tolstoy

İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ

ÇEVİREN
MEHMET ÖZGÜL

NOTOS

Lev Nikolayeviç Tolstoy

9 Eylül 1828'de Yasnaya Polyana'da doğdu. Önce annesini, sonra da baba-sını kaybetti ve akrabaları tarafından büyütüldü. 1844 yılında Kazan Üni-versitesi'nde hukuk ve Doğu dilleri eğitimi almaya başladı, ama bir süre sonra üniversiteyi yarıda bırakarak Yasnaya Polyana'ya döndü. 1851'de ağbisiyle birlikte orduya katıldı ve yazarlık kariyerine de burada başladı. 1860-1861 tarihlerinde yaptığı Avrupa seyahatleri, politik ve edebi kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1864'te hararetli tartışmalara neden olan romanı *Savaş ve Barış*'ın yayımlanmasının ardından *Anna Karenina* da 1873-1877 yılları arasında tefrika edildi. 1910'da aralarındaki sorunların çözülemez boyuta geldiği karısını terk etti ve zatürreeye yakalanarak Astapovo'da bir tren istas-yonunda öldü.

2013'te 90 ciltlik bütün eserleri (46.000 sayfa), 49 ülkeden 3000'den fazla gönüllünün yardımıyla dijital olarak tolstoy.ru internet sitesinde yayımlandı.

Mehmet Özgül

1936 yılında Nevşehir, Avanos'ta doğdu. Kuleli Askeri Lisesi'nde aldığı Rusça eğitiminin ardından, 1955 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı bölümünden 1959 yılında mezun oldu. 1963-1967 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı'nda Rusça çevirmeni olarak çalışan Özgül, yine bu yıllarda Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı. Yüksek lisansını 1969 yılında ABD'de Georgetown Üniversitesi'nde uygulamalı dilbilim alanında yaptı. 1979 yılında askeriyeden albay olarak emekliye ayrıldıktan sonra, ilk kez 1960 yılında, Varlık Yayınevi'nden yayımlanan Çehov çevirisiyle başladığı çevirmenlik çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1981 yılında, Türkiye Yazarlar Sendikası tarafından kendisine Hasan Ali Ediz Çeviri Ödülü verildi. Çehov, Tolstoy, Dostoyevski, Gogol gibi klasik Rus yazarlarından yaptığı çevirilerin yanı sıra, İlya Ehrenburg, Konstantin Simonov, Yevgeni Yevtuşenko, Cengiz Aytmatov, Fazıl İskender, İlf ve Petrov, Yuri Buyda, Lyudmilla Ulitskaya gibi çağdaş Sovyet ve Rus yazarlarından yaptığı çevirilerle de tanınmaktadır.

Lev Tolstoy

İVAN İLYİÇ’İN ÖLÜMÜ

Notos Kitap 094
Klasik Kitaplar 006
Roman

Smert' Ivana Ilyiça

Birinci Basım
Şubat 2014, İstanbul

ISBN 978-605-5904-77-7

Sertifika 16343

Editör
Müge Karahan

Kapak Tasarımı
Emre Senan

Lev Şestov, "Son Yargı" yazısını
İngilizceden çeviren: Oğuz Tecimen

Resimler

Notos Kitap Yayınevi
İnönü Caddesi, Dümen Sokak, 7/7
Gümüşsuyu, Beyoğlu 34427 İstanbul
0212 243 49 07
www.notoskitap.com
facebook.com/NotosKitap
twitter.com/NotosKitap

Lev Tolstoy

İVAN İLYİÇ’İN ÖLÜMÜ

ROMAN

RUSÇADAN ÇEVİREN
MEHMET ÖZGÜL

NOTOS

KRONOLOJİ

TARİH	YAZARIN HAYATI	EDEBİYATTA NE OLDU
1825		Aleksandr Griboyedov: *Akıldan Bela*
1826		
1828	28 Ağustos'ta, annesinin Moskova'ya yüz kilometre uzaklıkta bulunan Yasnaya Polyana'daki çiftliğinde doğdu.	Mickiewicz: *Konrad Wallenrod*
1829		Balzac: *Les Chouans* (*İnsanlık Komedyası*'nın ilk cildi) Nikolay Gnediç'in *İlyada*'nın klasikleşmiş Rusça çevirisi yayımlandı.
1830		Stendhal: *Kırmızı ve Siyah*
1831	Annesi öldü.	Puşkin: *Boris Godunov* Lermontov: *Tuhaf Bir Adam* Gogol: *Dikanka Yakınlarında Bir Köyde Akşamlar* (1831-1832) Hugo: *Notre-Dame'ın Kamburu* Nikolay Leskov doğdu.

TARİHSEL OLAYLAR

Dekabrist İsyanı (*Vosstaniye Dekabristov*): Çar I. Nikolay'ın tahta geçmesi üzerine ordudaki meşrutiyet yanlısı ve serfliğin kaldırılmasını savunan gruplar bir araya geldi. Çar'a bağlılığı reddeden yaklaşık 300 kişilik bir ordu 26 Aralık günü Petersburg Senato Meydanı'nda toplandı. Ordunun geri kalan birliklerinin de isyana katılmasını bekleyen ayaklanmacılar hayal kırıklığına uğradı. Nikolay'ın kraliyet birlikleri, yoğun top ateşleriyle uzlaşmayı reddeden isyan birliklerinin direnişini kırdı. İsyancıların birçoğu top ateşinde ve dağıldıkları Neva Nehri'ndeki kırılan buzlarda öldü. Yakalananlar idam edildi ya da Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Dekabristlerin, sonraları devrim hareketi olarak görülen girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Hareket, Rus edebiyatında da önemli izler bıraktı. Dekabristlerin önde gelenleri arasında arkadaşları bulunan Puşkin, isyancılara ithafen şiirler yazdı. Nekrasov, Dekabristlerin eşlerine ithafen uzun bir şiir yazdı. Tolstoy'un Dekabrist İsyanı'nı incelemek üzere başladığı romanı *Savaş ve Barış* ile sonuçlandı.
Devrim hareketi bastırıldı, dini tarikatlar kovuşturmaya uğradı, sansür ağırlaştırıldı, liberal gazeteler kapatıldı ve üniversiteler katı bir gözetim altına alındı.
Rusya-Osmanlı Savaşı (1829'a kadar).

Edirne Antlaşması ile Rusya'nın sınırları, Tuna kıyısına kadar geldi ve yine bu antlaşmayla birlikte Rus gemileri Çanakkale Boğazı'ndan özgürce geçebilme hakkını elde etti.

Fransa'da Temmuz Devrimi'yle yönetim liberallerin eline geçti.
Kasım Ayaklanması: Katolik Lehler Rus İmparatorluğu'nun Lehistan'da uyguladığı baskıcı yasalara ve siyasete karşı ayaklandı.

1832		Lermontov: "Yelken"; "Hayır, Byron Değilim" Goethe: *Faust I, II* George Sand: *Indiana*
1833		Puşkin: *Yevgeniy Onegin*
1834		Mickiewicz: *Pan Tadeusz*
1835		Gogol: *Taras Bulba* Balzac: *Goriot Baba* Tocqueville: *De la Démocratie en Amérique I*
1836		Gogol: *Müfettiş* Puşkin: *Yüzbaşının Kızı* Puşkin, *Sovremennik* (Çağdaş) dergisini kurdu (1836-1866). Farklı görüşlerden liberal ve devrimci yazarların katkıda bulunduğu, muhafazakâr basına ve baskıcı rejime karşı ortak paydada buluşan Tolstoy, Nekrasov, Turgenyev, Gonçarov, Herzen, Belinski, Çernişevski gibi dönemin önde gelen yazar ve aydınları tarafından çıkarılıyordu.
1837	Babası öldü.	Puşkin: *Bronz Süvari* Dickens: *Mister Pickwick'in Serüvenleri* Carlyle: *The French Revolution* Puşkin 37 yaşında 29. düellosunda öldü. Lermontov, Puşkin'e ithafen "Şairin Ölümü" şiirini yazdı.
1838		Dickens: *Oliver Twist*
1839		Stendhal: *Parma Manastırı*
1840		Lermontov: *Zamanımızın Bir Kahramanı* Poe: *Tales of the Grotesque and Arabesque* Proudhon: *Mülkiyet Nedir?*

KRONOLOJİ

İngiltere'de seçilme ve oy hakkını genişleten, aynı zamanda orta sınıfın siyasal etkinliğinin artmasına zemin hazırlayan 1832 Reform Yasası yürürlüğe girdi.

Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı.

1840'lar ve 1850'ler boyunca Rus entelijansiyasında Slavofil-Batıcı çekişmeleri yaşandı. Batıcılar Avrupa rasyonalizminin, yurttaşlık anlayışının ve yasalarının Rusya'ya entegrasyonuyla ilerleme fikrini; Slavofiller ise Rusya'nın Batı karşısında manevi ve ahlaki üstünlüğünü, gelişme ve ilerlemenin Rusya'daki Ortodoks Kilisesi ve köylü komünü (*mir*) geleneklerini temel alması gerektiğini savunuyordu.

1841	Vasisi Aleksandra Osten-Saken'in ölümü üzerine kardeşleriyle birlikte Kazan'a taşındı.	Dickens: *Antikacı Dükkânı* Lermontov düelloda öldü.
1842		Gogol: *Ölü Canlar*; *Evlenme*; "Palto" Lermontov: "İblis" Pyotr Kropotkin doğdu.
1843		Gogol: *Kumarbazlar* Balzac: *Yitik Hayaller* (1838-1843) Carlyle: *Past and Present*
1844	Kazan Üniversitesi'nde Doğu dilleri bölümüne girdi, ancak 1845'te yıl hukuk fakültesine geçiş yaptı. Hocaları bu dönemde onun dillere olan yatkınlığını fark etti. Tolstoy İngilizce, Almanca ve Fransızcanın da dahil olduğu bir düzine dil biliyordu.	Dumas: *Üç Silahşörler* Dickens: *Martin Chuzzlewit* Thackeray: *Barry Lyndon* Engels: *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* Schopenhauer: *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* (1818, 1844)
1845		Nekrasov: *Fiziologiya Peterburga* (Petersburg'un Fizyolojisi) Prosper Mérimée: *Carmen* Max Stirner: *Biricik ve Mülkiyeti*
1846		Dostoyevski: *İnsancıklar*; *Öteki* Balzac: *Kuzin Bette*
1847	Üniversiteyi bıraktıktan sonra çiftçiler için sosyal reform girişiminde bulunacağı Yasnaya'ya geri döndü.	Herzen: *Suçlu Kim?* Belinski: *Gogol'e Mektup* Thackeray: *Gurur Dünyası* Balzac: *Cousin Pons* Charlotte Brontë: *Jane Eyre* Emily Brontë: *Uğultulu Tepeler* Çar I. Nikolay'ın baskıcı tutumu nedeniyle birçok sanatçı ve aydın Rusya'yı terk etmeye başladı.
1848		Bakunin: *Slavlara Sesleniş* Belinski öldü.

KRONOLOJİ

Altına Hücum hareketi başladı.

Avrupa'da 1848 Devrimleri (Halkların Baharı): Fransa'daki Şubat Devrimi kısa sürede bütün Avrupa'ya yayıldı. Rusya; İngiltere, İspanya, Osmanlı gibi devrimlerden nispeten etkilenmeyen ülkeler arasındaydı.

LEV TOLSTOY

1849	Petersburg'da hukuk okudu. Tula'da yerel sulh hâkimi oldu ve bir süre orada yaşadı.	Dostoyevski'nin de dahil olduğu aydın ve yazarlardan oluşan Fourierci Petraşevski Çevresi dağıldı. Dostoyevski tutuklandı ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi.
1850	Yazarlık kariyerine başladı. Tolstoy'un edebiyat hayatına girdiği 1850'li yıllar, serflerin özgürleştirilmesi üstüne yoğun politik tartışmaların olduğu bir dönemdi. O dönemki birçok yazar ve aydın, Çarlık karşıtı olan radikal değişimleri destekliyordu. Tolstoy ise ilk dönem yazılarında döneminin siyasi gerçekliklerine çok değinmeden bir çocuğun bilinci ya da iyi bir evliliğin nasıl yapılabileceği gibi konulara odaklanıyordu.	Herzen: *Öteki Kıyıdan* Aleksey Pisemski: *Tyufyak* (Avanak) Dickens: *David Copperfield*
1851	Orduda gönüllü olarak görev yapmak için erkek kardeşi Nikolay'la birlikte Kafkasya'ya gitti.	Melville: *Moby-Dick*
1852	Orduya kaydoldu. *Çocukluk*, *Sovremennik* (Çağdaş) dergisinde yayımlandı.	Turgenyev: *Avcının Notları* H.B. Stowe: *Tom Amca'nın Kulübesi* Gogol, *Ölü Canlar*'ın üçüncü bölümünü ve ikinci bölümün de büyük bir kısmını yaktıktan birkaç gün sonra öldü.

KRONOLOJİ

Marx ve Engels 21 Şubat'ta "Avrupa'da bir hortlak dolaşıyor – Komünizm hortlağı" diye açılan *Komünist Parti Manifestosu*'nu yayımladı.
Haziran ayında Prag Panslav Kongresi yapıldı. Çeklerin başı çektiği, Rus ve Almanların baskıcı siyasetine karşı olan kongreden Slavların birleşmesine dair kesin bir sonuç çıkmadı. Ancak sonraları Balkanlar'da çıkan milliyetçi bağımsızlık hareketlerinde ve Rusya'nın Panslavist dış politikasında etkili oldu.
Rusya, Macaristan'ı işgal etti.

Londra'da I. Büyük Dünya Fuarı gerçekleşti. Camdan ve demirden inşa edilmiş Kristal Saray'da başta Avrupa ve Amerika'dan gelen son teknolojik yenilikler olmak üzere dünyanın pek çok yerinden kültürel ve endüstriyel ürünler sergilendi.
Petersburg-Moskova demiryolu açıldı.
Fransa'da Louis Napoléon, 1851 darbesiyle tahta geçti.

1853	Kafkas seferine katıldı. *Baskın* yayımlandı.	Dickens: *Kasvetli Ev*
1854	Subay oldu ve önce Tuna'ya, sonra da Kırım'a gönderildi. Kırım Savaşı sırasında Sivastopol kuşatmasına katıldı. Cesaret madalyası kazandı *İlkgençlik* yayımlandı.	Ostrovski: *Fakirlik Ayıp Değil* Dickens: *Zor Zamanlar* George Sand: *Hayatımın Hikâyesi* Dostoyevski, Omsk'taki hapishaneden serbest bırakıldı.
1855	Petersburg'a döndü ve aralarında Turgenyev, Gonçarov, Ostrovski ve Çernişevski'nin de bulunduğu birçok edebiyatçıyı yakından tanıma şansı buldu. *Sivastopol*'u yazdı.	
1856	Ordudan emekli oldu. Günlüğüne yazdığı notta ordunun kendisi için doğru tercih olmadığını belirtti. Ağbisi Dmitri öldü. Tolstoy, Valerya Arseneva'yla evlenmeyi düşündü ve Yasnaya Polyana'ya döndü. Serflerini serbest bırakmak için başarısız bir girişimde bulundu. "İki Süvari Subayı" ve "Toprak Ağası'nın Sabahı" yayımlandı.	Turgenyev: *Rudin* Sergey Aksakov: *Semeynaya khronika* (Aile Vakayinamesi) Turgenyev, Tolstoy ve Dostoyevski gibi yazarların başyapıtlarından bölümler yayımlayacak *Ruskiy vestnik* (Rus Habercisi) dergisi tekrar kuruldu.
1857	Batı Avrupa'yı dolaştı; Turgenyev ve Nekrasov'la gittiği Paris'te giyotinle öldürülen bir adam görmesi, onu hayatı boyunca etkileyen travmatik bir deneyim oldu, Botkin'e yazdığı mektupta şöyle dedi: "Gerçek şu ki, devlet denen fesat, tebaasını sömürmekle kalmaz, aynı zamanda kirletir… Bu yüzden, hiçbir zaman hiçbir yerde hiçbir hükü-	Flaubert: *Madam Bovary* Charles Baudelaire: *Kötülük Çiçekleri* Herzen, Londra'da Rusça ve Fransızca yayımlanan haftalık *Kolokol* (Çan) gazetesini çıkarmaya başladı.

KRONOLOJİ

Rus İmparatorluğu ile Osmanlı, Fransa, İngiltere ve Sardinya ittifakı arasında Kırım Savaşı çıktı. Avrupalı güçler, Rusların, zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki ilerleyişini ve Doğu Akdeniz'e hareketini durdurmayı amaçlıyordu.

Baskıcı ve sansürcü politikalarıyla tanınan I. Nikolay öldü. Modernleşme yolunda bir dizi reform başlatacak oğlu II. Aleksandr tahta çıktı.

Kırım Savaşı sona erdi. Paris Antlaşması'yla birlikte Rusya, Tuna kıyısından geri çekilmeye, Osmanlı hâkimiyeti altındaki Ortodokslar üzerindeki etkisine son vermeye ve Karadeniz'deki donanmalarını ve kalelerini bırakmaya zorlandı.

	mete hizmet etmeyeceğim." *Lucerne*'yi yazdı. *Gençlik*, *Sovremennik*'te yayımlandı.	
1858	*Kazaklar* üzerinde çalışmaya başladı. Bir süre sonra yazmaya ara verip yaz boyunca kendisini çiftlik işlerine adadı.	Pisemski: *Tysyaça duş* (Bin Can)
1859	*Aile Mutluluğu* ve *Üç Ölüm* yayımlandı. Yasnaya Polyana'da köylü çocuklar için deneysel bir okul kurdu.	Gonçarov: *Oblomov* Dostoyevski: *Stepançikovo Köyü* Ostrovski: *Fırtına* Dobrolyubov: *Oblomovluk Nedir?* Darwin: *Türlerin Kökeni*
1860	Batı Avrupa'da Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'yi ziyaret ederek bu ülkelerdeki eğitim uygulamalarını inceledi. Victor Hugo'yla ve Pierre-Joseph Proudhon'la tanıştı. Malikânesinde, genel sabit bir müfredat yerine bireysel ihtiyaçlara göre belirlenen programları teşvik eden bir okul kurdu. Ağbisi Nikolay öldü.	Turgenyev: *Arefe* Anton Çehov doğdu.
1861	Rusya'ya döndü. Turgenyev'le tartıştı ve onu düelloya davet etti. Pedagojik amaçlı *Yasnaya Polyana* dergisini yayımlamaya başladı.	Dostoyevski: *Ezilenler* Dickens: *Büyük Umutlar* Ellen Wood: *East Lynne* Proudhon: *La Guerre et la Paix* Dostoyevski *Vremya* (Zaman) dergisini kurdu.
1862	Sofya Andreyevna Behrs ile evlendi. Evlilikleri mutlu başlasa da yıllar geçtikçe daha sorunlu hale geldi.	Turgenyev: *Babalar ve Oğullar* Dostoyevski: *Ölüler Evinden Anılar* Belinski: *Toplu Eserleri* (1859-1862)

KRONOLOJİ

Rusya, güneydoğu Asya'da kolonicilik faaliyetlerine başladı.

Rusya, Uzakdoğu'da aldığı toprakları denetlemek amacıyla Vladivostok liman şehrini kurdu.

Özgürleştirme Reformu'yla yaklaşık 23 milyon serf azat edildi. Serfler artık dava açma, kendi rızalarıyla evlenme, mülk ve kendi işlerini kurma hakkına sahip, yerel seçimlerde oy verebilen özgür vatandaşlar olarak sayılıyordu. Bu nedenle Rusya'da yerel yönetimler kuruldu. Bürokratik kurumlar ve memurlar artmaya başladı. Devlet azat edilen serflerin köy komünlerinden ayrılmasını istemiyordu. Artık lordlara değil, geniş çaplı bir vergilendirme sistemiyle yerel yönetimlere ve bürokratik yasalara tâbi olan köylüleri her ne kadar kölelikten azat etse de reformun ne kadar özgürleştirici olduğu tartışma konusuydu.

Köleci Güney eyaletleri ile özgürlükçü Kuzey eyaletleri arasında Amerikan İç Savaşı başladı. Abraham Lincoln, Amerika Birleşik Devletleri başkanı oldu.

Rusya'da ekonomik reformlar gerçekleşti; maliye bakanlığı ve merkez bankası kuruldu.

1860-1870: Rusya'daki genç aydınlar ve öğrenciler arasında tüm kurumlara ve otoritelere karşı çıkan akılcı ve kuşkucu bir nihilizm felsefesi yaygınlaştı.

Ocak Ayaklanması: Kasım Ayaklanması'ndan (1831) beri örgütlenen Lehler, Rus

		Hugo: *Sefiller* Mary Elizabeth Braddon: *Lady Audley's Secret* Çernişevski, Sibirya'ya sürüldü.
1863	*Kazaklar* yayımlandı. On üç çocuğunun ilki dünyaya geldi.	Nekrasov: *Komu na Rusi jit horoşo?* (Kim Mutlu Yaşar Rusya'da?) (1863-1876) Çernişevski: *Ne Yapmalı?* Konstantin Stanislavski doğdu.
1864		Dostoyevski: *Yeraltından Notlar*
1864-69	*Savaş ve Barış*, *Ruskiy Vestnik* dergisinde tefrika edildi. 1869'da kitap olarak yayımlandı. Yayımlandığı dönemde hem Rusya'daki hem de Avrupa'daki edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırdı. İzak Babel sonraları roman için, "Dünya kendini yazabilseydi, herhalde Tolstoy gibi yazardı," diyecekti.	
1865		Leskov: *Mtsensk İlçesi'nin Lady Macbeth'i* Dickens: *Müşterek Dostumuz*
1866		Dostoyevski: *Suç ve Ceza*; *Kumarbaz* Aleksey Tolstoy: *Korkunç İvan'ın Ölümü* Çar II. Aleksandr, dönemin önde gelen yazarlarından oluşan *Sovremennik* dergisini muhalif tutumu nedeniyle kapattı.
1867		Turgenyev: *Duman* Zola: *Thérèse Raquin* Marx: *Kapital I*
1868		Aleksey Tolstoy: *Çar Fyodor İvanoviç*

İmparatorluğu'na karşı ayaklandı. Letonya, Litvanya, Belarus ve Ukrayna'nın bir kısmı da mücadeleye katıldı. Ayaklanma 1864'te bastırıldı.

Rusya, Polonya'yı topraklarına kattı.

Birinci Enternasyonal kuruldu
Rusya'da yerel yönetim organları olan Zemstva kuruldu.
Adli reformlar gerçekleştirildi; davalar jürili oldu.

Kölelik, ABD'de resmi olarak kaldırıldı.
Rusya, Orta Asya'da kolonicilik faaliyetlerine başladı (1865-1881).

Genç bir aristokrat olan Dmitri Karakozov, Çar'a suikast girişiminde bulundu ve bu girişimini, muhalif *Sovremennik* (Çağdaş) dergisinin yarattığı ortamla gerekçelendirdi.

Moskova'da ikinci Panslav kongresi yapıldı.
İngiltere'de reform yasasıyla işçi sınıfı da oy verme hakkına sahip oldu.

		Ostrovski: *Bu Hesapta Yoktu*; *En Akıllı Adam da Yanılır* Pyotr Lavrov: *İstroçeskiye pisma* (Tarihsel Mektuplar) Gorki doğdu.
1869	Yaz boyunca Schopenhauer okudu.	Dostoyevski: *Budala* Gonçarov: *Yamaç* Flaubert: *Duygusal Eğitim*
1870		Saltıkov-Şçedrin: *İstoria odnogo goroda* (Bir Kasabanın Tarihi) İvan Bunin ve Aleksandr Kuprin doğdu.
1870-72	Büyük Petro ile ilgili bir kitaba başladı (hiçbir zaman bitiremedi). 42 yaşında Yunanca öğrendi; Homeros ve Platon'u Yunanca aslından okudu, Afanasi Fet'e yazdığı mektupta, "Artık *Savaş ve Barış* türü zırvalıklar yazmayacağım," dedi. Çocuklar için bir ders kitabı üzerinde çalıştı.	
1871		Zola, yirmi ciltlik *Les Rougon-Macquart* dizisine başladı. Rosa Luxemburg doğdu.

KRONOLOJİ

Narodnikler (halkın dostları) denen aydınlar, Rusya'da 1861'de serfliğin kaldırılmasıyla köylülerin birçoğunun, zengin toprak sahiplerinin (kulaklar) himayesine girmesini, bir kölelik sisteminden başka bir kölelik sistemine geçiş olarak görüyorlardı. Bu dönemde Rusya'da sosyalist düşünce ve devrim fikri tartışılıyordu. Ancak Rusya henüz kapitalist aşamaya geçmediğinden ve dolayısıyla işçi sınıfına sahip olmadığından, Narodnikler devrim potansiyelini köylülerde görüyorlar, ilerici görmedikleri kapitalist aşamanın atlandığı bir köylü sosyalizmini savunuyorlardı. Aydınların liderliğindeki köylü hareketiyle Çarlık sistemini ve kulakları devirmeyi öngörüyorlardı. Bu amaçla, 1870'lerden itibaren "halka yöneliş" kampanyasını başlatarak taşradaki köylüleri otokrasiye karşı seferber etmek istediler. Ama orta ve üst sınıftan gelen Narodnikler köylülerle anlaşmakta güçlük çektiler ve bekledikleri desteği bulamadılar. Hareketi destekleyenler Çarlık tarafından birçok kez yargılandı ve cezalandırıldı. Narodniklerin açtığı yol 1905 ve 1917 devrimlerinde önemli bir rol oynayacaktı

Lenin doğdu.

Alman İmparatorluğu'nun ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan Fransa-Prusya Savaşı başladı.

18 Mart'ta Paris Komünü kuruldu, Fransız ordusu 28 Mayıs'ta Komün'ü ortadan kaldırdı.

Kont Dmitri Tolstoy, gerici eğitim reformları yaptı.

1872		Dostoyevski: *Ecinniler* George Eliot: *Middlemarch* Leskov: *Soboryane* (Piskopos)
1873		Bakunin: *Devlet ve Anarşi* Leskov: *Oçaravannıy strennik* (Efsunlu Gezgin) Jules Verne: *Seksen Günde Devrialem* Arthur Rimbaud: *Cehennemde Bir Mevsim*
1873-77	*Anna Karenina*, *Ruskiy Vestnik* (Rus Habercisi) dergisinde tefrika edildi. Yapılan olumlu yorumlara karşın Tolstoy, romanın kendisini tatmin etmediğini ve yazarken oldukça zorlandığını itiraf etti. Politik içeriğinden dolayı sonsözü basmayı reddeden yayıncı Katkov'la tartıştı. Bu dönemde manevi bir bunalım içindeyken çok sayıda filozofun ve dinsel düşünürün metinlerine başvurdu. 1876'da keşfettiği Blaise Pascal sayesinde manevi huzuru buldu.	
1874		Hardy: *Çılgın Kalabalıktan Uzakta*
1875		Dostoyevski: *Delikanlı* Anthony Trollope: *The Way We Live Now*
1876		Henrik Ibsen: *Peer Gynt* Mark Twain: *Tom Sawyer*
1877		Turgenyev: *Ham Toprak* Zola: *Meyhane*

KRONOLOJİ

Almanya, Avusturya ve Rusya arasında üçlü ittifak kuruldu.

Bulgar İsyanları başladı.
Rusya'daki ilk işçi sınıfı organizasyonu olan Güney Rusya İşçileri Birliği'nin desteğiyle Odessa'da büyük bir grev gerçekleştirildi.
Narodnikler gizli devrimci örgütleri Toprak ve Hürriyet'i (*Zemlya i Volya*) kurdu.
Kadınların yüksek eğitimdeki resmi konumları kesinleşti; kadınlar Petersburg, Moskova, Kiev ve Kazan'daki üniversitelerde eğitim görme hakkı kazandı. 1881 yılına gelindiğinde 2000 kadın öğrenci vardı.
Rusya, Pan-Slavcı hareket sonucu ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu Osmanlı'ya savaş açtı (93 Harbi).

1878	Turgenyev'le arası düzeldi.	
1879		Ibsen: *Bir Bebek Evi* Lev Troçki doğdu.
1880		Dostoyevski: *Karamazov Kardeşler*; *Puşkin Konuşması* Saltıkov-Şçedrin: *Golovlev Ailesi* Andrey Bely doğdu. Aleksandr Blok doğdu.
1881	Çar'a mektup yazdı.	Henry James: *Bir Kadının Portresi* Ibsen: *Hortlaklar* Dostoyevski öldü. Rus Bilimler Akademisi, Puşkin Ödülü'nü başlattı.
1882	İbranice öğrendi, *Eski Ahit*'i okudu. Orta yaş bunalımının açtığı varoluşsal sorularla mücadele ettiği *İtiraflarım* yayımlandı.	Bakunin: *Tanrı ve Devlet* Sergey Kravçinski: *Podpolnaya Rossiya* (Yeraltındaki Rusya) Gleb Uspenski: *Vlast zemliy* (Toprağın Gücü)
1883	*İnancım Neden İbarettir*'i yazdı. Turgenyev, Tolstoy'a ölüm döşeğinde yazdığı bir mektupta ona, edebiyatı asla bırakmamasını söyledi.	Georgi Plehanov: *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele* Friedrich Nietzsche: *Böyle Buyurdu Zerdüşt* Turgenyev öldü.

Rus orduları, İstanbul sınırına kadar ilerledi. Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı, Balkanlardaki Slav uluslarının bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı. Bismark'ın "tarafsız arabulucu" olarak görev aldığı Berlin Kongresi düzenlendi; Avrupa'nın büyük devletleri, Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını yeniden gözden geçirerek Rusya yerine Avusturya'nın etkisini artırdı.

193'ler Davası: Çarlık Rusyası'nın en büyük siyasi davasında, imparatorluğa karşı propaganda ve kışkırtma suçlamalarıyla devrimci siyasi gruplardan ve öğrencilerden oluşan 193 kişi yargılandı, duruşmalar basına ve halka açık yapıldı.

Stalin doğdu.

Toprak ve Hürriyet örgütü ikiye ayrıldı: Terörist eylemlerde bulunan ve suikastlar gerçekleştiren radikal örgüt Halkın İradesi (*Narodnaya Volya*); propaganda ve örgütlenme yoluyla köylüler, sonraları da işçiler arasında fikirlerini yaymaya çalışan ılımlı Kara Paylaşım (*Çorni Peredyel*).

Harkov valisi Prens Kropotkin suikasta uğradı. 1880'lerdeki Moskova Hukuk Derneği ve Okuryazarlığı Artırma Komitesi gibi organizasyonlar, aydın kesim arasındaki politik ve sosyal tartışmaların merkezi oldu.

Azerbaycan'dan petrol çıkarılmaya başladı.

Halkın İradesi örgütünden İgnatius Grinevitski'nin, II. Aleksandr'ı öldürmesini takiben terörist hareket otoriteler tarafından bastırıldı. Devrimci mücadele 1900'e kadar gizli şekilde devam etti.

Yeni Çar III. Aleksandr, sonrasında Kutsal Kilise vekili olan eski hocası, aşırı muhafazakâr Pobedonostsev'in etkisi altında kaldı.

II. Aleksandr dönemi reformlarının mimarı Loris-Melikov istifa etti.

Ukrayna'da Yahudi pogromları (1881-1884).

Sansür yasaları sıkılaştırıldı. Kazan ve Petersburg'da öğrenci ayaklanmaları gerçekleşti. III. Aleksandr'ın gerici rejimi tarımda durgunluk, eğitimde gerileme, nüfusun Rus olmayan kesiminin zorla Ruslaştırılması ve bürokrasideki sıkı paternalizmle özdeşleşti.

Georgi Plehanov'un liderliğinde Cenevre'de ilk Marksist Rus devrimci örgüt kuruldu.

Dini azınlıklar üzerindeki baskılar arttı.

1884	*İnancım Neden İbarettir* yasaklandı.	Ibsen: *Yaban Ördeği* Engels: *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* Sansür komisyonu, 1818'den beri Rusya'nın en önde gelen kültür ve edebiyat dergilerinden biri olan *Oteçestvennıye zapiski*'yi (Anayurt Notları) kapattı. Yevgeniy Zamyatin doğdu.
1885	Vejetaryen oldu ve içkiyi bıraktı. Karısı, Moskova'daki evlerinin yakınındaki bir kulübeyi Tolstoy'un yapıtları için bir depo ve yayınevine dönüştürdü.	Zola: *Germinal* Marx: *Kapital II*
1886	*İvan İlyiç'in Ölümü* yayımlandı. Tolstoy'un oyunu *Karanlığın Gücü*, Çar'ı ciddi anlamda gücendirdi ve yasaklandı.	Rimbaud: *Illuminations* Stevenson: *Dr. Jekyll ve Bay Hyde* Çehov, hikâyelerinin ilk cildini yayımladı. Jean Moreas, *Le Figaro*'da "Sembolist Manifesto"yu yayımladı.
1887	Ünlü Rus ressam İlya Repin, Yasnaya Polyana'da Tolstoy'un iki portresini yaptı.	Strindberg: *Baba* Nietzsche: *Ahlakın Soykütüğü* André Antoine, tiyatroda natüralizmi benimseyen, sonraları Ibsen, Strindberg, Zola, Balzac, Tolstoy ve Turgenyev'in eserlerinden uyarlamalar sergileyen *Théâtre Libre*'i kurdu.
1888		Strindberg: *Matmazel Julie* Matthew Arnold: *Essays in Criticism* Helena Blavatski: *The Secret Doctrine – The Synthesis of Science, Religion and Philosophy*
1889	*Kreutzer Sonat* yayımlandı.	Kravçinski: *Jiznı nigilista* (Bir Nihilistin Hayatı) Rus şair Anna Ahmatova doğdu. Vaslav Nijinski doğdu.

KRONOLOJİ

Yeni eğitim bakanı İvan Delyanov, müfettişlerin yetkilerini artırdı: üniversitelerdeki görevlendirmeler akademik kurullar yerine doğrudan bakanlıklar tarafından yapılmaya başladı; harçlar yükseldi.

Afganistan konusunda İngiltere ve Rusya arasında kriz meydana geldi.
II. Wilhelm, Alman İmparatoru oldu.

Öğrenciler sosyal demokrat Nikolay Dobrolyubov'un ellinci doğum gününü kutlamak için gösteri düzenledi. Aralarından, gösterinin vahşi şekilde bastırılmasına tepki duyan kimileri Çar'ı öldürmeye karar verdi; suikast planı açığa çıkarıldı ve aralarında Lenin'in kardeşi Aleksandr Ulyanov'un da olduğu beş kişi idam edildi.

Kadastro müfettişleri atanmaya başladı. Serfler üzerinde aristokrasinin gücünü artıran bu yönetici sınıf, daha önceki yasal ve yerel yönetim reformlarını ortadan kaldırdı.

1890		Hamsun: *Açlık* Ibsen: *Hedda Gabler* Wilde: *Dorian Gray'in Portresi* James Frazer: *Altın Dal* Boris Pasternak doğdu.
1891	*Aydınlanmanın Meyveleri* oyunu Stanislavski tarafından sahneye kondu.	Hardy: *Tess* Errico Malatesta: *L'anarchia* Osip Mandelştam ve Mihail Bulgakov doğdu.
1892		Kropotkin: *Ekmeğin Fethi*
1893		Vladimir Mayakovski doğdu.
1894	Hıristiyan anarko-pasifizminin ilkelerini ortaya koyduğu kitabı *Tanrının Egemenliği İçinizdedir*, Rusya'da yasaklandığı için Almanya'da basıldı. *Efendi ile Uşağı* yayımlandı.	Konstantin Balmont: *Pod severnım nebom* (Kuzey Göğünün Altında) Bryusov: *Rus Sembolist Şairler Antolojisi* Marx: *Kapital III* İzak Babel doğdu.
1895		Dmitri Merejkovski: *Hristos i Antihrist* (1895-1905) Plehanov: *Monist Tarih Görüşünün Gelişimi* Sergey Yesenin doğdu.
1896		Çehov: *Martı* Theodor Fontane: *Effi Brest*
1897		Çehov: *Vanya Dayı* Bram Stoker: *Dracula*
1898	Beethoven, Wagner, Nietzsche, Baudelaire, Wilde, Shakespeare gibi birçok sanatçıyla birlikte eğlence ve haz odaklı gördüğü çağının sanatını eleştirdiği *Sanat Nedir?* yayımlandı.	Zola: *Suçluyorum* Henry George: *Science of Political Economy* Stanislavski ve Dançenko; Çehov, Shakespeare, Ibsen, Gorki, Tolstoy ve daha birçok Rus yazardan oyunlar sergiledikleri Moskova Sanat Tiyatrosu'nu kurdu.

KRONOLOJİ

1890'lar boyunca endüstriyel üretimin artış hızı yıllık ortalama yüzde 8 oldu. Rusya'nın güney Avrupa bölgelerinde kömür madenleri önemli derecede gelişti. Bankaların ve anonim şirketlerin büyümesiyle desteklenen endüstriyel gelişme, yabancı ve sonrasında da yerli yatırımcıları çekmeye başladı.

Rusya İmparatorluğu topraklarını batıdan doğuya bağlayan Trans-Sibirya demiryolunun inşaatına başlandı.
Rusya'da kıtlık.
Yirmi bin Yahudi Moskova'dan sürüldü.
Fransa-Rusya itilafı sağlandı.

İngiltere'de Bağımsız İşçi Partisi kuruldu.
Ermenilere yönelik katliamlar başladı.
III. Aleksandr öldü; yerine II. Nikolay geçti.

II. Nikolay, temsili hükümet fikrini "mantıksız bir rüya" olduğu gerekçesiyle reddetti.
Lenin tutuklandı ve hapsedildi. Kısa süreliğine İsviçre'ye sürüldükten sonra Rusya'ya döndüğünde bu sefer de Sibirya'ya gönderildi.

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu.
Sergey Diaghilev, Bakst'ın ve Benousse'un önemli üyeleri arasında bulunduğu *Mir Iskusstva*'yı (Dünya Sanat Cemiyeti) kurdu. Diaghilev sonraları dünyaca ünlü dansçı, müzisyen ve ressamlarla çalıştığı gezici *Ballets Russes* kumpanyasını kurdu.

1899	On yıl boyunca üzerinde çalıştığı *Diriliş* yayımlandı.	Çehov: *Köpeğiyle Dolaşan Kadın* Gorki: *Foma* Kropotkin: *Bir Devrimcinin Anıları* Lenin: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* Conrad: *Karanlığın Yüreği* Rilke, Tolstoy'la tanışmak için Moskova'ya gitti. Vladimir Nabokov doğdu.
1900		Conrad: *Lord Jim* Freud: *Rüyaların Yorumu*
1901	Rus Ortodoks Kilisesi Meclisi tarafından aforoz edildi. *Kilise Meclisinin Fermanına Cevap*'ı yazdı.	Çehov: *Üç Kız Kardeş* Mann: *Buddenbrooklar* Blok: "Güzel Bir Kadın Hakkında Şiirler" İlk Nobel Edebiyat Ödülü Fransız şair Sully Prudhomme'a verildi.
1902	*Hacı Murat*'ı tamamladı.	Gorki: *Ayaktakımı Arasında* Merejkovski: *Tolstoy ve Dostoyevski* William James: *The Varieties of Religious Experience*
1903		Shaw: *İnsan, Üstüninsan* Balmont: *Budem kak solntse* (Hadi Güneş Gibi Olalım) Bryusov: *Urbi et Orbi*
1904	Rusya'nın Japonya'yla savaşını protesto ettiği "Hatırla Kendini"yi yayımladı.	Çehov: *Vişne Bahçesi* Belıy: *Gök Mavisinde Altın* Valeri Bryusov'un editörlüğünü yaptığı, Blok, Belıy, Gippiyus, Balmont, Sologub, İvanov, Voloşin ve Kuzmin gibi sembolist yazar ve şairlerin eserlerini yayımlayacak *Vesı* (Denge) dergisi kuruldu. Çehov öldü.

KRONOLOJİ

Öğrenci ayaklanmaları: Rusya'daki bütün üniversiteler geçici olarak kapatıldı. Gerici Dmitri Sipyagin içişleri bakanı oldu. Rus sanayisi bunalım dönemine girdi. Avrupa'daki silahlanma yarışını durdurmak için Çar'ın girişimiyle Den Haag'da ilk barış konferansı düzenlendi.

Rusya'nın çıkış izni verdiği Lenin, Almanya'da *Iskra* (Kıvılcım) gazetesini kurdu.

Kraliçe Victoria öldü.
Çin'de Batı'nın siyasi ve ekonomik baskısına karşı Boxer Ayaklanması meydana geldi.
Eğitim bakanı Nikolay Bogolepov'un bir öğrenci tarafından öldürülmesiyle siyasi suikastlar dalgası başladı.

Lenin'in *Ne Yapmalı?* adlı kitabı, kurulacak olan Bolşevik partisi için bir taslak sağladı.
İçişleri bakanı Sipyagin, Sosyalist Devrimciler tarafından öldürüldü.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ikinci kongresinde "Bolşevikler" ve "Menşevikler" arasında anlaşmazlık çıktı.
Odessa'da Yahudi pogromları (1903-1906).

Rus-Japon Savaşı (1905'e kadar).
İmparatorluktaki azınlıkları acımasızca bastıran içişleri bakanı V.K. Pleve suikasta uğradı.

1905	"Tek Gerekli Şey" ve diğer makalelerine polis tarafından el kondu.	Kuprin: *Poyedinok* (Düello) Nikolay Gumilyov: *Put konkvistadorov* (Konkistador'ların Yolu) Rainer Maria Rilke: *Dua Saatleri Kitabı* Şolohov doğdu.
1906		Gorki: *Ana*
1907		Blok: *Snejnaya maska* (Kar Maskesi)
1908	Hindistan'dan bir gazetenin ricası üzerine bağımsızlık mücadelesinin seyrine dair öneriler içeren bir mektup yazdı. Mektubu okuyan Gandhi, Tolstoy'la mektuplaşmaya başladı. Tolstoy'un "sevgi yasası"na bağlılık anlayışının Gandhi'nin pasif direniş anlayışına büyük etkisi oldu.	Aleksandr Ertel: *Gardeninler* (Tolstoy'un önsözüyle) Bryusov: *Ognenniy angel* (Ateşten Kuş) Leonid Andreyev: *Yedi Asılmışların Hikâyesi* Troçki: *Tolstoy, Şair ve İsyankâr* Jack London: *Demir Ökçe*
1908-9		
1909	1886'dan beri Epiktetos, Marcus Aurelius, Lao Tzu, Buda, Pascal, İsa, Muhammed, Konfüçyüs, Emerson, Kant, Ruskin, Seneca, Sokrates, Thoreau gibi sürekli okuduğu yazarlardan derlediği fragmanlardan oluşan bilgelik kitabı *Puti Jizni* (Hayat Yolu) yayımlandı.	Beliy: *Gümüş Güvercin* Luxemburg: *Ulusal Sorun* Marinetti *Le Figaro*'da "Fütürist Manifesto"yu yayımladı. Isaiah Berlin doğdu.
1910	Son yıllarda kıskançlık nedeniyle arasının bozuk olduğu karısı Sofya'yı bir kış gecesi terk etti. 7 Kasım'da, Astapovo tren istasyonunda zatürreeden öldü.	Marina Tsvetayeva: *Veçerniy albom* (Akşam Albümü) Bunin: *Köy* Rainer Maria Rilke: *Malte Laurids Brigge'nin Notları* Emma Goldman: *Anarchism and Other Essays*

KRONOLOJİ

Rus-Japonya Savaşı sırasında gerçekleşen Tsushima Muharebesi'nde alınan mağlubiyetten sonra morali düşen Rus ordusuna bağlı Potemkin Zırhlısı'nda ayaklanma meydana geldi. Bunu takip eden günlerde de Rusya'da genel grev başladı. Petersburg'da "Kanlı Pazar": İmparatorluk askerleri, Çar II. Nikolay'a dilekçe sunmak isteyen silahsız göstericilere ateş açtı ve binden fazla işçinin ölümüne neden oldu.
1905 Devrimi: Çarlık rejimi yıkıldı.

Rusya, Fransa ve Birleşik Krallık arasında Üçlü İtilaf sağlandı. Den Haag'da ikinci barış konferansı düzenlendi.

Avusturya, Bosna ve Hersek'i topraklarına kattı.

İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ

I

Adliye sarayında Melvinski davasına bakan yargıçlar ile savcı duruşmaya ara vererek İvan Yegoroviç Şabak'ın odasında toplandılar. Konuşma döndü dolaştı ünlü Krasov davasına geldi. Fyodor Vasilyeviç, dosyanın kovuşturmaya gerek olmadığı kararıyla kapatılmasını şiddetle savunurken, İvan Yegoroviç kendi görüşünde direniyordu. Ta baştan beri tartışmaya katılmamış bulunan Pyotr İvanoviç ise, eline az önce aldığı resmi adliye gazetesini gözden geçirmekteydi.

Birdenbire, “Baylar, İvan İlyiç ölmüş!” dedi.

“Doğru mu söylüyorsunuz?”

“İşte, okuyun!..”

Taze mürekkep kokan gazeteyi Fyodor Vasilyeviç'e uzattı.

Siyah çerçeve içinde şunlar yazılıydı: “Praskovya Fyodorovna Golovina, sevgili kocası, yargıç kurulu üyesi İvan İlyiç Golovin'in 4 Şubat 1882 günü yaşama gözlerini yummuş olduğunu tüm akraba ve dostlarına duyurur. Cenaze töreni cuma günü öğleden sonra saat birde yapılacaktır.”

İvan İlyiç, odada bulunanların meslektaşıydı. Hepsi de onu severdi. Birkaç haftadır hasta yatıyor, iyileşemeyeceği söyleniyordu. Henüz görevinden ayrılmamış olsa da, öldüğü takdirde onun yerine Alekseyev'in, Alekseyev'in yerine ise Vinnikov'un ya da Ştabel'in atanacağı söylentileri dolaşmaktaydı. Bu nedenle, İvan İlyiç'in öldüğünü öğrenir öğrenmez odadaki bayların aklına ilk gelen, bu ölümün kendilerinin ve tanıdıklarının makam değiştirmesi ya da rütbece yükselmesi bakımından ne gibi bir etkisinin olacağıydı.

Fyodor Vasilyeviç, “Artık ya Ştabel'in ya da Vinnikov'un yerini alırım. Zaten çoktandır söz veriyorlar. Daire değişikliği bir yana, yılda sekiz yüz rublelik bir ücret artışı da olacak,” diye geçiriyordu içinden.

Pyotr İvanoviç ise, “Kaynımın Kaluga’dan başka yere atanmasını sağlayabilirim artık. Karım çok sevinecek. Böylece ailesi için bir şey yapmadığımı söyleyemez,” diye düşünüyordu.

Pyotr İvanoviç bir an için düşüncelerden sıyrılarak, “Zavallının yataktan kalkamayacağını biliyordum. Yazık oldu,” dedi.

“Hastalığı neydi?”

“Doktorlar bir türlü tanı koyamadılar. Daha doğrusu her biri başka bir şey söyledi. Onu son gördüğümde düzelecekmiş gibi bir hali vardı.”

“Bayramdan beri adamcağızı göreyim dedim, nedense fırsat bulamadım.”

“Malı mülkü var mıydı bari?”

“Karısının bir şeyleri var sanıyorum, ama önemsiz.”

“Cenazesine gitsek iyi olur. Çok da uzakta oturuyorlar.”

“Sizin evden, demek istiyorsun. Sizin evden her yer uzak.”

Şabak’a gülümseyerek bakan Pyotr İvanoviç, “Nehrin öbür yakasında oturuyor olmamı bir türlü bağışlamadınız,” dedi.

Böylece kentte mahallelerin birbirine uzaklığı üstüne konuşa konuşa duruşma salonuna geçtiler.

Bu ölüm olayının zihinlerde uyandırdığı çeşitli makam değişikliği ve yeni bir göreve geçme düşünceleri bir yana, yakın bir tanıdığın ölmesi, hepsinde, her zaman olduğu gibi, “İyi ki ölen ben değilim de o” yollu sevinç dolu bir duygu uyandırmıştı.

Her biri, “Gördün mü, adam ölüp gitti! Ama ben yaşıyorum,” diye düşünüyor ya da hissediyordu. Bu arada, İvan İlyiç’in dostları diyebileceğimiz yakın arkadaşları, zorunlu ve sıkıntılı bir nezaket borcunu yerine getirmek için de olsa, cenaze törenine katılmak, ölenin dul karısına başsağlığına gitmek gerektiğini anımsadılar.

İvan İlyiç’in en yakın dostları Fyodor Vasilyeviç ile Pyotr İvanoviç’ti.

Pyotr İvanoviç, Hukuk Okulu’ndan[1] beri İvan İlyiç’in arkadaşıydı, kendini ona karşı her bakımdan borçlu sayıyordu.

Öğle yemeğinde karısına İvan İlyiç’in öldüğünü, artık kardeşini kendi eyaletlerine aldırabileceğini söyledikten sonra, dinlenmek için uzanmak yerine frakını giydi, İvan İlyiç’in evine yollandı.

İvan İlyiç’in evinin önünde bir kupa arabası ile iki fayton duruyordu. Evin girişinde, vestiyerde, üstü simle, sırmayla işlemeli, püsküllü bir tabut

kapağı duvara yaslanmıştı. Siyahlar giyinmiş iki kadın kürklerini çıkarıyordu. Bunlardan biri İvan İlyiç'in kız kardeşiydi, öteki ise tanımadığı bir kadın. Pyotr İvanoviç'in arkadaşı Schwarz o sırada merdivenlerden aşağı inmekteydi. Yukarıdan Pyotr İvanoviç'i görür görmez durdu, "İvan İlyiç aptalca bir iş yaptı, biz onun gibi enayilik eder miyiz?" dercesine göz kırptı ona.

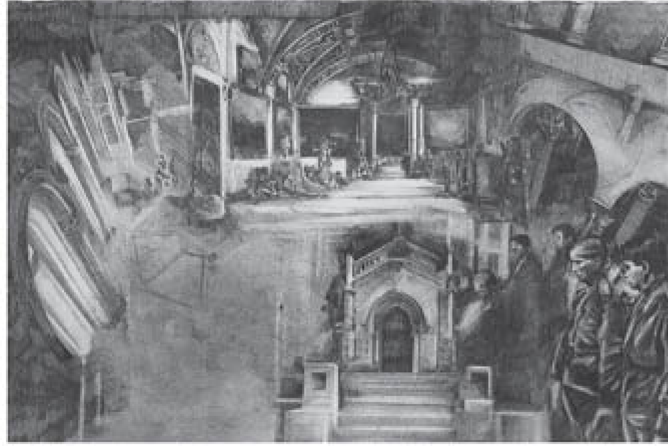
İngiliz usulü favorilerinin çevrelediği yüzü ve frakının içindeki sırım gibi ince bedeniyle Schwarz'ın çıtkırıldım bir kibarlığı vardı. Uçarı tavırlarına uymayan bu kibarlığın burada özellikle dikkat çektiğini düşündü Pyotr İvanoviç.

Pyotr İvanoviç kadınların öne geçmesine izin vererek arkalarından merdiveni çıktı. Schwarz yukarıda durmuş onu bekliyordu. Pyotr İvanoviç onun niçin durduğunu anladı, herhalde o akşam vint[2] oynayacakları yeri söyleyecekti. Kadınlar, İvan İlyiç'in dul karısının yanına gittiler; yüzüne ciddi bir ifade takınmaya çalışarak dudaklarını ısıran Schwarz ise, gözlerinde oynak bir parıltı, kaş göz hareketiyle Pyotr İvanoviç'e ölünün konulduğu odayı gösterdi.

Pyotr İvanoviç, böyle durumlarda sıklıkla olduğu gibi, ölünün yanında ne yapacağını kestiremeden odaya girdi. Aklına gelen ilk şey istavroz çıkarmanın bir sakıncasının olmadığıydı. İstavroz çıkarırken aynı zamanda öne eğilmek gerekip gerekmediğini bilmediği için orta yolu seçti: Odaya girerken eliyle istavroz çıkarmaya, bir yandan da eğilir gibi yapmaya başladı. El ve baş hareketlerinin izin verdiği ölçüde odayı gözden geçirmeye çalıştı. Merhumun yeğeni olabilecek, biri kolejli iki delikanlı, istavroz çıkararak dışarı doğru yürüyorlardı. Put gibi kımıldamadan duran yaşlı bir kadın vardı köşede. Kaşlarını garip bir biçimde havaya kaldırmış başka bir kadın ise onun kulağına bir şeyler fısıldıyordu. İri yapılı, uzun redingotlu genç bir papaz, yüzünde, "Dünya bana vız gelir!" diyen bir ifadeyle bağıra bağıra dua okuyordu. Evin mutfak işlerine bakan uşak Gerasim, yerlere bir şeyler serperek Pyotr İvanoviç'in önünden sessizce geçti. Pyotr İvanoviç bunu görünce, bozulmaya başlayan cesedin hafif kokusunu hissetti. Son ziyareti sırasında, köy kökenli bu uşağı, İvan İlyiç'in odasında hastabakıcı olarak görmüştü; İvan İlyiç uşağını çok severdi. Pyotr İvanoviç istavroz üstüne istavroz çıkarıyor; tabut, papaz ve köşedeki

masanın üstüne konulmuş aziz tasvirlerine doğru hafifçe öne eğiliyordu. Eliyle istavroz çıkarma işinin bir hayli uzadığını anlar anlamaz biraz durakladı, ölüye bakmaya başladı.

Bütün ölüler gibi, katılaşan organlarının olanca ağırlığıyla, içi bezle kaplı tabuta yatırılan ölünün başı bir daha kalkmamacasına yastığa gömülmüştü. Bütün ölüler gibi, çökük şakaklarının üstündeki saçları dökülmüş, balmumu sarısı alnı daha da tümsekleşmişti; burnu ise üstdudağının üzerinde güçlükle duruyor gibiydi. Pyotr İvanoviç'in son gördüğü günden beri İvan İlyiç çok değişmiş, daha da zayıflamıştı; ama yüzü bütün ölülerinki gibi, canlı olduğu zamankinden daha güzel, en önemlisi daha görkemli bir görünüşe bürünmüştü. Bu yüzde, yapılması gereken şeyi doğruluğuna inanarak yapanların kendinden emin ifadesi vardı. Yüzün duruşunda, ayrıca, yaşayanlara bir sitem, bir anımsatma isteği okunuyordu. İvan İlyiç'in yüzünde okunan bu anımsatma isteği Pyotr İvanoviç'e yersiz, en azından onunla ilgili değilmiş gibi geldi. Birden içinde tatsız bir duygu kabardı; davranışının nezaket kurallarına uymadığını bile bile, ivedi bir hareketle bir kez daha istavroz çıkararak geriye döndü, kapıya doğru yöneldi.

Bütün ölüler gibi, katılaşan organlarının olanca ağırlığıyla,
içi bezle kaplı tabuta yatırılan ölünün başı bir daha
kalkmamacasına yastığa gömülmüştü.

Schwarz onu evin girişinde beklemekteydi; ayaklarını genişçe iki yana açmış, elleri arkasında, silindir şapkasıyla oynuyordu. Schwarz'ın, şık giyimi içinde tertemiz, hoppa görünüşü Pyotr İvanoviç'i biraz canlandırdı. Arkadaşının böyle sersemletici duygulara pabuç bırakacak türden

olmadığını hemen anladı. Onun yalnız bu duruşu bile, İvan İlyiç'in cenaze töreninin, onların düzenli oturumlarını bir kerecik bile olsa dağıtmaya yetecek bir neden olmayacağını gösteriyordu. Yani toplanacakları evdeki uşak şamdana yepyeni dört mum koyarken, bir deste kâğıt açıp bu akşam da oyuna oturmalarını hiçbir şey engelleyemezdi. Zaten böyle bir olayın hoş bir akşam geçirmelerine engel olacağını düşünmek bile yersizdi. Pyotr İvanoviç önünden geçerken Schwarz ona, Fyodor Vasilyeviç'in evindeki vint partisine katılmasını fısıltıyla söyleme fırsatını kaçırmadı. Ne yazık ki o günkü oyuna katılmak Pyotr İvanoviç'e kısmet olmayacaktı.

Bütün çabalarına karşın bedeninin belden aşağı genişlemesini önleyemeyerek şişmanlamış, şimdi de siyah bir tülle örttüğü başına kadar karalara bürünmüş olan, İvan İlyiç'in orta boylu dul karısı Praskovya Fyodorovna, kaşları tabutun önünde duran kadınınki gibi tuhaf bir biçimde havaya kalkık, diğer hanımlarla birlikte ölünün odasına yürürken, "Tören hemen başlayacak, içeri buyurun," dedi.

Schwarz, kadının önerisini kabul edip etmediğini belli etmeyen bir hareketle eğilerek durakladı. Praskovya Fyodorovna, Pyotr İvanoviç'i tanıyınca içini çekti, iyice yanına sokulup elini tutarak, "Biliyorum, İvan İlyiç'in gerçek dostu sizdiniz..." dedi.

Pyotr İvanoviç'ten bu sözlerine uygun bir davranış beklercesine baktı. Pyotr İvanoviç içeride istavroz çıkarmanın gerektiğini anladığı gibi, burada da iç çekmenin, kadının elini sıkmanın ve, "Bana güveniniz!" demenin kaçınılmazlığını anlamıştı. Düşündüğü gibi de yaptı. Öyle yapınca istediği sonucu elde ettiğini hissetti. Kendisi de duygulanmıştı, kadın da.

Kadın ona, "Tören başlamadan biraz çıkalım," dedi. "Sizinle konuşacaklarım var... Kolunuzu verin bana."

Pyotr İvanoviç kolunu uzattı, ona üzüntüyle göz kırpan Schwarz'ın önünden geçerek kadınla yan yana başka bir odaya doğru yürüdüler.

Schwarz'ın oynak bakışı, "Gördün mü, vinte gelemeyeceğin anlaşılıyor. Eh, kusura bakmayın, biz de dörde tamamlamak üzere başkasını buluruz. Yakanızı burdan kurtarır gelirseniz beşli oyuna geçeriz," diyordu.

Pyotr İvanoviç daha bir derinden, üzgün üzgün içini çekti. Praskovya Fyodorovna şükranla kolunu sıktı. Pembe duvar kâğıtlarıyla kaplı, hüzün saçan bir lambanın yandığı konuk odasına girerek masaya oturdular. Kadın

divana geçti, Pyotr İvanoviç ise yayları bozulduğu için altında bir türlü düzgün durmayan pufa ilişti. Praskovya Fyodorovna, başta ona sandalyeye oturmasını söylemek istemiş, ama bunun durumla uyuşmayacağını düşünerek vazgeçmişti. Pyotr İvanoviç pufa otururken İvan İlyiç'in bu odayı yeni baştan özene bezene düzenlediğini, yeşil yaprak desenli pembe duvar kâğıdını almadan önce bu desenin odaya yakışıp yakışmayacağını ona sorduğunu anımsadı. Konuk odası mobilyalarla, bir sürü ıvır zıvırla tıka basa doluydu. Masanın yanından geçip divana otururken kadıncağızın siyah mantosunun üstündeki siyah tül bir sandalyenin çıkıntısına takılmıştı. Pyotr İvanoviç tülü kurtarmak için doğrulayım derken altındaki puf kabararak onu yukarı itmeye başladı. Ama kadın tülünü kendisi kurtarmaya çalıştığı için Pyotr İvanoviç yerine oturarak ayaklanan pufu altında ezdi. Ama tül bir türlü kurtulmuyordu; Pyotr İvanoviç bir daha kalktı, puf gene ayaklanarak bu sefer çatırdamaya başladı. Tülü takıldığı yerden kurtarınca kadın temiz patiska bir mendil çıkardı, ağlamaya başladı.

Tülün kadının başına açtığı iş, pufla olan kavgası, Pyotr İvanoviç'in acıma duygularını bastırdığı için orada somurtup duruyordu. Onları bu güç durumdan İvan İlyiç'in uşağı Sokolov kurtardı. Sokolov, Praskovya Fyodorovna'nın mezarlıkta ayırttığı yerin iki yüz ruble tuttuğunu söylemeye gelmişti. Kadın ağlamayı keserek bir kurban çaresizliğiyle Pyotr İvanoviç'e baktı. Fransızca, durumlarının iyice güçleştiğini söyledi. Pyotr İvanoviç, "Ne yaparsınız?" gibisinden sessiz bir işaret yaptı.

Kadın cömert görünmeye çalışarak, aynı zamanda ölgün bir sesle, "Sigara buyurun," dedi. Sonra da Sokolov'la mezar işini görüşmeyi sürdürdü.

Pyotr İvanoviç sigarasını içerken kadının önceden mezar için yer fiyatlarını inceden inceye soruşturduğunu, alınacak yerle ilgili kararını çoktan verdiğini öğrendi. Kadın, mezar işini bitirdikten sonra ilahi için koro çağrılması konusunda yapılması gerekenleri anlattı. Sokolov dışarı çıktı. Kadın, masanın üstünde duran albümleri bir kenara iterken, "Her işimi kendim görmek zorundayım," dedi. Pyotr İvanoviç'in sigarasının külü mobilyanın üzerine düşmek üzereyken kül tablasını aceleyle konuğun önüne sürdü.

“Üzüntülüyüm diye para işleriyle uğraşamadığımı söylemek doğru olmaz. Beni avutmasa bile oyalayan tek şey, işte kocamla ilgili bu gibi işler oluyor.”

Böyle diyerek, ağlayacakmış gibi yeniden mendilini çıkardı. Ama birden kendini zorlayarak silkinip toparlandı, sakin bir sesle konuşmaya başladı: “Sizi buraya bir ricamı iletmek için çağırdım.”

Pyotr İvanoviç altında kımıldamaya başlayan yayların fazla ileri gitmesine meydan vermeden hafifçe doğrularak kadının önünde eğildi.

“Son günlerde kocam çok acı çekti.”

“Ya? Neden?”

“Hem de ne acılar! Dakikalar değil, saatlerce durmadan bağırdı. Son üç gün, bağırmalarının ardı arkası kesilmedi. Dayanılacak gibi değildi. Günlerce nasıl dayandığıma ben bile şaşıyorum. Çığlıkları üç kapı ötesinden işitiliyordu. Ah, neler çektiğimi bir bilseniz!..”

“Bilinci yerinde miydi?”

“Hem de son ânına kadar. Ölümüne çeyrek saat kala hepimizle vedalaştı, hatta Volodya’yı yanından götürmemizi bile istedi.”

Kendisinin ve karşısındaki kadının utanmadan rol yaptıklarını bilmesine karşın, önce afacan bir çocuk, sonra bir okullu, daha sonra da bir iş arkadaşı olarak çok yakından tanıdığı birinin acı çektiğini düşünmek Pyotr İvanoviç’e birden büyük bir ürperti verdi. Ölünün, burnunu üstdudağına doğru itercesine tümsekleşen alnı bir kez daha gözünün önüne gelince, kendinden korkmaya başladı.

“Üç gün süren korkunç acılar ve ölüm... Bu durum her an, hatta hemen şimdi benim de başıma gelebilir,” diye düşününce içi korkuyla doldu. Ama bunun hemen arkasından, nasıl olduğunu anlamadan, bu olayın kendisinin değil, İvan İlyiç’in başına geldiğini ve kendisinin başına gelemeyeceğini, Schwarz’ın yüzünde de görüldüğü üzere, kötü şeyler düşünerek karamsarlığa düşmenin yersizliğini aklına getirdi. Bunu düşününce rahatladı ve ölüm kendisiyle değil de yalnızca İvan İlyiç’le ilgili bir şeymiş gibi arkadaşının nasıl öldüğünü inceden inceye soruşturmaya başladı.

Kocasının çektiği gerçekten korkunç bedensel acıları bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra –Pyotr İvanoviç bu acıların nasıl bir şey olduğunu en azından Praskovya Fyodorovna’nın sinirlerinin böylesine yıpranmasından

anlamıştı– dul kadın asıl konuya geçmesi gerektiğini düşünerek, “Ah, Pyotr İvanoviç,” dedi. “Ne kadar zor, ah, ne kadar zor bir durumdayım, bilseniz!..” dedi, sonra da ağlamaya başladı.

Pyotr İvanoviç içini çekerek ağlamanın sonunun gelmesini bekledi. Kadın mendiliyle burnunu silince bir kez daha, “Bana güveniniz...” dedi. Bunun üzerine kadın yeniden konuşmaya başlayarak ondan istediği şeyi anlattı. Kocasının arkadaşından öğrenmek istediği, İvan İlyiç’in ölmesi üzerine dul aylığı almanın yollarıydı. Bunu Pyotr İvanoviç’ten öğrenmek istiyormuş gibi davranmakla birlikte konunun inceliklerini ondan daha iyi bildiği gözden kaçmıyordu. Kocasının ölümü üzerine hazineden ne kadar para verileceğini de biliyordu, ama onun asıl öğrenmek istediği, daha yüklüce bir dul aylığının bağlanıp bağlanamayacağıydı. Pyotr İvanoviç bir çıkar yol bulmaya çalışırcasına bir süre düşündü, sonra cimriliğinden dolayı hükümete söverek, istenilenin mümkün olamayacağını söyledi. Bunun üzerine kadın bir daha içini çekti, ziyaretçisinden kurtulmaya çalışmanın yollarını aramaya başladı. Adam bunu anladı, sigarasını söndürdü, kadının elini sıkarak antreye çıktı.

Bir duvarında İvan İlyiç’in pek beğendiği kelepir saatin asılı olduğu yemek odasına girince orada papazı, törene gelen birkaç tanıdığı ve İvan İlyiç’in yetişkin kızını gördü. Genç kız da karalara bürünmüştü, zaten ince olan beli yas giysileri içinde daha da ince görünüyordu. Somurtkan, kararlı, öfkeli bir yüzü vardı. Pyotr İvanoviç’e, bir suçluya selam verir gibi eğilerek selam verdi. Kızın arkasında ise, işittiğine göre nişanlısı olan, yakından tanıdığı, zengin bir aileden genç bir sorgu yargıcı dikiliyordu. Onun da yüzünde aynı küskün ifade vardı. Pyotr İvanoviç üzgün bir yüzle onları selamladıktan sonra ölünün bulunduğu odaya geçmek üzereydi ki, İvan İlyiç’in, tıpkı babasına benzeyen kolejli oğlu merdivenin başında göründü. Pyotr İvanoviç’in Hukuk Okulu’ndan tanıdığı küçük İvan İlyiç’in ta kendisiydi bu çocuk. Ağlamaklı gözleri, on üç, on dört yaşlarındaki suç işlemiş çocukların gözlerini andırıyordu. Oğlan, Pyotr İvanoviç’i görünce surat astı, kızaran yüzünü buruşturdu. Pyotr İvanoviç, çocuğu başıyla selamladıktan sonra ölünün odasına girdi. Cenaze töreni sürerken mum ışıkları, inlemeler, günlük kokusu, gözyaşları, hıçkırıklar birbirine karıştı. Pyotr İvanoviç başı öne eğik, gözlerini önündeki ayaklara dikerek

somurtuyordu. Bir kerecik olsun başını kaldırıp ölüye bakmadı, içinde gittikçe zayıflayan karamsarlığa kendini kaptırmadı, dışarıya ilk çıkanlardan biri de o oldu. Antrede kimsecikler yoktu. Mutfak uşağı Gerasim, ölünün odasından dışarıya fırladı, güçlü elleriyle bütün kürkleri karıştırarak Pyotr İvanoviç'inkini bulup çıkardı.

Pyotr İvanoviç bir şey söylemiş olmak için, “Ne var, ne yok, Gerasim?” dedi. “Beyefendi için çok üzüldün mü?”

“Tanrı'nın emri. Hepimizin gideceği yer orası.” Gerasim bunları söylerken, eksiksiz iki sıra beyaz dişini de göstermişti. Sonra işi başından aşkın birinin aceleciliğiyle kapıyı açtı, arabacıya seslendi. Pyotr İvanoviç'in arabaya binmesine yardım ettikten sonra yapılması gereken bir şeyi anımsamış gibi, yeniden eve doğru seğirtti.

Günlük, ceset ve fenol kokusundan sonra temiz havayı ciğerlerine doldurmak Pyotr İvanoviç'in çok hoşuna gitti.

“Nereye emredersiniz?” diye sordu arabacı.

“Daha vakit erken, Fyodor Vasilyeviç'e uğrayayım bakayım.”

Oraya vardığında arkadaşları tam birinci vint partisini bitirmek üzereydiler; o nedenle beşinci oyuncu olarak aralarına girmesi kolay oldu.

1 Ortaokuldan sonra gidilen meslek okulu. (ç.n.)

2 19. ve 18. yüzyıllarda yaygın oynanan İngiliz iskambil oyunu vistin bir türü. (ç.n.)

II

İvan İlyiç'in sona eren yaşamının öyküsü yalın ve olağan olduğu kadar korkunçtu da. Tam kırk beş yaşında, yargıçlar kurulu üyesi olarak dünyaya gözlerini yummuştu.

İvan İlyiç, Petersburg'da çeşitli daire ve bakanlıklarda görev yapmış olan bir memurun oğluydu. Babasının meslek yaşamı, önemli bir işi yürütemeyecekleri açıkça belli olduğu halde, uzun hizmet yılları ve eriştikleri mevki dolayısıyla memurluktan atılamayan, bu nedenle de uydurma makamlara getirilerek, onları çok uzun süren yaşlılıklarının son ânına kadar yaşatacak hiç de uyduruk olmayan beş altı bin rublelik ücretler alan insanların meslek yaşamının bir benzeri olmuştu.

Üçüncü dereceden memur baba İlya Yefimoviç Golovin ayrıca bir sürü gereksiz kuruluşun gereksiz bir üyesiydi.

İlya Yefimoviç'in üç oğlu vardı, İvan İlyiç ailenin ikinci oğluydu. En büyükleri başka bir bakanlıkta çalıştığı halde meslek yaşamı babasınınkinin aynısı olmuş, ücretlerin kendiliğinden yükseldiği bir barem derecesine iyice yaklaşmıştı. Üçüncü oğlu beceriksizin biriydi. Girdiği bütün işlerde bir terslikle karşılaşmış, şimdilerde de demiryolu işletmesine geçmişti. Gerek babası, gerekse ağabeyleri, en çok da ağabeylerinin karıları üçüncü oğlandan nefret etmekle kalmıyor, pek zorunlu olmadıkça onun adını dahi anmaktan kaçınıyorlardı. Ailenin tek kızı ise, babaları gibi başkentte bakanlık memuru olan Baron Gref'le evliydi.

İvan İlyiç için *le phénix de la famille*[3] derlerdi. Ne ağabeyi gibi titiz ve soğuk ne de küçük kardeşi gibi aklı bir karış havadaydı. Onların ortası bir şey; zeki, afacan, cana yakın, terbiyeliydi. Küçük kardeşiyle birlikte Hukuk Okulu'na girmişler; kardeşi beşinci sınıftan kovulduğu halde, o, okulu başarıyla bitirmişti. Hukuk Okulu'nda nasıl bir çocuksa, yaşamı boyunca da öyle kalmıştı: yetenekli, şen, sıcakkanlı, girişken, görevi saydığı şeyi

sonuna kadar götüren bir adam... Onun görev olarak gördüğü şey, üstlerinin görev saydıklarının aynısıydı. Ne çocukken ne de sonraları başkalarına yaltaklanan biri olmuştu; ama küçüklüğünden beri, ışığa yönelen sinekler gibi, kendisinden yüksektekilerin çekimine kapılarak onların tavırlarını takınmış, yaşam görüşlerini benimsemiş, onlarla yakın ilişkiler kurmuştu. Çocukluk ve gençliğin bütün heyecanları onda derin izler bırakmadan uçup gitmiş, sonunda olgun, onuruna düşkün bir delikanlı olmuştu. Okulda ancak son sınıfa doğru, sezgisiyle doğruluğuna inandığı liberal görüşleri benimsemişti.

Hukuk Okulu'ndayken giriştiği birtakım eylemleri zaman zaman beğenmez, bunları yaparken kendisinden tiksindiği bile olurdu. Ama sonraları, aynı eylemlerin büyüklerince de yapılıp üstelik kötü gözle görülmediğini anlayınca, kendisi bunlara iyi gözle bakmamışsa bile, hepsini kolaycacık unutmuş, bir daha hiçbirini aklına getirip üzülmemişti.

Hukuk Okulu'nu baremin ilk derecesinde bir memur olarak bitirdikten sonra babasından para isteyerek terzi Charmer'e resmi bir elbise diktirdi, *respice finem*[4] yazılı bir madalyonu zincirle kemerine taktı, öğretmenlerine veda edip arkadaşlarıyla pahalı Donon lokantasında güzel bir yemek yedi.

İvan İlyiç, Hukuk Okulu'nda olduğu gibi, görev yaptığı yerlerde de kolayca işlerini düzene koydu. Bir yandan mesleğinde ilerlerken, bir yandan da gününü gün ediyordu. Arada bir, görevinin gereği olarak ilçe merkezlerine gidiyor, hem üstleri hem de astlarıyla iyi geçiniyor, özellikle Raskolnik'lerle[5] ilgili davalara övülmeye değer bir dürüstlük ve titizlikle bakıyordu.

Genç oluşuna, keyif düşkünlüğüne karşın göreviyle ilgili konularda çok ağırbaşlı, ciddi, hatta sertti. Toplumsal ilişkilerinde ise şen şakrak, nükteci, terbiyeli, hoş görülü –evlerine aileden biriymiş gibi girip çıktığı amiriyle karısının söyledikleri gibi– *bon enfant*'dı.[6]

Bir taşra ilinde ona askıntı olan bir kadınla, sonra da bir kadın terzisiyle gönül ilişkisi oldu. Oradaki askeri birliğe atanan hassa subaylarıyla içki âlemlerine katıldı, yemeklerden sonra randevu evlerinin bulunduğu uzak bir sokağa gittiler. Amirine yaranmak, æhatta karısının gözüne girmek için özel çaba harcadığı zamanlar oldu, ama bu davranışlara, toplumun kabul ettiği kurallara uygunluğu dolayısıyla kötü gözle bakılamazdı, olsa olsa Fransızca

şu özdeyişin kapsamına girebilirdi: *il faut que jeunesse se passe*.[7] Bütün bunlar tertemiz ellerle, temiz gömlekler giyilmiş olarak, Fransızca konuşularak, en önemlisi de seçkin bir topluluk içinde geçmekteydi. Seçkin bir topluluk içinde geçmesi sebebiyle de yüksek memurlarca hoş karşılanıyordu.

İvan İlyiç böylece beş yıl hizmet etti, daha sonra görevinde bir değişiklik oldu. Yeni hukuk kuruluşları ortaya çıkmış, yeni yeni insanlara gereksinim duyulmuştu.

İşte İvan İlyiç bu yeni insanlardan biriydi.

İvan İlyiç'e sorgu yargıçlığı görevi önerilmiş, bu görevin başka bir ilde olmasına karşın, kurulu düzenini bozup yeni bir düzen kurmak pahasına da olsa bunu kabul etmişti. Dostları onu yolcu etmeden önce, hep birlikte satın aldıkları gümüş bir sigaralık armağan ettiler ona, İvan İlyiç böylece yeni görev yerine uğurlandı.

İvan İlyiç özel işler memurluğunda olduğu gibi, sorgu yargıçlığında da ne istediğini bilerek, görevini özel yaşantısından ayırarak, kendini herkese saydırıp herkese de saygı göstererek çalışıyordu. Yeni görevi eskisinden çok daha ilginçti onun için. Eski görevinde, müdürün kapısında korkudan titreyerek bekleşen dilek sahiplerinin ve küçük memurların imrenen bakışları arasında, sırtında Charmer'in diktiği şık giysi, elini kolunu sallayarak içeri girmesi, müdürle karşı karşıya oturup çayını içerken sigarasını tüttürmesi çok hoş kaçıyordu. Ama o zaman emrinin altında böylesine çok insan yoktu. Ancak görev için ilçelere gittiği zamanlarda, emniyet amiriyle anlaşmazlığa düşenler ona son derece saygılı davranıyorlardı. İvan İlyiç, emrinin altındaki bu birkaç kişiye nazik, hemen hemen arkadaşça davranır, onlardan daha güçlü olduğu halde, astlarına dostça, senli benli duygular taşıdığını hissettirmek isterdi. Ama böyle davranabileceği kişilerin sayısı kaç taneydi ki?

Sorgu yargıcı olduğu zaman en forslu, en burnu havada kişileri avucunun içine aldığını; antetli kâğıtlara yazacağı birkaç satır yazıyla bu forslu, burnu havada kişileri karşısına sanık ya da tanık olarak getirebileceğini, oturmalarını söylemediği sürece sorularına karşısında dikilerek yanıt verdireceğini biliyordu. Ama o, yetkisini kötüye kullanmıyor, tam tersine davranışlarını yumuşatmaya çalışıyordu. Yeni görevinin bütün çekiciliği de,

gücünün ayırdına varmasıyla birlikte, bunun etkisini yumuşatabilme olanağıydı.

Görevini yürütürken, özellikle soruşturmalarda, konuyla ilgili olmayan ayrıntılardan kaçınmasını biliyor; konu ne denli karmaşık olursa olsun, kendi kişisel görüşünden hiç söz etmeden, davanın kâğıt üzerinde yalnız dış hatlarıyla belirmesini, en önemlisi de bütün ayrıntılara uyulmasını sağlıyordu. Bu tarz çalışma başkalarınca bilinmiyordu. Ayrıca, 1864 yasalarının uygulamasına ilk geçenlerden biri de İvan İlyiç olmuştu.

İvan İlyiç sorgu yargıcı olarak yeni bir ile atandığında yeni dostluklar, ilişkiler kurdu; onların havasına uyarak kendisini yeni bir kişi olarak kabul ettirdi. İl yöneticileriyle arasında epeyce bir mesafe bıraktıktan sonra adliye personelinden ve kentte yaşayan zengin soylular takımından iyi bir arkadaş çevresi edindi. Bu arada hükümetten pek memnun değilmiş gibi tavırlar takınarak, ılımlı bir liberalliği ve Batılılaşma görüşünü benimsedi. Ayrıca giyim kuşamının inceliğinden bir şey yitirmeden, sakalının biçimsizce uzamasına göz yumdu.

Yeni kentteki yaşantısı da iyice düzene girmişti. Valiye cephe alan memurlar topluluğu birbirine bağlıydı; aylığı da artmıştı. Burada oynamaya başladığı vint oyunu da yaşantısına ayrı bir tat katıyordu. İvan İlyiç'in bir an neşesini yitirmeden, uzağı görerek vint oynayabilmesi, çoğu zaman oyunu onun kazanmasını sağlıyordu.

Yeni kentteki görevinin ikinci yılında ileride karısı olacak bir genç kızla tanıştı. Praskovya Fyodorovna Mihel, İvan İlyiç'in bulunduğu topluluktaki kızların en zekisi, en çekicisi, en göz alıcısıydı. Öteki eğlenceleri ve görev yorgunluklarından sonraki dinlenmeleri dışında, İvan İlyiç, Praskovya Fyodorovna ile hoşça vakit geçiriyor, sıkılmadan karşılıklı eğleniyorlardı.

Özel işler memuruyken danslara katılırdı, ama sorgu yargıçlığına başladıktan sonra dansa arada bir kalkar oldu. "Her zaman dansa kalkmam, hem pek dikkat de etmem, ama iş iddiaya bindi mi, herkesten daha güzel dans etmesini bilirim," demeye getirirdi. Praskovya Fyodorovna'yla da seyrek olarak, toplantıların sonuna doğru dans ediyordu; işte daha çok bu danslar dolayısıyladır ki genç kızın gönlünü kazanmayı bildi.

İvan İlyiç'in kafasında açık olarak belirmiş bir evlenme tasarısı yoktu, ama genç kız kendisine âşık olunca evliliği ciddi olarak düşünmeye başladı.

Kendi kendine, “Sahiden, evlensem nasıl olur?” diye sordu.

Praskovya Fyodorovna soylu bir ailenin, güzel, fazla drahoması bulunmayan bir kızıydı. İvan İlyiç kendisine daha iyi bir eş seçebilirdi, ama bu da iyi sayılırdı. Kendi aylığı vardı, evleneceği kızdan da bir o kadar drahoma umuyordu. Üstelik Praskovya Fyodorovna ona uygun bir aileden gelen, cana yakın, hoş, çok da aklı başında bir kızdı. İvan İlyiç’in, Praskovya Fyodorovna’ya âşık olduğu ya da onunla iyi anlaştığı için evlendiğini söylemek ne kadar yanlış olursa, onunla sırf çevresinin böyle bir birleşmeyi uygun bulduğu için evlendiğini söylemek de o kadar haksızlık olur. İvan İlyiç kararını kendi düşüncelerine göre verdi. Hem iyi bir kızla evlilik bağı kuracak hem de böylece büyüklerinin isteklerini yerine getirecekti.

Düşündüğü gibi de yaptı.

Düğün hazırlıklarından başlayıp karısının gebeliğine kadar karşılıklı sevgi, yeni mobilyalar, yeni kap kacak, yeni çamaşırlar arasında geçen cicim ayları İvan İlyiç’in o kadar hoşuna gitti ki, o zamana değin içinde bulunduğu ve kendi yaradılışına özgü yaşantısının başkalarınca da uygun karşılanan ağırbaşlı, sıkıntısız, hoş, eğlenceli havasının evlilikle bozulmak şöyle dursun, daha da canlanacağını düşünmeye başladı. Ama karısının gebeliğinin ilk aylarından sonra, hiç beklemediği ve bir türlü yakasını kurtaramadığı, yepyeni, umulmadık, edep kurallarına aykırı, dayanılması zor olaylarla karşılaşmaya başladı.

Karısı, ortada fol yok yumurta yokken, kendi deyimiyle *de gaité de cœur*[8] yaşamının tadını kaçırıyordu. Praskovya Fyodorovna durup dururken onu kıskanıyor, ondan kendisine fazlasıyla ilgi göstermesini istiyor, sağa sola çatıyor, hoş olmayan, kaba bazı davranışlarda bulunuyordu.

Düğün hazırlıklarından başlayıp karısının gebeliğine kadar karşılıklı sevgi, yeni mobilyalar, yeni kap kacak, yeni çamaşırlar arasında geçen cicim ayları İvan İlyiç'in o kadar hoşuna gitti ki...

İvan İlyiç önce, yaşam karşısındaki her zamanki becerikli, nazik tavrıyla, bu can sıkıcı durumdan kurtulmaya çalıştı. Böyle davranmakla şimdiye dek burnu bile kanamamıştı. Karısının suratsızlığını görmezlikten gelerek evine arkadaşlarını çağırıp vint partileri düzenliyor; arada bir de kulübe ya da arkadaşlarının evlerine gidiyordu. Böylece eski, kolay, eğlenceli yaşantısını sürdürüyor denebilirdi.

Ama bir gün karısı açtı ağzını yumdu gözünü, ona söylemediğini bırakmadı; sonra da istediklerini her yaptıramayışında kocasını aynı biçimde azarlamaya başladı.

Karısının dediklerini yapmadığı, yani onunla birlikte evde oturup çile doldurmadığı sürece, bu hırgüre son vermeyeceğini anlayan İvan İlyiç'in içine bir korku düştü. Evlilik yaşamının, en azından karısıyla geçecek günlerin, her zaman eğlenceli, huzur dolu olamayacağını, tersine, huzurunu kaçıracağını görerek bu tatsız durumu savuşturmak için kurtuluş yolları aramaya başladı. Görevinin Praskovya Fyodorovna üzerinde olumlu bir etkisi bulunduğunu biliyordu; işte bu yoldan, göreviyle ilgili yükümlülüklerini ileri sürerek karısına karşı savaşmaya, böylece bağımsızlığını korumaya karar verdi.

Çocuklarının doğumundan sonra ortaya çıkan rahat geçinme sorunlarıyla ilgili başarısız denemeler, anne ile bebeğin hem gerçek, hem uydumuk

hastalıkları, bu gibi durumlarda kendisinden ilgi beklenen, ama böyle şeylerden fazla anlamayan İvan İlyiç'e bağımsız yaşantısını koruması bakımından büyük engeller çıkarıyordu.

Huysuzlukları artıp karısı daha çok sinirlendikçe, o da, hayatının ağırlık merkezini işine kaydırmaya başladı. Eskisine göre işinin üzerine daha çok düşüyor, yükselme hırsı yıllar geçtikçe artıyordu.

Evlenmesinin üzerinden bir yıl bile geçmemişti ki, evlilik yaşantısının bazı elverişli olanakları yanında, aslında dayanılması güç, içinden çıkılmaz bir şey olduğunu anladı. Üzerine düşen borcu ödemesi, yani toplumun hoş göreceği edepli bir yaşam sürmek için, göreviyle olduğu kadar eviyle de düzgün ilişkiler kurması gerektiği kafasına dank etti.

Sonunda bu ilişkileri kurdu. Onun evden bütün istediği, karısının ona verebildiği kadarı, yani ev yemekleri, ev kadınlığı ve yatak arkadaşlığıydı.

En çok da, görünüşte bile olsa, toplumun sınırlarını çizdiği edepli bir davranış bekliyordu karısından. Bunların dışında, ölçülü hareket etmesinden, onunla hoşça vakit geçirmekten başka ondan beklediği ne olabilirdi ki! Bunları bulursa haline şükrediyor; bulamayıp da sertlikle ve azarla karşılaşırsa, görevinin çevresinde kurduğu kalın duvarlı dünyasına çekilerek orada huzur buluyordu.

Aynı kentte yedi yıl kadar kaldıktan sonra İvan İlyiç'i başka bir il merkezine savcı olarak atadılar. Yeni evlerine taşındılar, paraları yetersizdi, bu yüzden yeni evleri Praskovya Fyodorovna'nın hoşuna gitmedi. Aylıkları eskisine göre biraz artmıştı, gel gelelim yaşam pahalıydı, üstelik çocuklardan ikisinin ölümü, aile içinde geçirdiği tedirgin günler İvan İlyiç'i dayanılması zor bir duruma soktu.

Çalışkan bir memur olduğu için herkes İvan İlyiç'i beğeniyordu, bu yüzden üç yıl sonra onu başsavcı yardımcısı yaptılar. Yeni görevleri, bu görevlerin toplumun gözündeki önemi, istediği kişiyi mahkemeye çağırıp hapse atabilme olanağı, kalabalık önünde rahat konuşması ve görevini yürütmedeki büyük başarısı onu işine daha çok bağlıyordu.

Birbiri üstüne çocukları oldu. Praskovya Fyodorovna'nın sinirliliği, hırçınlığı arttıkça artıyor, ama İvan İlyiç'in, ailesiyle olan ölçülü ilişkileri onu karısının hırçınlığından koruyordu.

Praskovya Fyodorovna yeni görev yerlerinde başlarına gelen bütün felaketlerde kocasını suçlu buluyordu. Karıkoca arasında geçen günlük konuşmalar, özellikle çocukların öğrenimi konusu, dönüp dolaşıp asıl tartışma nedeni olan sorunlara gelip dayanıyordu. Zaten tartışmalar, alevlenmek için fırsat kollamaktaydı; tek mutlu zamanları, seyrek olarak gelip kısa zamanda sönen karşılıklı sevgi patlamalarıydı. Bu dönemler, gizli düşmanlık denizinde bir an için karaya çıkıp sonra yeniden açılarak birbirlerinden daha çok uzaklaştıkları ufacık adalar gibiydi. Karısından uzaklaşmasının tuhaf bir durum olmayıp, tam tersine, ailesine karşı tavrının asıl dayanağı olduğunu kabul eden İvan İlyiç'in hiçbir şeye canı sıkılmamaya başladı. Bu durumun gerçekliğini kabul etmese, üzüntüden kendini yerdi herhalde. Bütün amacı, kendisini aile kavgalarından uzak tutup bunları her ailede görülebilecek türden, zararsız bir biçime büründürmek değil miydi? Evinde geçirdiği süreyi günden güne kısaltarak, evde bulunmasını da başkalarının geldiği bir zamana denk getirerek amacına ulaşıyordu.

Artık onun için en önemli şey göreviydi. Yaşamının bütün özünü çalışmaya adamıştı. Bu sayede her şeyi unutuyordu. Görevindeki gücünü anlamış olması, mahvetmek istediğini mahvedebilme olanağı, mahkemeye girerken, astlarıyla konuşurken takındığı tavır, gerek büyüklerinin gerekse küçüklerinin karşısında kazandığı başarı, davayı yürütmedeki ustalığı onu son derece sevindiriyor; akşamları arkadaş toplantılarıyla, topluca yemeklerle, vint partileriyle günlük yaşamını dolduruyordu. Yaşantısı böylece, kendi istediği gibi, edep kurallarına uygun, hoş biçimde sürüp gitmekteydi.

Yedi yıl daha böylece geçip geçti. Büyük kızı on altı yaşına girdi. Bir çocukları daha ölünce, hep sorun yaratan kolejli oğlanla birlikte iki çocukları kaldı. İvan İlyiç, oğlanı Hukuk Okulu'na vermek istemiş, Praskovya Fyodorovna ise, tersine, koleje göndermişti. Kız evde özel dersler alarak iyi yetişmişti, oğlan ise iyi okuyor sayılırdı.

3 (Fr.) Ailenin medarı iftiharı. (ç.n.)

4 (Lat.) Her işin sonuna bak. (ç.n.)

5 Ortodoks Kilisesi'nden ayrılarak ayinlerini eski usullere göre yapan mezhep üyeleri. (ç.n.)

6 (Fr.) İyi çocuk. (ç.n.)

7 (Fr.) Gençleri hoş görmeli. (ç.n.)

8 (Fr.) Gönlünce. (ç.n.)

III

İvan İlyiç'in evlendiği günün üzerinden on yedi yıl böylece çabucak akıp gitti. Bir gün, az kalsın bütün huzurunu kaçıracak, hiç beklemediği tatsız bir olay başına geldiği sırada artık deneyimli bir savcıydı: İvan İlyiç istediği yere verilmeyi bekleyerek birkaç görev önerisini geri çevirmişti. İstediği yer, üniversitesi bulunan bir kentte başsavcılıktı. Yeni göreve atanmayı umarken, Goppe birdenbire önüne geçerek o yeri elinden aldı. İvan İlyiç buna sinirlendi, sitem etti, Goppe ile, yani onun önüne geçip amiri olan kişiyle takıştı. Bunun üzerine bakanlıktan ona karşı soğuk davranmaya başladılar, ikinci atama döneminde İvan İlyiç'i yine atlattılar.

Bu olay 1880 yılında geçiyordu. İvan İlyiç'in yaşamındaki en zor yıl da budur. Bir yandan aylığının geçinmeye yetmediğini ilk kez fark ederken, öte yandan herkesin onu unuttuğunu, onunla ilgili işlerde kendisine büyük haksızlıklar yapıldığını, ama kimsenin buna aldırış etmediğini anladı. Babası bile ona yardım etme sorumluluğunu unutmuştu. İvan İlyiç yılda üç bin beş yüz rublelik geliriyle normal, hatta mutlu bir yaşam sürdüğünü varsayarak bütün yakınlarının onu kendi haline bıraktıklarını düşünüyordu. Yapılan haksızlıklar, karısının ömür törpüsü davranışları, gücünün üzerinde harcamalarla girdiği borçlar sonucunda, evde durumunun hiç de iyi olmadığını fark eden tek kişi gene kendisi oldu.

Parasal durumlarının biraz düzelmesi amacıyla o yaz izin alarak hep birlikte kaynının oturduğu köye gittiler.

Köyde görevinden uzak kalan İvan İlyiç, ilk kez can sıkıntısını, hem de dayanılmaz bir biçimde tadarak, bu yaşayışın hiç de istediği bir şey olmadığına, birtakım kesin önlemler alma zamanının geldiğine karar verdi.

Terasta geçirdiği uykusuz bir gecenin sabahında Petersburg'a gidip işlerini hal yoluna koymayı, değerini anlamayanları cezalandırmak için başka bir bakanlığa geçmeyi aklına koydu.

Karısının, kaynının bütün ısrarlarına aldırmaksızın ertesi gün yola çıktı. Tek bir isteği vardı: beş bin rublelik geliri olan bir görev almak. Ne herhangi bir bakanlıkta gözü vardı, ne bir siyasal görüşte ne de herhangi bir işte... Bütün istediği, yılda ona beş bin ruble getirebilecek bir görevdi. Bunun için bankalarda, denizyollarında, İmparatoriçe Maria kurumlarında,[9] hatta gümrükte bile çalışabilirdi. Yeter ki, beş bin rublesini versinler, bir de değerini anlamayanların bakanlığında onu mumla arasınlar.

Bu yolculuk umulmadık, şaşırtıcı bir başarıyla son buldu.

Kursk'ta trenin birinci mevki kompartımanına F.S. İlyin adında bir tanıdığı bindi. Onun anlattığına göre, Kursk valisi bir süre önce bir telgraf almıştı; telgrafta bakanlığın yakınlarda bir devrim yaşayacağı, Pyotr İvanoviç'in yerine İvan Semyonoviç'in atanacağı bildiriliyordu.

Beklenen devrim, Rusya'nın yararından çok İvan İlyiç için önemliydi, çünkü Pyotr İvanoviç'in ve besbelli ki dostu Zahar İvanoviç'in ön saflara itilmesi çok işine yarayacaktı. Zahar İvanoviç'le çok yakın görüşürlerdi.

Moskova'da haber doğrulandı. Petersburg'a gelir gelmez Zahar İvanoviç'i arayarak, ondan, işyerinin bağlı bulunduğu adliye bakanlığında sağlam bir yer için söz aldı.

Bir hafta sonra karısına şu telgrafı çekti: "Zahar, Miller'in yerini aldı. Bakan ilk fırsatta atanmamı sağlayacak."

İvan İlyiç, bu değişiklikler sayesinde, kendi bakanlığında, beklenmedik anda iyi bir mevkiye geçiverdi. Arkadaşlarından iki üst dereceye yükseldiği gibi, yılda beş bin rubleden başka barem üstü üç bin beş yüz ruble daha alacaktı. Eski hasımlarını ve bakanlığına duyduğu hıncı unutarak mutluluğa erişti.

İvan İlyiç, daha önce kimsenin tanık olmadığı bir sevinç ve neşeyle köye döndü. Praskovya Fyodorovna'nın da neşesi yerine gelince aralarında barış antlaşması imzalandı. İvan İlyiç, Petersburg'da saygıyla karşılandığını, ona düşmanca davrananların yüzleri kara çıkınca yaltaklanmaya başladıklarını, herkesin onun yeni görevini kıskandığını, hele hele onu Petersburg'da sevenlerin ne kadar çok olduğunu anlata anlata bitiremiyordu.

Praskovya Fyodorovna inanmıyormuş gibi yaparak anlatılanları sonuna kadar dinledi. Kocasının söylediklerine hiç itiraz etmiyor, taşınacakları kentte yeni yerlerine yerleşme tasarıları yapıyordu. Karısının tasarılarının

kendi düşünceleriyle tıpatıp aynı olduğunu gören İvan İlyiç, onunla yeniden anlaşma ortamı bularak, gölgelenen yaşamlarına eski neşesini, tadını, düzenini verebilecekleri umuduyla sevinmeye başladı.

İvan İlyiç, köye kısa süreliğine dönmüştü. Eylül ayının sonunda göreve başlaması, öncesinde de, taşra ilinden bütün eşyasını getirmesi, ısmarlanacak ve alınacak pek çok şeyle birlikte bunları yeni evlerine yerleştirmesi gerekiyordu. Bu kez gönlünden geçirdiği gibi ve karısının da tasarladığı biçimde düzenleyecekti evlerini.

Bütün işlerin yoluna girmesi, karısıyla ortak bir amaçlarının olması, ayrıca onunla fazlaca bir arada kalmamaları evliliklerinin ilk yıllarında bile görülmeyen bir yakınlık kurdu aralarında. İvan İlyiç, ailesini de alarak hemen yola çıkmak istedi, ama ona ve ailesine karşı birdenbire son derece akrabaca davranmaya başlayan kaynı ile karısının ısrarlarına dayanamadığı için yalnız başına yola çıktı.

Elde ettiği başarıların sevinci ve karısıyla anlaşmış olmasının verdiği mutluluk yol boyunca bir an olsun eksilmedi. İstedikleri gibi bir daire de bulunmuştu. Eski tarzda, uygun, yüksek tavanlı ve geniş bir konuk odası, çalışmak için kocaman bir salon, karısıyla kızı için ayrı odalar, oğlu için ders çalışacağı ayrı bir oda; kısacası her şey onlar için düşünülmüş gibiydi. İvan İlyiç evin düzenlenmesini de üzerine aldı. Duvar kâğıtlarını kendi eliyle seçti, evin mobilyasını elden düşme eşyalardan alarak beğendiği döşemelik bir kumaşla kaplattı, bunlara günün anlayışına uygun bir hava verdi. Evin içi döşendikçe yavaş yavaş hayalinde yaşattığı biçime bürünüyordu. Bütün işler yarı yarıya bittiğinde evin görüntüsü umulandan da iyiydi. İvan İlyiç her şey olup bittikten sonra, evin günün zevkine uygun, ince, kibar bir görünüş alacağını anlamıştı. Akşamleyin uykuya yatarken salonun alacağı biçimi gözlerinin önüne getiriyor; henüz tamamlanmayan konuk odasına baktıkça şömineyi, şöminenin önüne konulacak paravanayı, etajeri, sağa sola dağıtılacak ufak sandalyeleri, duvarlara asılacak tabakları, tunç biblolari tastamam yerli yerinde görüyordu. Bu işlerden anlayan oğlu Paşa ile kızı Lizanka’nın bunları görünce nasıl şaşıracaklarını düşündükçe sevincinden kabına sığamıyordu. Herhalde bu kadarını beklemezlerdi. Odalara kibar bir görünüş veren ikinci el eşyaları ne iyi etmişti de ucuza alıvermişti.

Karısıyla çocukları şaşırtmak için mektuplarında yapılanları olduklarından daha kötü gösteriyordu. Bu işler onu öylesine oyalıyordu ki, görevini sevdiği halde yeni işine aldırış etmez olmuştu. Duruşmalarda bazen dalıp gidiyordu, bu sırada düz ya da kabartmalı kornişlerden hangisinin perdelere daha çok yakışacağını düşünüyor olmalıydı. Evin düzenlenmesi işine kendisini iyice kaptırdığı için bir odadan ötekine koşuyor, ikide bir eşyaların yerlerini değiştiriyor, perdeleri bir çıkarıp bir takıyordu. Bir keresinde, durumu bir türlü anlamayan duvar kaplamacısına ne istediğini göstermek için merdivene tırmanırken ayağı kayarak aşağıya yuvarlandı. Neyse ki çevik, güçlü bir adam olduğundan bir yerlere tutunmuş, yalnızca böğrü bir dolap kapağının kulpuna çarpmıştı. Böğrü bir süre ağrıdı, sonra geçip gitti.

İvan İlyiç'in neşesi yerindeydi; kendini her zamankinden daha dinç hissediyor, mektuplarında on beş yaş gençleştiğini yazıyordu. Eylül ayında bitirmeyi düşündüğü halde işler ekim ortalarına kadar sürdü. Ama her şey istediği gibi olmuştu; bunu yalnız o değil, bütün görenler söylüyordu. Aslına bakılırsa pek zengin olmayanların zenginlere benzemek için aldıkları eşyalar ancak birbirine benzer. İvan İlyiç'inkinin olup olacağı da buydu. O da, kendisi gibi orta halli insanların belirli kişilere özenerek aldıkları döşemelik kumaş, abanoz ağacından mobilyalar, çiçekler, halılar, tunç biblolar gibi açıklı koyulu birtakım bilinen eşyalar almıştı. Bütün bunlar, başkalarınınkine benzediklerinden ötürü değerlerinden yitiriyordu, ama gelin bir de ona sorun!..

Çoluk çocuğu istasyonda karşılayıp mumlarla pırıl pırıl aydınlattığı eve getirdikten sonra, beyaz boyunbağlı bir uşak onları önce çiçekle süslenmiş antreye, oradan da konuk odasına ve salona götürünce sevinçten hepsinin ağzı bir karış açık kaldı. İvan İlyiç çok mutluydu; çocukların övgüsünü mutluluk duyarak dinliyor, sevinçten ağzı kulaklarına varıyordu. O akşam çay içerlerken Praskovya Fyodorovna, söz arasında merdivenden nasıl düştüğünü sorunca İvan İlyiç güldü, düşmesiyle kaplamacı ustasının çok korktuğunu söyledi.

"Boşuna sporcu dememişler bana. Benim durumumda bir başkası olsa bir yerini kırardı, bense azıcık şuramı vurdum. Dokunursam ağrıyor, ama geçti artık; biraz morluk var, o kadar."

Böylece yeni evlerinde yaşamaya başladılar. Ama her zaman olduğu gibi, iyice yerleşince evin onlara yetmediği, bir odaya daha gereksinmeleri olduğu anlaşıldı. Gelirleri de beş yüz ruble kadar eksik görünüyordu, bununla birlikte, gül gibi geçinip gidiyorlardı. Hele eşyalar daha yerli yerine konmadan önce yaşam ne kadar tatlıydı! Alınacak yeni şeyler çıkıyor, başka eşyalar ısmarlanıyor, evdeki eşyaların yerleri değiştirilerek yeniden düzene sokuluyordu. Arada bir karıkoca arasında bazı anlaşmazlıklar çıkmıyor değildi, ama ikisinin de durumlarından genellikle memnun olması ve işlerin çokluğu büyük kavgaların çıkmasını önlüyordu. Her şey düzene girince biraz canları sıkılmaya, bir şeyin eksikliğini duymaya başladılar; neyse ki o zamana kadar yeni dostluklar kurulmuş, yaşamları yeni ilişkilerle dolmuştu.

İvan İlyiç gündüzleri mahkemede geçirdikten sonra öğle yemeğine eve geliyordu, evden dolayı biraz başı ağrımakla birlikte keyfine diyecek yoktu. (Masa örtüsündeki, döşeme kumaşlarındaki lekeler, perdenin eskimiş kordonu gözüne çarptıkça sinirleri bozuluyordu. Nasıl bozulmasın ki, hepsine teker teker emek vermişti!) Günlük yaşamı, istediği biçimde kolay, hoş, genel kurallara uygun olarak geçiyor sayılabilirdi. Saat dokuzda kalkıyor, kahvesini içerken gazetesini okuyor, sonra resmi giysisini kuşanıp mahkemeye gidiyordu. Orada ise çekeceği arabanın hamudu hazırdı, boynuna takıveriyordu hemen. Davacılar, mahkeme ilmühaberleri, bürodaki yazışmalar, açık ve gizli oturumlar... İşte bütün bunlardan kurtulmak, davanın dürüst olarak yürütülmesini engelleyecek, duygusallıkla ilgili ne varsa hepsini ortadan kaldırmak gerekiyordu; insanlarla görev dışı alışverişte bulunulmuyor, onlara ancak davayla ilgili durumlarda yaklaşılıyordu.

Diyelim, biri gelmiş, bir konuyu öğrenmek istiyor. Sorumlu olmadığı bir konuda İvan İlyiç'in bu adama söyleyecek bir şeyi yoktu.

Ama öyle değil de antetli kâğıda yazılabilecek türden konularda kendisine başvuruyorlarsa, resmiyet çerçevesi içerisinde elinden gelen her şeyi yapacaktı. Hem de iş sahibiyle arasında dostça ilişkiler varmışçasına, yani ona son derece nazik davranarak...

Resmi bağlantılar kesilir kesilmez bütün öteki ilişkiler de kesiliveriyordu. Yaşamının görevle ilgili bölümünü kişiliğiyle ilgili olandan ayırma yeteneği

uzun yıllar boyunca o denli gelişmiş, bu yanını öyle ustalıkla kullanır duruma gelmişti ki, arada bir gönlünü eğlendirmek için görev ilişkileri ile senli benli davranışları mahsus birbirine karıştırdığı oluyordu. Kendisine böylesine garip bir özgürlük tanımasının nedeni, gerektiği anda yalnızca görevle ilgili alışverişi yerinde bırakarak geri kalanı kesip atmak konusunda kendisine olan sonsuz güveniydi.

Çevresiyle ilişkilerini yoluna yordamına uyarak, kolayca, kimseyi kırmadan yürütmekle kalmıyor, bu konuda da büyük bir ustalık gösteriyordu. Duruşma aralarında çayını içip sigarasını tüttürerek, biraz siyasetten, biraz günlük işlerden, biraz iskambil oyunlarından, daha çok da atamalardan söz ediyordu. Ama orkestrada kendi çalacağı parçayı diğer birinci kemanlardan tüm açık seçikliğiyle ayıran bir virtüöz havasıyla, eve yorgun argın dönüyordu. Karısı ile kızı bir yerlere gitmiş oluyordu ya da evlerinde birileri bulunuyordu. Koleje giden oğlu, öğretmeninin denetiminde ödevlerini günü gününe yeniden gözden geçiriyor olurdu. İvan İlyiç'in keyfine diyecek yoktu. Öğle yemeğinden sonra konuk filan gelmemişse, bazen çok sözü edilen bir kitabı okumaya başlardı. Akşamleyin işinin başına geçerdi; evrakları okur, verilen ifadeleri karşılaştırır, yasa kitaplarını inceleyerek ilgili maddeleri bulurdu. Bu çalışma gönül eğlendirici değilse bile can sıkıcı da değildi. Hiç olmadı, kalkar vint oynamaya giderdi. Vint oynamadığı zamanlar yalnız başına oturmaktan ya da karısıyla konuşmaktan iyiydi çalışmak!..

İvan İlyiç'in büyük zevki, toplumun ileri gelenlerinden birkaçını çağırarak onlarla birlikte öğle yemeği yemekti. Onun bu öğle yemekleri de, konuk odalarının birbirine benzemesi gibi, kendi düzeyindeki ailelerin öğle yemeklerinin aynısıydı.

Bir gün evinde danslı bir akşam toplantısı bile düzenledi, her şey kusursuz olmuş, çok da eğlenmişlerdi; ne var ki sonradan pastalar, şekerlemeler yüzünden karısıyla aralarında büyük bir kavga çıktı. Praskovya Fyodorovna, pastayı bir şekerciden almakta ısrar ederek bir sürü pasta getirmişti. Toplantıdan sonra pastaların yarısı kalıp şekerciye borçları kırk beş ruble tutunca kızılca kıyamet koptu. Praskovya Fyodorovna kocasına "bunak", "mıymıntı" diyecek kadar ileri gitti. İvan İlyiç dövünerek, öfkeyle "boşanmak", "karısını bırakmak" gibi laflar etti. Oysa

ne güzel bir akşam geçirmişlerdi! Seçkin kişiler gelmiş, İvan İlyiç “Üzüntümü Al Benden” derneğini kuran kadının kız kardeşi Prenses Trufanova’yla dans etmişti.

İvan İlyiç’in görevinden duyduğu mutluluk, tek başına tattığı bencilce sevinçler, topluluk içindeki neşesi gösterişten başka bir şey değildi. Onun asıl sevinci vint masasında oyundan tattığı sevinçti. Her ne olursa olsun, başından geçen can sıkıcı bir olaydan sonra, karşısına oturaklı, ağırbaşlı bir arkadaş alarak düşüne düşüne oynadıkları ciddi bir oyuna başladı mı, can sıkıntısından eser kalmazdı. Oyun dört kişiyle oynanır, hele bir de iyi kâğıt gelirse tadına doyum olmazdı. Yedek beşinci kişiyle oynamaktan zevk aldığını söylerse de dörtlünün verdiği tat başkaydı. Sonra da akşam yemeğine oturulur, birer bardak şarap içilirdi. Ufak bir kârla vint partisinden kalkınca (büyük bir kazanç pek hoşuna gitmezdi) yaşamından çok memnun olarak uykuya dalardı.

İşte böyle yuvarlanıp gidiyorlardı. Bulundukları arkadaş çevresi en seçkin kişilerden oluşmuştu. Evlerine önemli insanlardan da gelip gidenler oluyordu, gençlerden de...

Erkek tanıdıkları konusunda İvan İlyiç olsun, karısı ya da kızı olsun bütün aile aynı düşünceyi paylaşıyorlardı. Duvarlarında Japon işi tabaklar asılı konuk odasına türlü türlü övgülerle doluşan çapaçul akraba ve ahbaplardan, söz birliği etmişçesine aynı zamanda yüz çevirip yakayı sıyırmayı bildiler. Çok geçmeden bu çapaçul tanıdıklarının gidiş gelişleri iyice kesildi, İvan İlyiç Golovin’lere seçkin bir topluluk gelip gitmeye başladı. Gençler Lizanka’ya kur yapıyordu. En sonunda Dmitriy İvanoviç Petrişçev’in oğlu ve tek vârisi olan sorgu yargıcı Petrişçev, evin genç kızıyla ilgilenmeye başladı. Hatta bir gün İvan İlyiç ile karısı arasında bu konu görüşülüp konuşuldu: Acaba gençleri bir araba gezintisine mi göndermeliydi, yoksa evde bir temsil mi vermeliydi?..

Günlük olaylar böylece sürüp gidiyordu. Fazlaca değişen bir şey yoktu, yaşamlarından memnundular.

9 1796-1801 yılları arasında Rus çarı olan Pavel Petroviç’in karısı Maria Fyodorovna tarafından kurulmuş hayır dernekleri. (ç.n.)

IV

Hepsinin sağlığı yerindeydi. İvan İlyiç arada bir ağzının tadının bozulduğunu, karnının sol yanında tuhaf bir rahatsızlık duyduğunu söylüyorsa da bunlar hastalık sayılmazdı. Ama terslik bu ya, karnındaki rahatsızlık arttıkça arttı; henüz bir ağrı haline gelmediyse bile, böğründe bir ağırlık hisseden İvan İlyiç'in keyfi kaçmaya başladı. Bu keyifsizliği günden güne artıyor, bir süredir ailede kurulmuş olan karşılıklı anlayış ve huzur havası gitgide bozuluyordu. Bunun üzerine karıkoca sık sık kavga etmeye başladı; evde ne dirlik kaldı ne düzen. Durumu başkalarından güçlükle saklıyorlardı.

Bu kavgaların sonunda karıkocanın hırgürsüz geçirdikleri zaman adacıkları seyreldikçe seyreldi. Bu sefer Praskovya Fyodorovna kocasının çekilmez bir adam olduğunu söylemekte hiç de haksız değildi. Her şeyi büyütme alışkanlığıyla, kocası gibi bir adama yirmi yıldır katlanmak için ancak melek olmak gerektiğini ileri sürüyordu. Kavgaların hep İvan İlyiç'ten çıktığı doğruydu. Hem de tam öğle yemeğine oturdukları sırada, çorba içmeye başlarken patlak veriyordu anlaşmazlıklar. İvan İlyiç kâh tabaklardan birinin kırılması, kâh oğlunun masaya dirseklerini dayaması, kâh kızının saç tuvaleti yüzünden hır çıkarıyordu. Üstelik hepsinde de Praskovya Fyodorovna'yı suçluyordu.

Praskovya Fyodorovna başlangıçta aynı biçimde karşılık vererek olmadık sözler söyledi. Ama baktı ki, kocası hep sofraya oturunca sağa sola çatıyor, bunun yemek yemekten ileri gelen bir hastalık olduğunu anlayarak biraz yatıştı, hemen yemeğini bitirip sesini çıkartmadan sofradan kalkmaya başladı. Kocasının karşısında susmanın yüce bir davranış olduğuna inanan Praskovya Fyodorovna, hayatını zehir eden çekilmez bir adamla evlendiği için kendisine acıyordu. Kendisine acıdıkça hıncı da zamanla arttı. Hatta kocasının ölmesini bile istemeye başladı, ama geçimleri için gereken parayı

düşününce bu isteğinden vazgeçti. Parasal bakımdan ona bağlı olması, ölümünden sonra bile ondan kurtulamayacağını anlaması bu mutsuz kadını kocasına karşı daha çok kin duymaya yöneltiyor, kinini saklayıp dertlerini içine attıkça öfkesi artıyordu.

Bir gün İvan İlyiç'in gerçekten haksız olduğu böyle bir kavga sonunda, İvan İlyiç sinirlerinin çok bozuk olduğunu, ama bütün bunların rahatsızlığından ileri geldiğini söyledi. Bunun üzerine karısı, hastaysa kendisini tedavi ettirmesini, bunun için de hemen ünlü bir doktora görünmesini salık verdi.

O da ünlü doktora muayeneye gitti. Her şey beklediği gibi çıktı, zaten bundan başkası da olamazdı. Sıra beklemesi, doktorun –mahkemedeyken kendisinin de takındığı– yapmacık tavırlar takınarak şurasını burasını vurup dinlemesi, yanıtı önceden hazır, hiç gereği olmayan sorular sorması, "Siz kendinizi bize bırakın, gerisini düşünmeyin" dercesine çalım satması – ülkemizde kendinizi birilerinin eline bırakırsanız, hakkınızda en iyisinin düşünüleceğinden kuşkunuz olmasın tavrı– mahkemelerde onların yaptıklarının aynısıydı. İvan İlyiç'in mahkemede sanıklar karşısında takındığı tavrı, şimdi de ünlü doktor ona karşı sergiliyordu.

Doktor, "Şunlar şunlar sizde şöyle bir hastalığın olduğunu gösteriyor, ama falanın falanın incelenmesi bu durumu doğrulamazsa sizde filan hastalıkların bulunduğunu düşünmek gerekiyor," diyordu. Oysa İvan İlyiç için asıl sorun, hastalığın tehlikeli olup olmadığıydı. Ama doktor bu yersiz sorunun yanıtından hep kaçıyordu. Ona göre boş bir soruydu bu, üstünde kafa yormaya bile değmezdi. Asıl sorun, bütün olasılıkları dikkate almaktı; böbrek kayması mıydı, midesinde ülser mi vardı; yoksa körbağırsak mı tıkanmıştı?.. İvan İlyiç'le bu konuları inceden inceye gözden geçirerek körbağırsak tıkanması yönünde başarılı bir karara varan doktor, idrar tahlili sonunda eline yeni kanıtlar geçince durumu bir daha inceleyeceğini söyledi. İvan İlyiç de sanıkların suçluluk durumunu aynen bu şekilde, hem de binlerce kez başarılı bir biçimde karara bağlamıştı. Karşısındaki kendi sanığına cakayla, üstelik neşeli gözlerle bakan doktor da aynı onun yaptığı gibi, kesin kararını vermiş bulunuyordu. İvan İlyiç doktorun kararından durumun hiç de iyi olmadığını, ama doktor başta olmak üzere kimsenin buna aldırış etmediğini anladı. Bunu anlayınca büyük bir şaşkınlığa düşerek

kendisine acımaya, böyle önemli bir konuda ilgisiz kalan doktoruna kin duymaya başladı.

Ama öfkelendiğini ona sezdirmeden ayağa kalktı, masasının üzerine vizite ücretini koydu, içini çekerek, “Biz hastalar mutlaka çok yersiz sorular sorarız,” dedi. “Benim hastalığım nasıl bir şey? Önemli mi, değil mi, lütfen söyler misiniz?”

Doktor, gözlüğünün üzerinden tek gözüyle ona sert sert baktı. Sanki bu bakışıyla, “Bak sanık, sorularınızla sınırı zorlamaya kalkarsanız ben de sizi duruşma salonundan atmak zorunda kalacağım!..” demek istiyor gibiydi.

“Size uygun bulduğum kadarını söyledim. İleriki incelemeler bizi daha çok aydınlatacak.”

Doktor böyle söyleyerek İvan İlyiç’i selamladı. İvan İlyiç ağır ağır dışarı çıktı, içinde büyük bir sıkıntıyla kızağa bindi, evine yollandı. Yol boyunca doktorun söylemiş olduğu sözleri bir bir aklından geçiriyor, anlamını pek bilmediği çetrefil bilimsel terimleri basit konuşma diline çevirerek hastalığını çıkarmaya çalışıyordu. Durumu kötü müydü, çok mu kötüydü, yoksa önemli bir şeyi yok muydu?.. Doktorun tavırlarına, konuşmalarına bakılırsa hiç de iç açıcı bir durumu yoktu.

Sokaklarda ona her şey hüzünlü görünüyordu. Arabacılar, evler, gelip geçenler, dükkânlar, hepsi birden derin bir hüzne gömülmüş gibiydi. Böğründe bir an olsun kesilmeyen, kunt, iğne gibi batan ağrı doktorun belirsiz sözleriyle birleşince bambaşka bir anlam kazanıyordu. İçine düşen yeni bir korkuyla İvan İlyiç ağrılarını dinlemeye başladı.

Sokaklarda ona her şey hüzünlü görünüyordu.

Arabacılar, evler, gelip geçenler, dükkânlar, hepsi
birden derin bir hüzne gömülmüş gibiydi.

Eve gelince olanı biteni karısına anlattı. Kadın kulak kesilmiş dinliyordu. Ama daha konuşmasının yarısında, başında şapkasıyla kızı içeri girdi: Annesiyle bir yere gideceklerdi. Kız kendini zorlayarak, babasının anlattığı can sıkıcı öyküyü dinlemek için sandalyeye ilişti. Ama biraz sonra dayanamayıp kalktı, bunun üzerine karısı da İvan İlyiç'i dinlemekten vazgeçti.

"Eh, bu duruma çok sevindim. Bak, gör işte, ilaçlarını düzenli almayı ihmal etme. Reçeteni ver, Gerasim'i eczaneye göndereyim."

Karısı böyle diyerek giyinmek için odasına gitti. Henüz derin bir soluk bile alamayan İvan İlyiç, karısı çıkınca derin derin içini çekti.

"Ne diyelim?.. Belki de sandığım kadar korkulacak bir şey yok."

İlaçlarını almaya, doktorun söylediklerini eksiksiz yapmaya başladı. Ama idrar tahlilinden sonra doktorun ilk söyledikleri geçerliliğini yitirdi. Gerek tahlilde, gerekse bundan sonra yapılan incelemelerde birtakım değişiklikler, belki de anlaşılmazlıklar ortaya çıktı. İvan İlyiç bir türlü doktorla görüşemiyordu. Yapılanlar, doktorun ona açıkladığı durumla taban tabana zıttı. Ya doktor bir şeyler daha eklemeyi unutmuş, ya yalan söylemiş ya da ondan bazı şeyleri gizlemişti.

O gene de söylenenleri aksatmadan yapıyor, ilk zamanlar bundan büyük bir rahatlık duyuyordu. Doktora muayene olalı beri İvan İlyiç'in başlıca uğraşı, sağlığını koruması için doktorun söylediklerini harfi harfine uygulamak, ilaçlarını almak ve bedenini günden güne kemiren ağrılarına kulak vermek olmuştu. Çevresindeki insanların hastalıkları, sağlık durumları, onun en çok ilgi duyduğu konular arasına girdi. Yanında birilerinin hastalığından, ölümünden, iyileşmesinden, hele hele kendisininkine benzeyen bir hastalıktan söz edilmeye görsün, hemen dikkat kesiliyor, heyecanını belli etmeden sorup soruşturuyor, durumu kendi hastalığıyla kıyaslıyordu.

Ama ağrıları bir türlü azalmak bilmiyordu. Gene de, İvan İlyiç, durumunun daha iyi olduğunu kendine telkin etmek için elinden ne gelirse yapıyordu. Herhangi bir şeyden heyecanlanmadığı sürece de kendisini aldatabilmesi kolaydı. Ama karısıyla kavga edecek olsa, görevinde bir

başarısızlığa uğrasa, vint oyununda eline kötü kâğıt gelse, hastalığının sıkıntısı olanca ağırlığıyla hemen üzerine çöküyordu. Eskiden olsa bu başarısızlıklara dayanır, kötü günlerin geçip iyi günlerin geleceğine yönelik bir güvenle dişini sıkardı. Ama şimdi her türlü aksaklık elini kolunu bağlayıp onu umutsuzluğa sürüklüyordu.

İşlerin böylesine ters gittiği zamanlarda kendi kendine, “Doktorun söylediklerini yapmaya yeni başlamıştım, ilacın da yararını görüyordum. Nereden çıktı şu mendebur durum?” diye söylenip duruyordu... Karşısına çıkan bu tersliklere, başının belası insanlara hırslanıp öfkeleniyor, üstelik bu öfkenin onu yiyip bitirdiğini biliyordu, ama kendisini bundan kurtarmaya gücü yetmiyordu bir türlü. İnsanlara, çevresinde olup bitenlere kızdıkça hastalığının artacağını, bu yüzden hiçbir şeye aldırış etmemesi gerektiğini kabul ettiği halde tam tersini yapıyordu. Huzurun, sağlığına çok iyi geldiğini bildiği için her yerde onu arıyor, huzurunu kaçıran en ufak olayda ise zıvanadan çıkıyordu.

Tıp kitapları okuması, başka doktorlara başvurması ise aslında kendisine yaptığı en büyük kötülüktü. Günden güne kötüleşmesi öyle yavaş seyrediyordu ki, bir gün öncesiyle karşılaştırınca aradaki ufak fark kendisini aldatmasına engel olmuyordu. Ama doktorlara gittiği zaman durumun kötüleştiğini, hem de yıldırım hızıyla kötüleştiğini düşünmeye başlıyordu. Bütün bunlara karşın doktorların eşiğini aşındırmaktan geri kalmıyordu.

O ay başka bir doktora gitti, o da ilkinin söylediğinin aynısını söyledi, yalnız konuyu biraz değişik bir açıdan inceledi. İkinci ünlü doktorla konuşması İvan İlyiç’in kuşkularını, korkusunu artırmaktan başka bir işe yaramadı. Bu doktor, hastalığına büsbütün değişik bir tanı koyarak ona iyileşeceğini söyledi, ama sorduğu sorularla, birtakım varsayımlarla adamcağızın kafasını iyice karıştırdı. Bu arada, İvan İlyiç’in danıştığı üçüncü bir hekim onda başka bir hastalık bularak birtakım değişik ilaçlar verdi. İvan İlyiç bir hafta kadar bu ilaçları aldı. Ama bu sürenin sonunda ağrılarında bir hafifleme duymadığı, üstelik hem önceki doktorlara hem de sonuncusuna güvenini yitirdiği için daha büyük bir umutsuzluğa kapıldı.

Bir gün, tanıdığı bir kadın, ona aziz resimleriyle tedavi yapılan bir yerden söz etti. İvan İlyiç kadını can kulağıyla dinlediğini, böyle bir şeyin olabileceğine inandığını neden sonra fark ederek büyük bir korkuya kapıldı.

Kendi kendine şöyle söylüyordu: “Ben manen böylesine zayıfladım mı? Olacak şey değil! Bırak bu saçmalıkları şimdi... Kendini kuruntuya kaptırmadan bir doktor seç de sıkı bir tedavi yolunu tut! Tamam, bu iş burada biter! Düşündüğüm gibi yapacağım. Kafamı fazla yormadan yaza kadar çok iyi tedavi olacağım. O zaman neyin nasıl olduğunu görürüz, tereddüte yer yok artık!..”

Bunları söylemek kolay olsa da yapmak olanaksızdı. Bu arada ağrıları gittikçe artarak böğrüne saplandı kaldı, çok da canını sıkıyordu üstelik. Ağzının tadı da iyice kaçmıştı. Ona ağzı çok kötü kokuyormuş gibi geliyordu. İştahı azalmış, güçten kuvvetten düşmüştü. Artık kendini kandırması imkânsızdı. Başına şimdiye dek karşılaşmadığı, yepyeni, korkunç mu korkunç, çok önemli bir şeyin geldiğini anlıyordu şimdi. İşin kötüsü, bunu yalnız kendisi biliyordu; çevresindekilerse ya anlamadıkları ya da anlamak istemedikleri için hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlardı. Onu en çok üzen de buydu işte! Ev halkı, özellikle karısı ile kızı her zamankinden daha sık gezintilere çıkarken İvan İlyiç’i bir türlü anlamıyorlar, asık suratlı ve evhamlı olması onun suçuymuş gibi, için için zavallı adama kızıyorlardı. Her ne kadar bunu ona sezdirmemeye çalışıyorlarsa da İvan İlyiç’in gözünden hiçbir şey kaçmıyordu. Evdekilere ayak bağı olduğunu, karısının, hastalığına karşı değişmez bir tavır takınarak onun yaptıklarına, söylediklerine pek kulak asmadığını görüyordu.

İşte karısının ona nasıl davrandığına bir örnek: Praskovya Fyodorovna, ahbaplarına, “Biliyor musunuz,” diyordu, “bütün hastalar gibi İvan İlyiç de doktorların söylediklerini tamı tamına yapmaz. Bir gün damlalarını alır, izin verilen yemekleri yer, zamanında yatar; ama gözünü biraz ondan uzaklaştıracak olsan, bir de bakmışsın ilacını içmeyi unutmuş, mersinbalığı yemiş (yemesi yasaktı), vint masası başında gecenin saat birine kadar oturmuş.”

Canı sıkılan İvan İlyiç, “Bunu ne zaman gördün?” diye bağırıyordu. “Bir kere Pyotr İvanoviç’lerde oynadım. Ne yapayım! Nasıl olsa ağrıdan uyuyamayacaktım...”

“Her neyse, sen bu gidişle iyileşemezsin. Bizi de boşuna üzüyorsun.”

Praskovya Fyodorovna’nın, kocasının hastalığıyla ilgili olarak, gerek başkalarının yanında, gerekse yalnızken ona karşı takındığı tavrın özü,

hastalığında asıl kabahatin onun kendisinde olduğu, salt karısına kötülük yapmak için başına bu hastalığı çıkardığı yolundaydı. İvan İlyiç, karısının isteyerek öyle davranmadığını biliyordu, ama bunu bilmek ağrılarını dindirmezdi ki!..

İvan İlyiç adliyede de kendisine karşı tuhaf davranıldığını fark ediyor ya da öyle sanıyordu. Ona hep, fazla bir zaman geçmeden yeri boşalacak adam gözüyle bakıyorlarmış gibi geliyordu. Ya da arkadaşları, ummadığı bir zamanda başına gelen ve günden güne onu kemiren, kim bilir sonunda nerelere kadar götürecek korkunç derdini şaka konusu yaparak kuruntularıyla alay etmeye başlıyorlardı. Kıvraklığı, şakacılığı, ölçülü davranışlarıyla on yıl öncesinin İvan İlyiç'ini andıran Schwarz, hepsinden daha çok damarına basıyordu.

Arkadaşları geliyor, oyun oynamak için masaya oturuyorlardı. Gıcır gıcır kâğıtlar dağıtılıyor, karolar karoların yanına konuyordu: Elinde tam yedi karo oluyordu. Ortağı oyunu açıyor, sonra iki karoya yükseltiyordu. Daha ne isterdi? Şlem diyebileceği için sevinmesi, hop oturup hop kalkması gerekmez mi?.. Ama hayır, birden böğründeki ince sızıyı, ağzındaki tatsızlığı hissediyor, şlem dediğine de diyeceğine de bin pişman oluyordu.

Başını kaldırıp oyun ortağı Mihail Mihayloviç'e bakıyordu. Büyük bir heyecan ve sevinçle elini masaya vuran ortağı, kazançlarını kendisi almama inceliğini göstererek, pulları toplama zevkini İvan İlyiç'e bırakıyor, kolunu fazla ileri uzatma zahmetine girmemesi için pulları onun önüne doğru itiyordu. İvan İlyiç, "Yoksa elimi ileri uzatamayacak kadar kuvvetten düştüğümü mü sanıyor?" diye düşünüyordu. Böyle düşünürken bir sonraki oyunda hangi kâğıdın koz olduğunu unutarak gereksiz yere koz istiyor ve üç içeri giriyordu. Hepsinden korkuncu da Mihail Mihayloviç'in çok üzüldüğünü gördüğü halde kendisinin buna pek aldırmamasıydı. Niçin aldırmadığını düşünmek ise onu öldürüyordu.

İvan İlyiç'in kötüleştiğini gören arkadaşları, "Yoruldunuzsa bırakalım... Siz biraz dinlenin," diyorlardı.

Yorulmak mı? Hayır, hiç yorulmamıştı, partiyi tamamlamaları gerekirdi. Herkesin suratı bir karış asıktı, kimseden çıt çıkmıyordu. İvan İlyiç, arkadaşlarının suratsızlığına kendisinin neden olduğunu hissediyor, ama onları neşelendirmek içinden gelmiyordu. Birlikte akşam yemeği yedikten

sonra herkes evine dağılıyordu. Yalnız kalan İvan İlyiç yaşamının zehirlendiğini, üstelik şimdi de başkalarınınkini zehirlemeye başladığını, bunun da azalacağı yerde günden güne artarak bütün benliğini sardığını hissediyordu.

Bu düşüncelerle, böğründeki ağrı ve içindeki korkuyla yatağa yatmak, çoğu zaman ağrıdan gözünü kırpmamak demekti... Ama sabahleyin gene kalkmak, giyinmek, mahkemeye gitmek, yazıp çizmek, konuşmak gerekiyordu; eğer gitmeyip evde kalırsa, her biri başlı başına birer ıstırap kaynağı olan yirmi dört saatini evde geçirmek zorundaydı. Hem de kendisini anlayıp yakınlık gösterecek bir kişi bile bulamadan, ölümün eşiğinde tek başına yaşayarak...

V

Böylece iki ay daha geçti. Yılbaşından önce bir gün kaynı çıkageldi evlerine. O sırada İvan İlyiç mahkemedeydi, Praskovya Fyodorovna ise alışverişe çıkmıştı. İvan İlyiç eve döndüğünde çalışma odasında sıcakkanlı bir adam olan kaynını valizlerini açarken buldu. O içeri girerken kaynı gözlerini dikmiş, konuşmadan ona bakıyordu. İvan İlyiç bu bakıştan her şeyi anladı. Hatta kaynı "Ah" çekmek için ağzını açmış, ama sonra kendini zor tutmuştu. Onun bu hareketi, anladığı şeyi daha da pekiştirdi.

"Nasıl, değişmiş miyim yoksa?" diye sordu.

"Evet... Var bir değişiklik."

Bunun üzerine, İvan İlyiç, kaynını dış görünüşü hakkında ne kadar zorlarsa zorlasın, kaynı hep susmakta ısrar etti; Praskovya Fyodorovna eve gelince de onun yanına gitti. İvan İlyiç odaya kapanıp kapıyı arkadan kilitledi. Aynanın karşısına geçerek kendisine bir karşıdan, bir yandan uzun uzun baktı... Karısıyla çektirdikleri resmi aynadaki görüntüsüyle karşılaştırdı. Arada büyük bir değişiklik vardı. Sonra kollarını dirseklerine kadar sıvayarak kollarına baktı, tekrar yenini aşağıya indirdi, divana oturup kara düşüncelere daldı.

Kendi kendine, "Bırak bu düşünceleri," diyerek ayağa fırladı, masaya yaklaştı. Orada bir dosya açıp okumaya başladıysa da yapamadı. Kapıyı açarak salona çıktı. Konuk odasının kapısı kapalıydı. Ayakuçlarına basarak kapıya yaklaştı, dinlemeye başladı.

Praskovya Fyodorovna, "Hadi canım sen de, büyütüyorsun!" diyordu.

"Ne büyütmesi? Sen farkında değilsin. Adamın ölüp gittiği bakışlarından belli. Feri kaçmış gözlerinin. Söyler misin, nesi var kocanın?"

"Kimse bilmiyor. Nikolayev (ikinci doktor) bir şeyler dediydi ama aklımda kalmadı. Oysa Leşçetitski (ünlü doktor) bambaşka şeyler söylemişti." İvan İlyiç kapıdan uzaklaşarak odasına gitti, yatağına yatıp

düşünmeye başladı: “Böbreğim kaymış... Evet böbreğim kaymış.” Doktorların söylediklerini bir bir anımsadı: Böbreğinin biri yerinden koparak kaymıştı. Hayalinde bu böbreği yakalayıp durdurmaya, yerine yerleştirmeye çalışıyordu. Hani bunu yapmak böyle uzun boylu bir iş de değildi. “Hele ben bir Pyotr İvanoviç’e gideyim de,” diye düşündü. Yakın arkadaşı olan Pyotr İvanoviç’in iyi bir doktor arkadaşı vardı.

İvan İlyiç çıngırağı çaldı, arabayı koşmalarını söyledikten sonra hazırlanmaya başladı.

Karısı, yüzünde keder izleri, sesinde başka zaman görülmeyen bir tatlılıkla, “Nereye Jean?”[10] diye seslendi.

Karısının sesindeki bu alışılmadık yumuşaklık onu çileden çıkardı. Yüzünü ekşiterek baktı, “Pyotr İvanoviç’e uğrayacağım.”

Doktor arkadaşı olan dostunun evine gitti. Onunla birlikte de doktora. Adamı yerinde buldular, uzun uzun konuştular.

Doktor, kendi düşüncesine göre, hastanın bedeninde olan biteni bir kere anatomik, bir kere de fizyolojik açıdan inceleyince her şeyi anladı. Körbağırsağında bir sorun, ufacık bir sorun vardı. Ama iyileştirilmesi mümkündü. Organlarından birinin gücünü azaltıp ötekininkini artırdın mı, bedeni makine gibi tıkır tıkır işlemeye başlayacaktı.

İvan İlyiç yemeğe biraz geç geldi. Yemekte çok neşeliydi, durmadan konuştu, canı bir türlü çalışmak istemiyordu. En sonunda odasına çekilerek hemen işlerinin başına oturdu. Dosyaları okuyor, yazıp çiziyor, ama ertelediği ve çalışmasının sonunda ilgileneceği önemli bir konunun onu beklediği bir an olsun aklından çıkmıyordu. Çalışmasını bitirince bu önemli konunun körbağırsağıyla ilgili düşünceler olduğunu anımsadı. Yakasını bu korkunç düşüncelere kaptırmadan salona çay içmeye gitti. Orada konuklar vardı; konuşuyor, piyano çalıyor, şarkı söylüyorlardı. Kızlarına kur yapan genç sorgu yargıcı da oradaydı.

Praskovya Fyodorovna’ya bakılırsa, İvan İlyiç o akşamı herkesten daha neşeli geçirmişti. Ama kendisine sorarsanız, körbağırsağıyla ilgili düşünceleri bir an olsun bırakmamıştı yakasını. Saat on birde konuklardan izin alarak odasına çekildi. Hastalığından beri çalışma odasının yanındaki bölmede yalnız başına yatıyordu.

Odasına girince soyundu, eline Zola’nın bir romanını aldı. Ama kendini bir türlü okumaya veremiyordu. Hayalinde körbağırsağını isteğine uygun biçimde düzeltti. Bütün organları görevlerini düzenli bir biçimde yaparak tıkır tıkır çalışmaya başladı. Kendi kendine, “Olacağı zaten buydu, sadece doğaya biraz yardım etmek gerek,” diye düşünüyordu. Bu sırada ilacını anımsadı. İlacın etkisini, ağrıyı nasıl yavaş yavaş kestiğini dinlemeye koyuldu.

“İlacımı akşamdan almalı, zararlı şeylerden korunmalıyım... Daha şimdiden iyileştiğimi, hem de epeyce iyileştiğimi hissediyorum.” Böyle düşünerek böğrünü yokladı, dokununca ağrımıyordu. “Hiçbir şey duymuyorum, gerçekten daha iyiyim şimdi.”

Mumu söndürüp yan yattı... Körbağırsağı düzeliyordu, hiçbir aksaklık yoktu... Ama, o pek iyi bildiği, derinden gelen, inatçı, sinsi, kunt, rahatsız edici ağrıyı hissetmeye başladı ansızın. Ağzında gene o berbat tatsızlık... Yüreği cız etti, zihni karıştı. “Aman Tanrım! Aman! Gene başladı, gene... Bitmeyecek bu, hiç bitmeyecek!..”

Birdenbire durumunu başka bir açıdan görmeye başladı. “Körbağırsakmış! Böbrekmiş! Ne körbağırsak umurumda ne de böbrek! Asıl benim yaşamım söz konusu! Ölmek ya da yaşamak!.. Sağdım, sağlamdım ama bunlar sona eriyor işte! Bu gidişi durdurabiliyor muyum? Hayır! Öyleyse ne diye kendimi kandırıyorum? Ölmekte olduğum benden başka kimsenin gözünden kaçıyor mu? Yok canım! Ölümüm şurada gün, hafta, belki de an sorunu... Demin ortalık aydınlıktı, şu anda karanlık... Şimdi buradayım, birazdan oraya gideceğim... Ama nereye?” Birdenbire ürperdi, soluğu kesildi. Yalnız yüreğinin vuruşlarını hissediyordu.

“Ben yok olursam ne çıkar? Hiçbir şey... Peki burada olmazsam nereye gideceğim? Ölüm, ölüm mü bu yoksa? Hayır ölmeyi istemiyorum!..” Yatağından fırlayarak mumu yakmak istedi; titreyen elleriyle sağı solu yoklarken mumu şamdanla birlikte yere devirdi, kendisi de gerisin geri yastığın üzerine yıkıldı. Gözleri açık, yattığı yerden karanlığa bakıyordu. “Hiçbir şeyin önemi yok... Ölüm! Evet ölüm!.. İçeridekilerin hiçbiri bilmiyor, bilmek istemiyor... Acıyorlar, keyif sürüyorlar.” Uzaktan, kapalı kapıların ötesinden şen şakrak kahkahalar, şarkı sesleri geliyordu. “Dünya umurlarında değil, ama bir gün onlar da ölecek! Bugün ben, yarın onlar;

bundan kurtuluş yok!.. Oturmuş eğleniyorlar. Hayvanlar!..” Öfkeden boğulacak gibiydi. Duyduğu üzüntüye, çektiği acılara dayanamıyordu. “Bu korku... Herkesin bu korkuyu duyması olacak şey değil!” diye söylendi ve yataktan kalktı.

“Doğru yapmıyorum, sakinleşmeliyim. Her şeyi ta başından bir kez daha düşünmeliyim,” diye düşünmeye başladı. “Evet... Hastalığın başlangıcı... Böğrümü çarptım. Önemli bir şey değil gibiydi. Üzerinden günler geçti, başlangıçta biraz sancıyordu, sonra ağrı fazlalaştı, sonra doktorlar ortaya çıktı, umutsuzluk, üzüntü, gene doktorlar... Derken, adım adım uçurumun kenarına geldim. Güçten düştüm, bir deri bir kemik kaldım, gözlerimin feri kaçtı, işte ölüm gelip çattı, ben hâlâ körbağırsağımı düşünüyorum. Körbağırsağı nasıl düzeltsek diye yollar arıyorum. Oysa ölüm yanı başımda...” Yeniden korku sardı benliğini, boğulacak gibiydi. Eğilerek kibriti aramaya başladı, bir dirseğini komodine dayadı. Komodin eğilmesine engel oluyor, kolunu acıtıyordu. Öfkelenerek hızlıca kolunu bastırdı ve komodini devirdi: Kendisi de ölümün hemen gelmesini bekleyerek, umutsuzluk içinde, soluk soluğa yatağa düştü.

O sırada konuklar evlerine gidiyordu. Praskovya Fyodorovna onları uğurlarken gürültüyü duyarak içeri girdi.

“Ne oldu?”

“Hiç! Komodini devirdim de...”

Kadın dışarı çıktı, mum getirdi. İvan İlyiç bir kilometre koşmuş gibi derinden, sık sık soluk alıyor, durgun gözlerini karısına dikmiş bakıyordu.

“Ne oldu Jean?”

“Hi..ç.. Dü..şür..düm...”

“Ne desem boş. Zaten anlamaz ki!” diye düşündü. Karısı gerçekten de anlamamıştı. Mumu yerden aldı, yaktı, ivedilikle dışarı çıktı. Konuklardan bir hanımı geçirecekti. Döndüğü zaman İvan İlyiç aynı şekilde, arka üstü, tavana bakarak yatıyordu.

“Sana ne oluyor? Yoksa kötüleştin mi?”

“Evet.”

Kadın başını sallayarak yanına oturdu.

“Beni dinle, Jean. Bana kalırsa Leşçetitskiy’i eve çağıralım. Ne dersin?”

Bu, ünlü doktoru çağırıp parayı esirgememek demekti. İvan İlyiç zehir gibi bir gülümsemeyle, “Hayır, istemez,” dedi.

Kadın biraz daha oturdu, sonra yaklaşıp alnından öptü.

İvan İlyiç, karısı onu öperken bütün benliğiyle ondan iğreniyor, onu itmemek için kendini zor tutuyordu.

“Haydi hoşça kal. Uyursun inşallah.”

“Bilmem artık...”

10 Jean: İvan’ın Fransızca söylenişi. (ç.n.)

VI

İvan İlyiç ölmekte olduğunu görüyor, büyük bir umutsuzluk içinde çırpınıyordu. Ölmekte olduğuna ta derinden inanmakla birlikte, buna alışmak şöyle dursun, ölümün nasıl bir şey olduğunu anlamıyor, anlamak istemiyordu.

Kiesewetter'in mantık kitabındaki şu akıl yürütmeyi anımsadı:

"Gaius bir insandır. İnsanlar ölümlü olduklarına göre Gaius da ölümlüdür."

Ama Gaius için doğruydu bu, kendisine gelince durum değişiyordu. Gaius bir insandı, hem de sıradan bir insandı; sıradan biri için sonucun böyle olması doğaldı. Kendisi ise ne bir Gaius idi, ne de sıradan bir insan; öteki insanlardan ayrı, bambaşka biriydi. Anne babasıyla, oyuncak hayvanları Mitya ve Volodya'sıyla, öbür oyuncaklarıyla, arabacısıyla, dadısıyla, eğitmen Katenya'sıyla; çocukluğunun, yeniyetmeliğinin, gençliğinin sevinçleri, anıları, coşkularıyla Vanya'ydı o.

Gaius, çocuk Vanya'nın o kadar çok sevdiği çizgili meşin topunun kokusunu bilir miydi? Gaius onun gibi annesinin elini öper miydi? Gaius'un annesinin ipek entarisi de onun annesininki gibi hoş bir biçimde hışırdar mıydı? Hukuk Okulu'nda börek yüzünden baş kaldıran Gaius muydu? Vanya gibi o da âşık olmuş muydu? Bir yargıç olarak onun gibi duruşma yürütebilir miydi?

"Gaius gerçekten ölümlüdür, onun ölmemesi için bir neden yok; ama ben Vanya, İvan İlyiç, başka biriyim... Bütün duygularımla, düşüncelerimle herkesten ayrıyım. Benim ölmek zorunda olmam akıl almayacak bir şey. Çok korkunç bir şey olur bu!"

İvan İlyiç'in aklından geçen bunlardı.

"Benim de Gaius gibi ölmem gerekseydi bunu bilirdim, içimden bir şey böyle olacağını bana önceden söylerdi. Ama hiç de böyle olmadı; ne ben ne

de arkadaşlarım, başımıza Gaius'unki gibi bir şey geleceğini tahmin edebildik. Oysa şimdi durum değişti... Olmaz böyle şey! 'Olamaz' diyorum ama oluyor işte!.. Nasıl bir şey bu? Ölümün derin anlamına nasıl inmeli?.."

Ölüm düşüncesini bir türlü anlayamıyor; bu saçma sapan, marazlı düşünceleri kendinden uzaklaştırarak yerine doğru ve sağlam olanlarını koymak istiyordu. Ama aynı düşünceler, hem de düşünce olmaktan sıyrılıp bir gerçek olarak gene gelip karşısına dikiliyordu.

Bunun üzerine, bu düşüncenin yerine başka düşünceleri çağırarak onlardan destek almaya çalışıyordu. Ölüm düşüncesini perdeleyen eski düşünme biçimine dönüyordu. İşin tuhafı, önceleri ölüm düşüncesini perdeleyen, gizleyen, yok eden düşünceler şimdi aynı etkileri göstermiyordu.

Son zamanlarda İvan İlyiç'in bütün işi, ona ölümü unutturacak oyalanma yolları aramak olmuştu. Bazen kendi kendine, "İşimle uğraşayım, eskiden bütün yaşamımı o doldururdu," diyor, bütün kaygılarını bir yana atıp mahkemeye gidiyordu. Orada arkadaşlarıyla konuşmaya dalıyor; öteden beri yaptığı gibi, insanlara aldırış etmeyen, düşünceli bakışlarla duruşma salonunu dolduran kalabalığı seyrediyordu. Sonra, zayıflayan ellerini meşin koltuğun kenarlarına dayayarak alışılmış bir hareketle arkadaşına doğru eğiliyor, dosyayı önüne çekip onunla fısıldaşıyor, sonra birdenbire gözlerini kaldırıp koltuğunda dikilerek bilinen sözleri söylüyor, duruşma başlıyordu.

Ama tam duruşmanın ortasında böğründeki ağrı, davanın nasıl başarıyla ilerlediğine aldırmadan, sinsi, kemirici işine başlıyordu. İvan İlyiç hem kendini dinliyor hem de "ölüm" düşüncesini kafasından kovmaya çalışıyordu. Ama işte ağrı sürüp gitmekteydi; taş kesilen İvan İlyiç'in gözlerinin ışığı sönmüştü. Kendi kendine, "Tek gerçek ölüm mü?" diye soruyordu. O zaman, arkadaşları ile öbür küçük memurlar, onun gibi yetenekli, dikkatli bir yargıcın nasıl olup da şaşırdığını, yanlış yaptığını ağızları bir karış açık, üzülerek görüyorlardı. İvan İlyiç silkinerek kendisini toparlamaya çalışıyor, duruşmayı zar zor sonuna kadar götürüyordu. Sonra, artık mahkemedeki çalışmasının bile gizlemek istediği şeyi kendisinden gizlemediğini, mahkemedeki çalışmasıyla eskisi gibi "ondan, o ağrıdan" kurtulamayacağını anlayarak üzüntüyle evine dönüyordu. İşin en kötüsü ise "o", İvan İlyiç'i bir şey yapması için değil, gözlerini "ona" dikip bakması,

“ona” baktıkça da eli kolu bağlı, acılar içinde kıvranması için kendine çektikçe çekiyor, zavallı adamla oyum oyum oynuyordu.

Bu zor durumdan kurtulunca, İvan İlyiç başka avuntular, başka kaçamaklar arıyordu. Ama kısa bir süre onu kurtarır gibi olduktan sonra bunlar da, bütün bütüne ortadan kalkmasalar bile, işe yaramaz hale geliyorlardı. “Ölüm düşüncesi” karşısına konan hiçbir engeli tanımıyormuş gibi hepsinin üstesinden gelip karşısına dikiliyordu.

Diyelim, son günlerde sık sık olduğu gibi, kendi eliyle döşediği oturma odasına girerken cilalı masanın kıyısındaki bir çizik gözüne ilişiverdi. Döşenmesi için yaşamını verdiği bu odada –anımsadıkça içi burkularak güler, çünkü hastalığının, düşerken böğrünün bu masanın köşesine çarpması sonucunda başladığını çok iyi bilmektedir– böyle şeyler olmamalıydı.

İvan İlyiç, çiziğin neden meydana gelmiş olabileceğini araştırıp buluyordu. Albümün tunç süsünün kalkık kenarı yapmış olabilirdi bunu. Özene bezene düzenlediği pahalı albümü eline alınca, kızının ve arkadaşlarının savrukluğuna canı sıkılıyordu. Resimlerin bazısı yırtılmış, bazısı ters konmuştu. İvan İlyiç resimleri yeniden düzene sokuyor, süsün kalkık kenarını düzeltiyordu.

Sonra aklına bütün albümleri oradan kaldırıp başka bir yere, diyelim çiçeklerin yanına koymak geliyordu. Bunun üzerine uşağı çağırıyor, onun seslendiğini işiten karısı ya da kızı yardıma geliyordu. Ama onun fikrini beğenmiyor, karşı çıkıyorlardı; o da kızıyor, bağırıp çağırıyordu. Ama bütün bunlar iyiydi, çünkü İvan İlyiç “onu” unutmuş oluyordu, “o” artık gözünün önüne gelmiyordu.

Ama eşyaların yerini değiştirmeye kalkışınca hemen karısı araya giriyor, “Bırak canım, uşaklar yapsın. Sonra gene bir yerini incitirsin,” diyordu.

İşte “o”, engelleri aşıp birden gözünün önünden geçiyordu, “onu” bir an için görmüş gibi oluyordu. “Onun” geçip gittiğini, bir daha gelmeyeceğini umuyor, ama bir de böğründeki ağrıyı dinleyince orada aynı şeyin sızlayıp durduğunu anlıyordu. “Onu” kafasından atamayacaktı, çiçeklerin arkasından zavallı hastaya bakıp bakıp sırıtıyordu. Bütün çabaları boştu...

“Doğru mu benim şurada, şu eşyalar uğruna yaşamımı harcadığım? Olacak şey değil!.. Korkunç, korkunç olduğu kadar anlamsız! Olamaz, olamaz! Ama gerçek bu işte!..” Odasına çekilip yatağına uzanıyor, yeniden

“onunla” baş başa kalıyordu. Göz göze geliyorlardı... Ama “onunla” yapacak bir şeyi yoktu, yalnızca bakıp bakıp korkudan buz kesiliyordu...

VII

Nasıl olduysa oldu, ama bunun nasıl olduğunu kimse söyleyemez; çünkü her şey adım adım, farkına varılamadan ortaya çıktı. Hastalığın üçüncü ayında İvan İlyiç'in karısı, oğlu, hizmetçiler, uşaklar, ahbapları, doktorlar, en başta da kendisi, onun artık başkalarını yalnız bir bakımdan ilgilendirdiğini anladılar: Şimdi en önemli sorun, onun makamını hemen boşaltıp boşaltmayacağı; çevresindekileri varlığından tedirgin olmaktan, kendisini de çektiği acılardan ne zaman kurtaracağıydı.

Geceleri gittikçe daha az uyuyordu. Önceleri afyon veriyorlardı, daha sonra morfin iğnelerine başladılar. Acıları gene de dinmek bilmiyordu. Yarı uykuluyken duyduğu sıkıntılı bir ağırlık başlangıçta yeni bir durum olarak içini rahatlatmıştı, ama sonraları ağrı kadar, hatta ondan daha çok canını sıkmaya başladı.

Doktorun tavsiyesine uyarak İvan İlyiç'e özel yemekler pişiriyorlardı. Bunlar da gitgide tatsızlaşıyor, günden güne tiksindirici oluyordu.

Tuvalete çıkması için özel düzenekler yapılmıştı. Gene de her seferinde büyük azaplar çekiyordu. Pislikten, utanç verici durumundan, kokudan, bu iş olurken yanında başkasının da bulunmasından dolayı kendi kendini yiyordu.

Neyse ki bu en pis işte talih İvan İlyiç'in yüzüne gülmüştü. Ona mutfak uşağı Gerasim yardım ediyordu.

Gerasim, kent yemekleriyle semirmiş, eli yüzü düzgün, temiz bir köy delikanlısıydı. Aydınlık yüzü her zaman gülümserdi. Tertemiz Rus köylüsü kılığıyla bu pis işi yapması önce İvan İlyiç'in çok tuhafına gitti.

Bir keresinde, oturaktan kalkıp kendinde pantolonunu çekecek güç bulamayınca, oracıkta yumuşak bir koltuğa yığılıverdi. Korku dolu gözlerini, zayıflıktan kadidi çıkmış çıplak kalçalarından ayıramıyor, öylece duruyordu.

O sırada içeriye ağır ama güçlü adımlarla Gerasim girdi. Ayağında kalın çizmeler, üzerinde keten bezinden bir önlük ve tertemiz basma bir mintan vardı. Mintanının yenlerini sıvadığı için genç, sağlam kolları açığa çıkmıştı. İçeri girerken çizmelerinin hoş katran kokusunu ve taze kış havasını da birlikte getirmişti.

Gerasim, İvan İlyiç’e bakmadan, besbelli hastayı incitmemek için yüzündeki yaşama sevincini gizlemeye çalışarak oturağa yaklaştı.

İvan İlyiç zayıf bir sesle ona, “Gerasim,” diye seslendi.

Gerasim bir yanlışlık yapmış olmaktan korkarak birden irkildi. Sakalları yeni yeni çıkan, genç, körpe, güleç, saf yüzünü hızlı bir hareketle hastaya döndürdü.

“Bir şey mi buyurdunuz, efendim?”

“Belki iğreniyorsundur, oğlum... Ne yapayım, kusura bakma...”

Gerasim parlayan gözlerini ona çevirdi, pırıl pırıl beyaz dişlerini göstererek sırıttı.

“Hiç iğrenilir mi? Ne yapalım, hastasınız...”

Böyle diyerek becerikli, güçlü elleriyle alıştığı işi bitirdikten sonra sessiz adımlarla dışarı çıktı. Beş dakika sonra aynı sessiz yürüyüşle geri döndü.

İvan İlyiç hâlâ koltukta oturuyordu. Uşak temizleyip yıkadığı oturağı yerine koyunca İvan İlyiç, “Gerasim,” dedi. “Ne olur, şuraya gel de bana yardım et.”

Gerasim yaklaştı.

“Kaldır beni... Yalnız kalkamıyorum... Uşağım Dmitri’yi dışarı göndermemeliydim...”

Gerasim yanına geldi, tıpkı yürüyüşündeki kendine güvenle onu kucaklayıp becerikli, yumuşak bir hareketle kaldırdı, öylece tuttu. Bir eliyle de pantolonunu yukarı çekip tekrar oturtmak istiyordu. Ama İvan İlyiç ona kendisini divana kadar götürmesini söyledi. Gerasim, sanki kollarında tüy taşıyormuş gibi, onu incitmeden divana götürüp oturttu.

“Sağ ol, oğlum. Çok beceriklisin. Bu işleri ne kadar kolay yapıyorsun!..”

Gerasim yeniden gülümseyerek dışarı çıkmak istedi. İvan İlyiç kendisini bu çocuğun yanında çok rahat hissettiği için onu bir türlü bırakmak istemiyordu.

“Bak oğlum, şu sandalyeyi yanıma çekiver lütfen. Hayır onu değil, ötekini... Şöyle ayaklarımın altına koyuver. Ayaklarım yüksekte olunca rahatlıyorum.”

Gerasim sandalyeyi alarak hiç gürültü çıkarmadan yere bıraktı, hastanın ayaklarını bunun üstüne koydu. İvan İlyiç, Gerasim ayaklarını yükseğe kaldırınca biraz rahatladığını hissetti.

“Hah, bak ne kadar iyi oldu!.. Şu yastığı da ayaklarımın altına koy bari.”

Gerasim bunu da yaptı, ayaklarını bir daha kaldırıp altına yastık koydu. Gerasim ayaklarını kaldırınca İvan İlyiç daha da rahatlamış gibiydi. Gerasim ayaklarını yastığın üzerine bırakınca kötüleştiğini hissetti.

“Gerasim, şu anda işin var mı?”

Kentlerde beyefendilerle nasıl konuşulacağını öğrenen Gerasim, “Hayır, efendim,” dedi.

“Yapılacak başka ne işin kaldı?”

“Daha ne işim kalacak, hepsini yaptım. Yalnız yarına odun kıracağım, o kadar.”

“Öyleyse ayaklarımı biraz yukarıda tut... Olmaz mı?”

“Niçin olmasın? Tutarım.”

Gerasim, hastanın ayaklarını kaldırdı. İvan İlyiç bu durumda ağrılarını hiç duymuyor gibiydi.

“Odun işi ne olacak?”

“Siz hiç merak etmeyin. Onu da yetiştiririz.”

İvan İlyiç, Gerasim’e, sandalyeye oturarak ayaklarını tutmasını söyledi, onunla konuşmaya başladı. İşin tuhafı, Gerasim ayaklarını yukarıda tutarken kendisini çok iyi hissediyordu.

İvan İlyiç o günden sonra Gerasim’i arada bir çağırıp yanında oturtmaya başladı. O sırada onunla konuşmaktan da zevk alıyordu. Gerasim bunu, zorluk çekmeden, istekle, büyük bir içtenlikle yapıyordu. Başkalarının canlılığı, sağlamlığı, dinçliği, gücü İvan İlyiç’i incittiği halde yalnız Gerasim’in kuvveti ve dinçliği zoruna gitmiyor, üstelik onu yatıştırıyordu.

İvan İlyiç’i en çok üzen, herkesin yalan söylemesiydi. Sanki ölmek üzere değilmiş de yalnızca hastaymış; eğer sinirlenmezse ve tedavi görürse her şey düzelecekmiş gibi bir tavır takınıyorlardı. Oysa ne denli uğraşırlarsa uğraşsınlar durumun düzelmeyeceğini, üstelik ağrılarının artıp öleceğini adı

gibi biliyordu. İşte herkes gibi onun da bildiği bu gerçeği örtbas ederek gözüne baka baka yalan söylemeleri, ayrıca bu yalana katılması için kendisini de zorlamaları onu kahrediyordu.

Ölmek üzereyken çevresini saran bu yalanlar ne kadar aşağılayıcıydı! Ölüm gibi korkunç, görkemli bir olayı günlük ziyaretler, ev eşyaları, yemek için alınan mersinbalığı türünden olağan şeylere indirgemeleri İvan İlyiç'e büyük bir azap veriyordu. İşin tuhafı, onlar böyle gözüne baka baka yalan söylerken, kim bilir kaç kez, "Bırakın artık şu yalanları! Ölmek üzere olduğumu siz de biliyorsunuz, ben de... Hiç olmazsa yalan söylemeyin!" diye bağıracak olmuş, ama hiçbir zaman kendinde bu gücü bulamamıştı.

Korkunç, feci bir şey olan ölüm gerçeğine çevresindekiler herhangi tatsız bir şey, hatta yakışıksız bir olay gözüyle bakıyorlardı. Kalabalık bir salona girerken pis kokular saçan bir adammış gibi tavır takınıyorlardı ona karşı. Bütün bunları yaptıran da, İvan İlyiç'in hayatı boyunca sıkı sıkıya uyduğu nezaket kurallarıydı. Ona kimse acımıyordu, çünkü durumunu anlamak isteyen tek bir Tanrı'nın kulu yoktu. Yalnızca Gerasim her şeyi anlıyor, ona acıyordu. Bu yüzden İvan İlyiç yalnız Gerasim'le baş başa kaldığı zamanlar kendisini iyi hissediyordu. Gerasim sabahlara kadar uyumadan yanında kalır da bacaklarını tutarsa acıları diner gibi oluyordu.

İvan İlyiç o günden sonra Gerasim'i arada bir çağırıp
yanında oturtmaya başladı. O sırada onunla konuşmaktan
da zevk alıyordu. Gerasim bunu, zorluk
çekmeden, istekle, büyük bir içtenlikle yapıyordu.

"Siz merak etmeyin, beyefendi, ben sonra uyurum," diyordu saygılı uşak.

Bazen de birdenbire senli benli konuşmaya başlıyordu: “Keşke hiç hasta olmasaydın, ama şimdi sana hizmet etmekten kaçınır mıyım?”

Yalan söylemeyen tek kişi Gerasim’di; işin aslını yalnız onun anladığı, gizlemeye gerek görmeden, eriyip giden efendisine açıkça acıdığı ortadaydı. Hatta bir keresinde, İvan İlyiç onu yatmaya gönderdiği sırada, “Hepimiz ölüp gideceğiz. Ne diye yardım etmekten yüksünelim!” deyivermişti.

Gerasim bu sözlerle, ölmekte olan birine yardımdan kaçınmadığını, bir gün kendisi ölürken de başka birinin ona yardım edeceğini söylemek istiyordu.

Bu yalanlardan başka ya da bu yalanların sonucu olarak İvan İlyiç’i üzen bir şey de kimsenin onun istediği gibi ona acımamasıydı. Çektiği uzun ıstıraplardan sonra öyle anlar oluyordu ki –bunu kendine bile açıklamaktan utanıyordu– biri ona acısın, hem de hasta bir çocuğa acır gibi acısın istiyordu... Çocuklar gibi sevilip avutulmayı, okşanmayı, birilerinin başında oturup onun için ağlamasını istiyordu. Yaşını başını almış, önemli bir yargıca böyle şeylerin yapılamayacağını bile bile istiyordu bunu...

Gerasim’le yakınlığı ona bu acınma isteğini sağladığı için onun yanında avunabiliyordu.

Evet, İvan İlyiç ağlamak, okşanmak ve başında ağlayanları görmek istiyordu. Ama onu yoklamaya gelen arkadaşı, mahkeme üyesi Şabak’a ağlayıp içini dökeceği yerde somurtuyor; sert, haşin bir tavır takınarak, sözü yargıtaya gönderilen bir karara getirip görüşünü şiddetle savunmaya başlıyordu.

İvan İlyiç’in son günlerini en çok içindeki ve çevresindeki bu yalan zehirliyordu.

VIII

Sabah olmuştu, evet sabah olmuştu, zira Gerasim gitmiş, yerine gelen uşak Pyotr mumları söndürüp perdeyi açtıktan sonra gürültü etmemeye çalışarak yavaşça ortalığı toplamaya başlamıştı. Sabah mıydı, akşam mıydı; cuma mıydı, pazar mıydı?.. Hangi gün, hangi vakit olursa olsun, ne fark ederdi ki? Bir dakikacık dinmeyen öldürücü ağrılar; umutsuzca süren, gene de sönmemiş yaşama isteği; biricik gerçek olan, şu gittikçe yaklaşan korkunç, iğrenç ölüm ve çevresini saran yalan... Bu durumda haftanın, günün, vaktin değeri mi olurdu?

"Çayınızı getireyim mi, efendim?"

İvan İlyiç, "Uşak düzeni sürdürmek istiyor; doğru ya, beyler sabahleyin çay içmeli..." diye düşündü.

"İstemez!" diyerek kestirip attı.

"Divana geçmek ister misiniz?"

"Odayı toplaması gerek. Çocuğun işine engel oluyorum; üstelik pislik, düzensizlik kaynağıyım," diye geçirdi içinden.

"Hayır, rahat bırak beni!" dedi.

Uşak ortalığı topladı. İvan İlyiç elini uzattı. Pyotr hizmete hazır, koşup yanına geldi.

"Bir emriniz mi var, beyefendi?"

"Şu saati..."

Pyotr hastanın uzansa alabileceği saati alıp ona verdi.

"Sekiz buçuk. Daha kalkmadılar mı?"

"Hayır, efendim. Vasiliy İvanoviç (oğlu) okula gittiler. Praskovya Fyodorovna çağırdığınız zaman uyandırmamızı söylediler. Uyandıralım mı?"

"Yok istemez."

"Bir çay içsem ne olur?" dedi kendi kendine.

“Şey... Getir bir çay!..”

Pyotr kapıya doğru yürüdü. İvan İlyiç yalnız başına kalmaktan korkarak, “Ne yapsam da onu burada oyalasam,” diye düşünmeye başladı. “Hah, tamam, ondan ilaç isterim!”

“Pyotr, ilacımı ver. Alalım bari, belki yararı olur.”

Kaşığı alarak bir yudum içti. Ağzında ilacın o pek iyi tanıdığı, umut kırıcı, iç bayıltıcı tadını duyunca, “Yok, fayda etmez! Bütün bunlar saçma, boş şeyler...” diye karar verdi. “Hayır, hiçbirine inanmıyorum artık. Ama şu ağrı, şu ağrı yok mu ya!.. Bir dakikacık dinsin hiç olmazsa!”

İnledi. Pyotr geri döndü.

“Yok, yok... Git, çayımı getir!”

Pyotr çıktı. İvan İlyiç yalnız kalınca inlemeye başladı; inlemesi, şiddetlenen ağrılarından çok, içinin sıkıntısındandı. “Her gün aynı şey... Bitmeyen geceler ve gündüzler... Çabuk olsa bari! Ama çabuk olacak ne? Ölüm, karanlık?.. Hayır, hayır! Ölüm olmasın da ne olursa olsun!”

Pyotr tepsiye koyduğu bir bardak çayla geri döndüğü zaman İvan İlyiç ona kim olduğunu, niçin geldiğini anlamadan şaşkın gözlerle uzun uzun baktı. Pyotr onun şaşkın bakışları karşısında duraklayınca İvan İlyiç ancak kendine gelebildi.

“Ha, çay mı getirdin?.. Peki, koy şuraya. Ama önce temizlenmeme yardım et, bir de temiz gömlek ver...”

İvan İlyiç temizlenmeye başladı. Dinlene dinlene yüzünü yıkadı, dişlerini fırçaladı. Saçını tararken aynaya baktı. Aynada kendini görünce, özellikle saçlarının solgun alnına yapıştığını fark ettiğinde içine bir korku düştü.

Gömleğini değiştirirken bedenine bakarsa daha çok korkacağını bildiği için hep aynadan gözlerini kaçırıyordu. Bunu da bitirdikten sonra sabahlığını giydi, dizlerine battaniyesini örterek çay içmek için koltuğa oturdu. Bir an için canlandığını hissetti, ama çayını içmeye başlamıştı ki, gene aynı tiksindirici tadı, aynı ağrıyı duydu. Çayını güçlükle bitirdi, sonra bacaklarını uzatarak yattı. Pyotr’u da gönderdi.

Hep aynıydı içindeki duygular... Kâh bir umut kıvılcımı, kâh umutsuzluk dalgaları benliğini sarıyordu. Ağrılar ve iç sıkıntısı arasında değişmeyen, aynı kalan bir dünya... Yalnızlıktan patlayacak gibiydi. Birini çağırmak istiyor, ama başkalarının yanında daha kötü olacağını biliyordu. “Bari gene

morfin verseler de kendimden geçsem. Doktora söyleyeyim de bulsun bir şey. Dayanılmaz buna... Dayanılmaz!”

Bir iki saat böyle geçti. Birdenbire bir zil sesi çınladı dışarıda. “Doktor olsa bari!” Gerçekten de doktordu gelen; canlı, dinç, besili ve neşeli. Yüzünün, “Siz bir şeyden korkmuşa benziyorsunuz, ama şimdi bunun çaresine bakarız,” der gibi bir duruşu vardı. Doktor bu tavrın burada sökmeyeceğini pek iyi bilmekteydi, ama bir kere takınmıştı bu tavrı, bir daha da vazgeçemiyordu. Ziyaretlere gidecek birisinin, sabahleyin giydiği frakını çıkarmaması gibi...

Doktor onu canlandırmak için ellerini ovuşturdu. “Üşüdüm. Hava çok soğuk. Önce biraz ısınayım...” dedi.

Sanki iş onun ısınmasındaymış, ısındıktan sonra her şeyi yoluna koyacakmış gibi bir havası vardı. İvan İlyiç’e yaklaşarak, “Nasılız bakalım?” diye sordu.

İvan İlyiç, onun, “Söyleyin bakalım, şu küçük marazlarınız ne durumda?” diye sormak istediğini, ama böyle sormanın yakışıksız kaçacağını düşünerek sorusunu değiştirdiğini hissetti.

Doktora, “Yalan söylemekten sıkılmıyor musun?” der gibi baktı. Ama doktor onun bu bakışını anlamazlıktan geldi.

“Hep öyle,” dedi İvan İlyiç, “çok ağrıyor. Ağrının bir türlü önüne geçemedik... Başka bir şey verseniz bari...”

“Ah bu hastalar, siz hep böylesinizdir. Eh, artık ısınmış gibiyim. Vücut ısım temkinli bir hanımefendi olan Praskovya Fyodorovna’ya bile söyleyecek söz bırakmıyor. Öyleyse, merhaba.”

Böyle diyerek İvan İlyiç’in elini sıktı.

Deminki hoppaca tavırlarını bırakarak, ciddi bir yüzle hastanın nabzını, ateşini ölçtü; şurasına burasına vurarak dinledi.

İvan İlyiç bütün bunların göz boyamaca, aldatmaca olduğunu kesin olarak biliyordu. Ama doktor diz çöküp üzerine doğru abanarak kulağını bir aşağıya bir yukarıya koydukça, yüzünde ciddi bir ifadeyle çeşitli beden hareketleri yaptıkça kendini bu işin zevkine kaptırdı. İvan İlyiç, tüm bunları, tıpkı bir zamanlar sırf yalan söylemiş olmak için yalan söyleyen avukatların çırpınmalarını dinler gibi dinledi...

Doktor, divanın üstüne diz çökmüş, başka yerlerine vururken kapıdan Praskovya Fyodorovna'nın ipekli giysisinin hışırtısı işitildi. Praskovya Fyodorovna, doktorun geldiğini haber vermediği için Pyotr'a çıkışıyordu.

İçeri girip kocasını öptü; yataktan kalkalı çok olduğunu, doktorun gelişi sırasında burada bulunamayışının bir anlaşmazlıktan kaynaklandığını anlatmak için bir sürü dil döktü.

İvan İlyiç gözlerini ona çevirerek tepeden tırnağa süzdü. Teninin beyazlığı, tombulluğu, kollarının, boynunun düzgünlüğü, saçlarının parıltısı, yaşam dolu gözlerinin ışıltısı yüzünden karısını ayıpladı. Bütün benliğiyle ondan nefret ediyor, onun kendisine dokunmasıyla içinde kabaran nefret dalgasının verdiği acıyla kıvranıyordu.

Karısının ona ve hastalığına karşı olan tavrı hiç değişmemişti. Nasıl bir doktor hastalarına karşı belirli bir tavır takınarak bunu hiçbir zaman değiştirmezse, o da kocasına karşı değişmez bir tavır takınmıştı. Sözde İvan İlyiç gerekeni yapmamaktadır ve suç hep ondadır. Kocasına sitem etmesi onu sevdiği içindir. Ve bu tavrını hiç değiştirmemektedir. "Hiç söz dinlemiyor, ilacını vaktinde almıyor. Hele yatış biçimi sağlığına çok zararlı. Hep ayaklarını yukarıda tutarak yatıyor."

Bunları söyledikten sonra kocasının Gerasim'e ayaklarını havaya kaldırttığını anlattı. Doktor, "Ne yaparsınız! Hastaların aklına bazen böyle saçma sapan şeyler eser. Hoş görmeli..." gibisinden, yarı alaycı yarı acıyan bir tebessümle gülümsedi.

Doktor, muayenesini bitirince saatine baktı. O sırada Praskovya Fyodorovna, İvan İlyiç'e, o kızsa da kızmasa da bugün ünlü doktoru eve çağırdığını, Mihail Daniloviç ile (muayeneyi henüz bitirmiş olan doktorun adı buydu) durumu görüşüp bir karara varacaklarını söyledi.

"Rica ederim, karşı çıkma. Bunu senin için, yani durumu iyice anlamak için yapıyorum."

Kadın bunu alaycı bir sesle söylerken her şeyi onun için yaptığını, bu yüzden ona itiraz hakkı tanımadığını hissettirmek istiyordu.

İvan İlyiç sesini çıkarmadı, yüzünü buruşturmakla yetindi. Çevresini saran yalan ağı öyle karışıp iplikleri birbirine dolaşmıştı ki, içinden kurtulana aşk olsun! Karısı onun için yapar göründüğü şeyleri salt kendisi

için yapıyordu, üstelik bunu saklamıyordu. Yapılan bu olağanüstü şeylerin kocası tarafından tümüyle yanlış değerlendirileceğini bilmiyor değildi.

Gerçekten de, saat on bir buçukta ünlü doktor geldi. Yeniden dinlemeler başladı, önce İvan İlyiç'in yanında, sonra başka bir odada ciddi tartışmalar yaşandı; tekrar böbreği, körbağırsağı görüşüldü. Doktorların hastalığı incelerken takındıkları tavır öyle tumturaklıydı ki, zavallı İvan İlyiç'in aklından bir an olsun çıkmayan asıl sorun (ölüm-kalım sorunu) unutulmuş, böbrek-körbağırsak tartışması yeniden alevlenmişti. Mihail Daniloviç ile ünlü doktor, işlevini yerine getirmeyen bu organların üzerine atılıp ikisini de zorla çalıştıracaklardı neredeyse.

Ünlü doktor, ciddi ama umut verici bir yüzle, gitmek için izin istedi. İvan İlyiç korkuyla karışık bir umutla parlayan gözlerini doktora çevirerek iyileşme olasılığının bulunup bulunmadığını çekine çekine sordu. Bunun üzerine doktor, kesin bir şey söylememekle birlikte, böyle bir olasılığın bulunduğunu bildirdi. İvan İlyiç'in, doktor ayrılırkenki umut dolu bakışı öyle acıklıydı ki, vizite parasını vermek için odadan çıkan Praskovya Fyodorovna ağlamaya başladı.

Doktorun yüreklendirici sözlerinin etkisi uzun sürmedi. Gene aynı oda, aynı tablolar, perdeler, duvar kâğıtları, ilaç şişeleri, gene o sancılı beden... İvan İlyiç inlemeye başladı, iğne yaptılar; uykuya daldı.

Kendine geldiği zaman ortalık kararmaya yüz tutmuştu. Yemeğini getirdiler. Et suyuna çorbadan zorla birkaç kaşık alabildi. Sonra gene aynı şeyler, gene koyu karanlık akşam.

Yemekten sonra saat yedide odasına Praskovya Fyodorovna geldi. Akşam eğlencesine katılacakmış gibi giyinmiş, iri göğüslerini korseyle sıkmıştı. Yüzünde pudra izleri vardı. Sabahleyin İvan İlyiç'e tiyatroya gideceklerini söylemişti. Yabancı bir sanatçı olan Sarah Bernhardt kentlerindeydi. İvan İlyiç loca almalarını ısrarla söylemiş, onlar da almıştı. Ama sonra bunu unuttuğu için karısının giyimli hali gücüne gitti İvan İlyiç'in. Çocuklar için estetik ve eğitici bir şey olacağı düşüncesiyle loca alıp tiyatroya gitmelerindeki ısrarını anımsayınca boşuna gücendiğini anladı ama belli etmedi.

Praskovya Fyodorovna içeriye halinden memnun, aynı zamanda suçlu bir tavırla girmişti. Kocasının yanına oturdu, sağlık durumunu sordu. İvan

İlyiç, karısının bunu durumunu öğrenmek için değil, laf olsun diye yaptığını biliyordu. Çünkü kadının, kocasıyla ilgili öğrenecek bir şeyi yoktu artık. İvan İlyiç böyle düşünüyordu. Praskovya Fyodorovna aslında kocasına bir şey söylemek için gelmişti oraya: Loca alınmamış olsa, Elen, kızları ve Petrişçev (kızlarının nişanlısı olan sorgu yargıcı) gitmeseler, evden dışarı adımını atmazdı. Şimdi onları yalnız başlarına bırakmak uygun kaçmayacaktı. Böyle bir zorunluluk çıkmasa kocasının yanında seve seve otururdu. O evde yokken doktorların dediklerini yapar mıydı?

“Şey... Fyodor Dmitriyeviç (kızlarının nişanlısı) seni yoklamak istiyordu. Gelsin mi? Lizanka da...”

“Gelsinler.”

Üstünde açık bir giysiyle körpe bedenini tüm çıplaklığıyla sergileyen kızı girdi içeriye. İvan İlyiç’in bedeni sonsuz acılar içinde kıvranırken kızı körpe bedenini gözler önüne seriyordu. Sağlam yapılı, güçlü, üstelik âşık olduğu gözden kaçmayan Liza, mutluluğunu gölgeleyen her türlü hastalığa, ıstıraba, ölüme diş biliyor olmalıydı.

Saçları “Capoul tarzı” kıvrılmış, değişik bir genç olan Fyodor Dmitriyeviç de girdi içeriye. Uzun beyaz yakalığı boynunu sımsıkı kavrayarak damarlarının dışarı fırlamasına neden olmuştu. Kolalı kocaman bir göğüslüğü, kuvvetli kalçalarını saran dar siyah bir pantolonu vardı; beyaz eldivenli elinde silindir şapkasını tutuyordu.

Fyodor Dmitriyeviç’in arkasından kolejli oğul da gizlice içeriye süzüldü. Zavallıcık yeni bir resmi giysi giymiş, eldiven takmıştı. Gözlerinin altında, İvan İlyiç’in anlamını çok iyi bildiği morluklar vardı.

İvan İlyiç oğluna karşı her zaman sevgi duyardı. Çocuğun ürkek, acıyan bakışı ürkütücüydü. Evde Gerasim’den başka durumu yalnız o anlıyor, babasına yalnız o acıyordu belki de.

Hepsi oturdu, gene sağlık durumunu sordular İvan İlyiç’e. Sonra ortalığa bir sessizlik çöktü. Liza annesinden dürbününü istedi. Ana kız arasında dürbünü nereye koydukları konusunda ufak bir ağız dalaşı çıktı. Tatsız bir durum çıktı ortaya.

Fyodor Dmitriyeviç, İvan İlyiç’e Sarah Bernhardt’ı seyredip seyretmediğini sordu. İvan İlyiç sorulanı önce anlamadı. Sonra, “Hayır,” dedi. “Siz seyrettiniz mi?”

“Evet, Adrienne Lecouvreur’de.”

Praskovya Fyodorovna, artistin özellikle falanca piyeste güzel oynadığını söyledi. Liza buna karşı çıktı. Artistin oyununun inceliği, gerçekçiliği üzerine her zamanki konuşmalardan biri başladı.

Konuşmanın ortasında, Fyodor Dmitriyeviç, İvan İlyiç’e bakarak birden sustu. Ötekiler de sustular. İvan İlyiç, ışıl ışıl gözlerini önüne dikmiş, anlaşılacağı üzere ziyaretçilerine kızıyordu. Hepsi de garip bir durum içindeydi. Bunu düzeltmek gerekiyordu, ama nasıl? Ne yapıp etmeli, ortalığa çöken bu suskunluğu bozmalıydı. Kimse bu işi üzerine almıyor, nezaket yalanının birdenbire yıkılarak gerçeğin ortaya çıkacağı korkusuyla sesini çıkaramıyordu. İlk olarak Liza davranıp sessizliği bozdu. Herkesin yüreğinde duyup açıkça söyleyemediğini ağzından kaçırıverdi. Babasının armağanı olan saatine bakarak, “Eh, gideceksek gidelim. Vakit geldi,” dedi.

Yalnız ikisinin bildikleri bir şey dolayısıyla nişanlısına hafifçe, anlamlı anlamlı gülümsedi. Sonra giysisini hışırdatarak kalktı.

Liza’nın arkasından hepsi kalktı, vedalaşıp çıktılar.

Onlar gidince İvan İlyiç sanki birden hafifledi. Yalan da onlarla birlikte gitmiş, ama geriye ağrı kalmıştı. Aynı ağrı, aynı korku, durumu ne ağırlaşıyor ne de iyileşiyordu. Her zamanki hastalığında değişen bir şey yoktu...

Gene dakikalar dakikaları, saatler saatleri kovalamaya başladı. Bitip tükenmek bilmeyen zamanın akışı ve korkunç son...

Pyotr’un sorusuna karşılık İvan İlyiç, “Evet, Gerasim’i gönderin,” dedi.

IX

Karısı gece geç vakit dönmüştü. Hastayı uyandırmamak için parmak ucuna basarak kocasının odasına girdiyse de İvan İlyiç onun gelişini duydu, gözlerini açmasıyla kapaması bir oldu. Kadın, Gerasim'i gönderip kocasının başında kendisi kalmak istiyordu. İvan İlyiç gözlerini açtı hemen.

"Hayır, istemez."

"Çok ağrıyor mu?"

"Varsın ağrısın. Ağrırsa ne çıkar?.."

"Afyon al bari..."

Razı oldu, afyon hapı yuttu. Praskovya Fyodorovna dışarı çıktı.

Saat üçe kadar vakit azap verici bir dalgınlık içinde geçti zaman. Onu, sanki her tarafını sıkıştıran dar, karanlık, uzun bir çuvala sokmaya çalışıyorlar; durmadan uğraştıkları halde bir türlü işlerini bitiremiyorlardı. Bu durum korkunç acılar içinde uzayıp gidiyordu. İvan İlyiç bir yandan korkuyor, bir yandan da çuvala girmek için debelenip çırpınarak onu itenlere yardım ediyordu. Böyle debelenirken, birdenbire kurtularak yere düştü, kendine geldi. Gerasim ayakucunda oturmuş, sessiz ve sabırlı, uyuklayıp duruyordu. Kendisi ise ayağında çoraplar, bitkin bacaklarını Gerasim'in omuzlarına yaslamış yatıyordu. Hep aynı abajurlu mum, dinmek bilmeyen ağrı...

Fısıltıyla, "Sen git Gerasim..." dedi.

"Zararı yok... Otururum."

"Hayır, git."

Bacaklarını indirdi, kolunun üstüne yan attı. Kendisine çok acıyordu... Gerasim'in bitişik odaya gitmesine kadar zor bekleyerek çocuk gibi hüngür hüngür ağlamaya başladı. Zavallılığına, korkunç yalnızlığına, insanların, Tanrı'nın acımasızlığına, belki de Tanrı'nın yokluğuna ağlıyordu... "Bütün

bunları niçin yaptın? Niçin beni bu duruma getirdin? Ben ne yaptım da bana bu acıları çektiriyorsun?..”

Sorularına yanıt beklemiyordu. Yanıt alamayacağı için de ağlıyordu. Ağrılar gene depreşti, ama o kıpırdamıyor, kimseyi yardıma çağırmıyordu. Kendi kendine, “Haydi, daha vur!.. Ne duruyorsun? Vursana!.. Ama neden? Ben sana ne yaptım?..” diyordu.

Sonra sustu, yatıştı. Yalnız ağlaması değil, soluk alması bile durdu; dikkat kesilip dinlemeye koyuldu. Dinlediği şey, bir ses ya da bir konuşma değildi; ta derinden gelen düşüncelerinin kıpırdanışını dinliyordu sanki.

“Ne istiyorsun?”

Ruhu ona açıkça böyle sesleniyordu.

“Ne istiyorsun? Ne istiyorsun?” diye üsteledi birkaç kez daha.

O zaman İvan İlyiç, “Ne mi istiyorum? Açı çekmemek. Yaşamak,” dedi.

Sonra yeniden dinlemeye başladı. Öyle dikkatli dinliyordu ki ağrıyı bile hissetmez olmuştu.

Ruhunun sesi, “Yaşamak mı? Nasıl yaşamak?” diye soruyordu.

“Eskiden nasıl yaşıyorsam öyle. Rahat, tatlı...”

“Eskiden rahat, tatlı mı yaşıyordun?”

İvan İlyiç zihninde tatlı yaşantısının en iyi zamanlarını gözünün önüne getirmeye çalıştı. İşin tuhafı, tatlı yaşantısının en hoşa giden anları şimdi ona eskisinden çok farklı görünüyordu. Çocukluğu dışında yaşamının en zevkli anları bile değerini yitirmişti. Yalnız orada, çocukluğunda, gerçekten tatlı olan, yeniden o zamana dönebilse yaşamaktan zevk alacağı çok şey vardı. Ama bu zevkleri tadan adam o değildi artık... Sanki başka birine ait anılardı bunlar. Bugünkü İvan İlyiç içinse, o zaman mutluluk saydığı her şey şimdi gözünde eriyor, çoğu kez iğrenç bir şeye dönüşüyordu.

Çocukluğundan uzaklaşıp bugüne yaklaştıkça sevinç diye bir şey kalmıyor ya da sevinç olma niteliğini yitiriyordu. Bu dönem Hukuk Okulu’yla başlıyordu. O zaman gerçekten tatlı olan bir şeyler vardı gene de. Neşe vardı, arkadaşlık vardı, umut vardı... Ama üst sınıflarda bu tatlı anlar iyice seyrekleşiyordu. Sonra, valinin yanında ilk görevi sırasında yeniden güzel bir dönem başlıyordu. Ancak İvan İlyiç’i bu dönemde en çok heyecanlandıran, bir kadının sevgisiyle ilgili anılardı. Sonra her şey

karışıyor, iyi zamanlar yeniden azalıyordu. Daha sonra büsbütün azalıyor, güzel günler tümüyle yitiyordu.

Hiç beklemediği anda çıkagelen evlilik, karısının yapmacık davranışları... Ve o öldürücü çalışma isteği, o para hırsı; böyle geçen bir, iki, on, yirmi yıl... Yıllar ilerledikçe ağırlık omuzlarına daha fazla çöküyordu. Meğer başarılı bir yolda yürüdüğünü sandığı halde başarısızlığa doğru dörtnala koşuyormuş da haberi yokmuş. Gerçekten de öyleydi. “Başkalarının gözünde iyi yaşıyor görünürken yaşam ayaklarımın altından akıp gidiyormuş... Şimdi de ölmeye hazırlan bakalım.

Ama bunun anlamı ne? Neden böyle oluyor? Olamaz, yaşam böylesine anlamsız, böylesine çirkin olamaz! Yaşam böylesine çirkin ve anlamsızsa, bu, ölmek için bir neden mi?.. Başka bir iş var bunun içinde...”

“Belki de gerektiği gibi yaşamadım?” diye bir düşünce geldi aklına. Kendi kendine, “Ama nasıl olur, her şeyi gerektiği gibi yaptım,” dedi.

Sonra yaşam ve ölüm bilmecesinin bu biricik çözümünü, olmayacak bir şeymiş gibi hemen kafasından uzaklaştırmaya çalıştı.

“Peki, şimdi istediğin nedir? Yaşamak mı? Nasıl yaşamak? Mahkemedeki mübaşirin, ‘Mahkeme başlıyor,’ diye bağırdığı zamanki gibi mi?”

“Mahkeme başlıyor, mahkeme başlıyor,” diye üsteledi kendi kendine. “Al işte sana mahkeme!”

“Ama ben suçlu değilim!” diye bağırdı öfkeyle. “Niçin yapıyorsunuz bana bunları?”

Ağlamayı kesti, yüzünü duvara döndürerek hep aynı şeyi düşünmeye başladı: “Nedendir bu korkunç acılar? Nedendir, ha?”

Ne kadar düşünürse düşünsün, soruları yanıtsız kalıyordu. Her zaman olduğu gibi, gerektiği biçimde yaşamadığı aklına gelince, hemen doğru yaşadığında direterek bu garip düşünceyi zihninden kovuyordu.

X

İki hafta daha geçti, İvan İlyiç divandan kalkamaz olmuştu. Yatağa yatmak istemediği için çoktan beridir divanda yatıyordu. Yüzü duvara dönük, bir yandan bitmek tükenmek bilmez acılar çekiyor, bir yandan da kafasında yer etmiş olan düşünceye yanıt arıyordu. Neydi bu? Yaklaştığı şeyin ölüm olduğu doğru muydu? İçindeki ses, “Evet doğru,” diye karşılık veriyordu. “Peki, ya bu ağrıların ne gereği var!” “Hiç, öyle işte!..” Bundan başka bir yanıt yoktu...

Hastalığı ortaya çıkıp doktora ilk gittiğinden beri İvan İlyiç’in yaşamı ruhsal olarak birbirinin tersi iki duruma ayrılmaktaydı. Nöbetleşe var olan bu iki durumdan birinde, anlaşılması güç, korkunç ölümü umutsuzluk içinde beklerken; ötekinde ise içinde doğan bir umut kıvılcımıyla bedeninin her türlü kıpırdanışını ilgiyle izliyordu. Gözünün önüne bazen, geçici bir süre için, ödevini yapmayan böbreği ya da bağırsağı geliyor, bazen de bir türlü etkisinden kurtulamadığı, anlaşılmaz, korkunç ölümü düşünüyordu.

Bu iki ruh durumu hastalığının başlangıcından beri sırayla birbirini kovalıyordu. Ama hastalık ilerledikçe böbrekle ilgili düşüncesi daha çok düşsel, kuşkulu bir hal alıyor, yaklaşan ölüm kavramı ise gitgide gerçeklik kazanıyordu.

Üç ay öncesiyle o anki durumunu karşılaştırıp adım adım ölüme gittiğini düşünmesi, bütün iyileşme umutlarının yıkılmasıyla sonuçlanıyordu. Kalabalık bir kentte, dostları arasında, ailesinin yanında olduğu halde, İvan İlyiç son zamanlarını korkunç bir yalnızlık içinde, yüzünü divanın arkalığına döndürüp yalnızca geçmişini düşünerek geçirmekteydi. İçine düştüğü yalnızlık ne denizin dibinde ne de yerin altında rastlanabilecek türdendi. Bu koyu yalnızlıkla geçmişin bütün hayallerini birbiri ardına gözünün önüne getiriyordu. Ama ne zaman hayale dalsa en yakın günlerle ilgili olandan başlayıp en uzaktakilere, çocukluk günlerine varıp

dayanıyordu. Akşam yemeğinde verdikleri kuru erik hoşafı mı geldi aklına, hemen çocukluğunda yediği buruşuk, ham frenkeriğini, eriğin kendine özgü tadını, çekirdeğine kadar yiyince ağzının tükürükle dolmasını anımsıyordu. Oradan da, sırayla, o dönemin bitmez tükenmez anıları birbirini kovalamaya başlıyordu: dadısı, kardeşleri, oyuncakları...

İvan İlyiç kendi kendine, "Bunları bırakalım... çok acı..." diyor, yeniden bugünkü yaşamına dönüyordu. Divanın arkalığında bir düğme, sahtiyan kaplama kırışıklar, derken, "Sahtiyan hem pahalı hem de dayanıksız... Onun yüzünden az mı kavga ettik?.. Ama babamızın yırtılan çantasının sahtiyanı da, o yüzden çıkan kavga da bir başkaydı... Kavga ettik diye babam bizi odaya kapatmış, annem gizlice börek getirmişti..." diye düşünerek yine çocukluğuna gidiyor, gene acı şeyler anımsıyor, bu düşünceleri kendinden uzaklaştırıp başka şeyler düşünmeye çalışıyordu.

Anılar zihninde birbirini kovalaya dursun, bir yandan da hastalığının nasıl başlayıp geliştiği geliyordu aklına. Yaşadığı zamanda gerilere gittikçe yaşama gücü artıyordu. Yalnız yaşama gücü değil, yaşamındaki iyi günlerin sayısı da çoğalıyordu. Daha doğrusu bunlar birbirine karışıyordu. "Çektiğim acılar arttıkça hayatın yaşanacak yanı kalmadı," dedi kendi kendine. Ta gerilerde, yaşamın başlangıcında, aydınlık bir nokta vardı; oradan bu yana her şey gittikçe hızlanarak karanlığa gömülüyordu. "Ölüme olan uzaklığın karesiyle ters orantılı bir hız..." diye düşündü. Hızı artarak düşen bir taşın görüntüsü saplandı zihnine. Gittikçe çoğalan acılar yumağı olan yaşamı, acıların en korkuncu olan bir sona doğru takla atarak uçuyordu. "Ben de uçuyorum..." diye geçirdi içinden.

İvan İlyiç ürperiyor, debeleniyor, bu gidişe karşı koymak istiyordu. Ama artık karşı koyamayacağını biliyordu. Baka baka yorulduğu halde, gözünün önündekine bakmaktan kendini alamayarak divanın arkalığına bakıyor, tepetaklak düştükten sonra korkunç bir çarpmayla paramparça olacağı ânı bekliyordu. "Karşı konulmaz," diyordu. "Ama en azından nedenini anlayabilseydim! Bunu da yapamıyorum... Gerektiği gibi yaşamamış olsaydım aklım yatardı. Böyle bir şeyi nasıl kabul ederim?" İvan İlyiç gerilere gittikçe yaşamının geleneklere, göreneklere, nezaket kurallarına uygun geçtiğini düşünüyor, "Böyle bir şey olamaz!" diyordu. Bir yandan da

gülümsüyordu. Birisi bu gülümsemeyi görüp aldanabilirdi. “Akıl almaz bir şey! Bu acılar, ölüm... Neden?”

XI

Böylece iki hafta daha geçti. Bu sırada hem İvan İlyiç'in hem de karısının istedikleri, çoktandır bekledikleri bir şey oluverdi. Petrişçev, kızlarını resmen istedi. Bir akşamüstü gerçekleşti bu olay. Ertesi sabah Praskovya Fyodorovna, Petrişçev'in evlenme önerisini kocasına nasıl söyleyeceğini düşünerek odasına girdi. O gece İvan İIyiç'te daha da kötüleşmeye yüz tutan yeni bir değişiklik olmuştu.

Praskovya Fyodorovna onu divanın üstünde, ama başka bir durumda buldu. İvan İlyiç sırtüstü yatıyor, inliyordu; gözlerini tavana dikmişti. Karısı ilaçlardan söz açınca İvan İlyiç gözlerini ona dikti bu sefer, kadının lafı ağzında kaldı. Kocasının bakışı, özellikle ona karşı, büyük bir kinle doluydu.

"Tanrı aşkına, bırak beni rahat öleyim," dedi İvan İlyiç.

Praskovya Fyodorovna odadan gitmek için davrandı, tam o sırada kızı içeri girerek hatırını sormak amacıyla babasının yanına yaklaştı. İvan İlyiç ona da karısına baktığı gibi baktı. Kızının sağlığını sormasına karşılık, soğuk bir sesle, yakında kendisinden kurtulacaklarını bildirdi. Onun söylediklerine karşılık vermediler; biraz oturduktan sonra sessizce çıktılar.

Liza, "Bizim ne suçumuz var?" dedi annesine. "Sanki onu bu duruma sokan biziz... Babam için üzülüyorum, ama onun bize acı çektirmesi doğru mu?"

Doktor her zamanki saatinde geldi. İvan İlyiç, kin dolu gözlerini bu sefer ona dikip bütün sorularına kısaca "Evet" ya da "Hayır" diyerek karşılık verdi. En sonunda, "Elinizden bir şey gelmeyeceğini biliyorsunuz. Bırakın beni artık," dedi.

"Acıları hafifletebiliriz hiç olmazsa."

"Onu da yapamıyorsunuz. Bırakın..."

Doktor dışarı çıktı. Praskovya Fyodorovna'ya kocasının durumunun iyice bozulduğunu söyledi. Acılar son derece şiddetlenmiş olmalıydı, dindirmek için tek çare morfindi.

Doktorun bedensel acıların korkunç olduğunu söylemesi bir gerçekti. Ama hastanın çektiği manevi acılar, bedensel acılardan kat kat fazlaydı. Bugün ıstıraptan kıvranmasının asıl nedeni de buydu.

İvan İlyiç'in manevi acılarının bir nedeni vardı. O gece ayakucunda uyuyan Gerasim'in çıkık elmacıkkemikli, uysal yüzüne bakarken aklına birdenbire şu düşünce gelmişti: "Ya bütün hayatım, yaşadığımın bilincinde olduğum bu hayat, gerçekten olması gerektiği gibi değilse?"

Şimdiye dek olmayacağını sandığı şey, yani yaşamının gerektiği biçimde yaşanmamış olabileceği düşüncesi aklına yatmaya başladı. Kendisinden yüksekte olanların iyi saydığı şeylere karşı içinde uyanan belli belirsiz kıpırdanışlar, hani şu içinde uyanır uyanmaz kovmaya çalıştığı zayıf kuşkular doğru olabilirdi ve belki bunun dışındakiler gerçeğe aykırıydı! İşi de, yaşama düzeni de, aile anlayışı da, görev ve toplum ilişkileri de temelden yanlıştı belki de.

İvan İlyiç bu düşüncelere karşı kendisini savunmak istedi. Ama savunmasının ne kadar güçsüz olduğunu o anda anladı. Hem savunsa eline ne geçecekti? "Mademki gerçek bu, şu dünyada elime geçen nimetleri berbat ediyorum, üstelik bunları düzeltmeme de olanak yok, öyleyse niye boşuna uğraşıyorum?" dedi.

Sırtüstü uzandı, başından geçenleri başka bir gözle incelemeye koyuldu. Ertesi sabah önce uşağın, sonra karısının, sonra kızının, sonra da doktorun her davranışı, her sözü, o gece gözlerinin önünde beliren korkunç gerçeği doğrulamaktaydı. Bütün bu hareketlerde kendisini, şimdiye dek nasıl yaşadığını gördü. Artık açıkça anlıyordu ki, *yaşamı ve ölümü kapsayan korkunç bir yanlış işlemişti*. Bunu anlaması bedensel acılarını artırdı, on katına çıkardı. İnliyor, çırpınıyor, üstünü başını paralıyordu. Giysisi onu sıkıyor, boğuyordu sanki; bu yüzden herkesten nefret ediyordu.

“Ya bütün hayatım, yaşadığımın bilincinde olduğum
bu hayat, gerçekten olması gerektiği gibi değilse?”

İvan İlyiç’e fazlaca afyon verdiler, çok geçmeden daldı, ama öğle yemeğinde bütün ağrıları yeniden nüksetmeye başladı. Herkesi yanından kovuyor, kendini yerden yere atıyordu. Karısı yanına geldi.

“Jean, canım,” dedi. “Benim için yap bunu... Benim için. Bunun bir zararı dokunmaz, çoğu zaman yararı bile olur... Sonra zor bir şey de değil... Çoğu sağlıklı kimse bile...”

İvan İlyiç’in gözleri belerdi.

“Ne?.. *Priçastiye*[11] mi?Ne gereği var? İstemem... Ama bu...”

Karısı ağlamaya başladı.

“Yapılsın, değil mi canım? Bizim papazı çağırayım. Çok iyidir.”

“Peki. Yapın ne istiyorsanız...”

Papaz gelip günah çıkardığı zaman yatıştı, kuşkularından, dolayısıyla acılarından kurtulduğunu hissetti, içinde yeni bir umut ışığı parladı. Şimdi gene körbağırsağını, onun düzelme olasılığını düşünüyordu. Gözleri yaşla dolu olarak kutsal şaraplı ekmeği yedi.

Ayinden sonra yatırılınca bir süre daha hafif hissetti kendini, içinde yaşama umudu yeniden doğdu. Doktorların önerdiği ameliyatı düşünmeye başladı. İçinden, “Yaşamak istiyorum, yaşamak istiyorum,” diyordu. Karısı ayinin bitiminden sonra onu kutlayarak, “Şimdi daha iyisin, değil mi?” diye sordu.

İvan İlyiç onun yüzüne bakmadan, “Evet,” dedi. Karısının giyinişi, duruşu, yüz ifadesi, sesinin tonu ona hep aynı şeyi söylüyordu: “Hayır, hayır... Ne o zaman, ne de şimdi doğru olanı yaşadın. Bütün yaptıkların, hayatı ve ölümü senden uzak tutan kocaman bir yalandı.”

İvan İlyiç bunları düşünür düşünmez içindeki kin yeniden kabardı; kinle birlikte bedensel ağrıları, ağrılarla birlikte gittikçe yaklaşan ölüm korkusu depreşti. Yeni bir bunaltı çöktü yüreğine; içinden bir şeyler yükselmeye, soluğu daralmaya başladı. “Evet” derken korkunç bir görünüşü vardı. Gözlerini karısına dikerek zayıflığından umulmayan bir çeviklikle yüzükoyun döndü.

“Gidin, hepiniz gidin!.. Yalnız bırakın beni!..” diye bağırdı.

11 (Rus.) Günah çıkarma töreni sırasında yapılan şaraplı ekmek yedirme ayini. (ç.n.)

XII

O andan sonra da, üç gün ardı arkası kesilmeyen haykırışlar başladı. Bu korkunç çığlıkları iki üç kapı öteden işitenler dehşete düşüyorlardı.

Karısına ayin için "Evet" dediği zaman artık mahvolduğunu, bir daha geriye dönemeyeceğini, sonunun geldiğini, kuşkularının çözülmeden gene kuşku olarak kalacağını anlamıştı.

Türlü sesler çıkararak, "Uu... Uu... Uu!.." diye bağırıyordu.

Önce, "Yaşamak istiyorum, yaşamak istiyorum..." diye tutturmuş, sonra da "Uuu!" diye bağırmaya başlamıştı.

Zaman kavramını unuttuğu üç gün boyunca, görünmeyen, karşı konulmaz bir kuvvetin onu sokmaya çalıştığı siyah çuvalın içinde debelendi durdu.

Ölüm hükmü giyen bir suçlunun, celladın elinden kurtulamayacağını bile bile çırpınması gibi bir şeydi onun çırpınışı. Karşı koymak için harcadığı bütün çabalara karşın, içine korku salan şeye her an biraz daha yaklaştığını hissediyordu. Istırabının, hem o kara deliğin içine zorla sokulmaktan, hem de onun içine kendi isteğiyle girmesinden kaynaklandığını anlıyordu. Hayatının iyi geçmiş olduğuna yönelik inancı, oraya girmesini engelliyor gibiydi. Kendisini haklı görmesi, hem orada kalakalıp ileri gidememesine hem de daha çok acı çekmesine neden oluyordu.

Birdenbire, bilinmeyen bir kuvvet onu önce göğsünden, sonra böğründen itti; soluğu daha çok daraldı. İvan İlyiç deliğe yuvarlanıverdi... Orada, deliğin dibinde bir aydınlık belirdi... Yolculukta tren geri geri giderken ileri gittiğinizi sanırsınız, sonra asıl yönünüzü anlarsınız. İvan İlyiç'e de aynı şey oldu.

Kendi kendine, "Evet, yaşamım boyunca gerekeni yapamadığım doğru," diyordu. "Ama zararı yok. 'Mecbur olunan şey' de pekâlâ yapılabilir. Peki

nedir bu mecbur olunan şey?” İvan İlyiç bu soruyu sorduktan sonra birdenbire sakinleşti.

Bu durum üçüncü günün sonunda, ölümüne iki saat kala orataya çıkmıştı. Tam o sırada kolejli oğlu, babasının odasına yavaşça girdi, yatağına sokuldu. Can çekişen İvan İlyiç avaz avaz bağırıyor, kollarını oradan oraya savuruyordu. Eli birden oğlunun başına çarptı. Çocuk elini yakaladı, dudaklarına götürdü, ağlamaya başladı.

İşte o anda kara deliğe yuvarlanarak oradaki ışığı görmüş, yaşamının gerektiği biçimde geçmediğini, ama halen bunu düzeltebileceğini anlamıştı. Kendi kendine, “Nedir bu şey?” diye sorduktan sonra sakinleşerek içindeki sesi dinlemeye koyuldu. O anda birinin elini öptüğünü hissetti. Gözlerini açıp oğluna baktı. Acımaya başladı çocuğa. Karısı yaklaştı o sırada. İvan İlyiç ona da baktı. Kadının ağzı açıktı, burnundaki, yanaklarındaki gözyaşlarını silmemişti. Keder dolu gözlerle ona bakıyordu. İvan İlyiç karısına da acıdı.

“Evet, üzüyorum onları,” diye düşündü. “Bana acıyorlar ama ben ölünce her şey düzelecek.” Bunu söylemek istediyse de kendinde konuşacak güç bulamadı. “Zaten söylemekten ne çıkar? Yapmak gerek,” diye geçirdi içinden. Gözleriyle oğlunu gösterdi karısına.

“Çıkar... Yazık... Sana da...” dedi.

“*Prosti*,”[12] diye eklemek istedi, dili dolaşarak, “*Propusti*,”[13] dedi. Yaptığı yanlışı düzeltecek gücü kendinde bulamayınca elini salladı. Anlayacak olan anlardı nasıl olsa...

İçini sıkan, içinden çıkmayan şeyin birden dışarı çıkmaya başladığını, hem de iki yerinden, on yerinden, her yerinden çıkmaya başladığını anladı. Ailesine acıyordu. Onların üzülmemesi için bir şeyler yapmalıydı. Hem onları hem kendisini bu acıdan kurtarmalıydı. “Ne kadar rahat, hem de ne kadar kolaymış!..” diye düşündü. “Ya ağrı? Onu ne yapmalı?..”

“Ağrı! Söyle neredesin?”

Böyle söylenerek dinlemeye başladı.

“Hah işte şurada! Ne yapalım, varsın olsun!..”

“Ya ölüm? O nerede?”

İçinde ölüme karşı duyduğu her zamanki korkuyu arıyor, bulamıyordu. Nerede?.. Ne ölümü?.. Korkunun zerresi yoktu, çünkü ölüm yoktu. Ölüm

yerine aydınlık vardı.

“Demek öyle! Ne büyük mutluluk!..”

Bütün bunlar onun için bir anda oluverdi ve bu ânın anlamı artık değişmedi.

Orada bulunanlar içinse can çekişmesi iki saat daha sürdü. Göğsünde bir şeyler hırıldıyor, bitkin bedeni tir tir titriyordu. Sonra hırlamalar, titremeler gitgide azaldı.

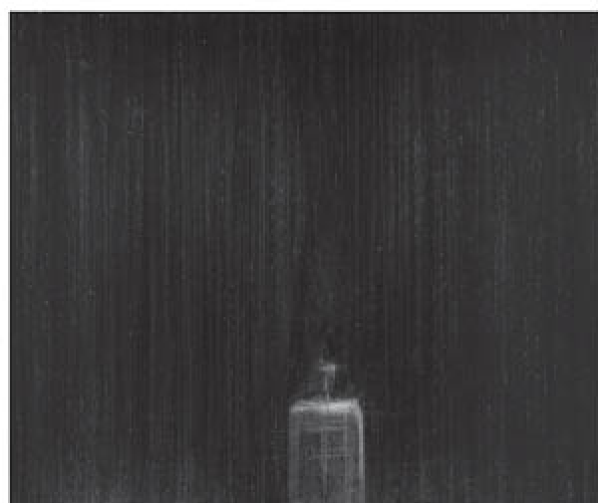
Birisi üzerine eğilerek, “Bitti!” dedi.

İvan İlyiç bunu işitti, içinden aynı sözü yineleyip, “Ölüm bitti, o yok artık,” dedi.

Derin bir soluk aldı. Daha soluğun yarısındayken durdu, gerindi ve can verdi.

12 (Rus.) Bağışla. (ç.n.)

13 (Rus.) Bırak. (ç.n.)

SON YARGI

Lev Şestov

Tolstoy'un ölümünden sonra yayımlanan eserlerinde toplumsal yaşama olan ilginin devam ettiğini görürüz. Hâlâ bir tür vaaz ve mücadele havası vardır; bu yüzdendir ki Descartes'ın *cogito* ve Bergson'un yanılmaz *ego* kavramlarına olan inancın muhafazası söz konusudur. Fakat İvan İlyiç'te ve Brehunov'da (*Efendi ile Uşağı*), ne bir şey yapma gücü ne de bir şey yapma ihtiyacı vardır. İkisi de yavaşça ölüyordur ve bu nedenle sıradan dünyanın sakinleri için var olmayı bırakmışlardır. İçinde bulundukları koşullara baktığımızda, sanki onlar hakkında söylenecek pek de bir şey yoktur. Tolstoy gerçekten övündüğü gibi aklın sadık kulu olsaydı, ölüm gibi akıldışı bir konu üstüne öykü yazmayı aklından bile geçirmezdi. Zira insan öldüğünde onu gömmekten başka yapacak bir şey yoktur.

Şayet aklın yargıçlığı içinde kalınıyorsa, ıstırap içindeki bir ruhu gözetlemek aylakça bir meraktan başka nedir ki?

Fakat Tolstoy aklın buyruklarını dikkate almamıştır. İstediğinde hiçbir otoriteye başvurmadan maksadına dosdoğru yönelmeyi bilmiştir. Gerektiğinde aklı yargılamaktan da korkmamıştır.

Hem İvan İlyiç hem de Brehunov aklın dışındadır; ikisi de mutlak bir yalnızlık içinde ölür. Tolstoy kasıtlı olarak onların toplumla, eylemle ve yaşama gücünü aldığımız tüm kaynaklarla bağını kesmiştir:

"Artık kendini kandırması imkânsızdı. Başına şimdiye dek karşılaşmadığı, yepyeni, korkunç mu korkunç, çok önemli bir şeyin geldiğini anlıyordu şimdi. İşin kötüsü, bunu yalnız kendisi biliyordu; çevresindekiler ise ya anlamadıkları ya da anlamak istemedikleri için hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlardı. .... her biri başlı başına birer ıstırap kaynağı olan yirmi dört saatini evde geçirmek zorundaydı. Hem de

kendisini anlayıp yakınlık gösterecek bir kişi bile bulamadan, ölümün eşiğinde tek başına yaşayarak...”

Hiç kimsenin onu anlamak ve ona acımak istemediğini söyleyerek kendimizi avutamayız; hısımları, karısı ve çocukları için feci ve iğrenç bir külfet haline gelmiştir İvan İlyiç. Hiç kimse böylesine yeni ve önemli bir şeyin onun başına geldiğine ve bunun daha önce olan hiçbir şeye benzemediğine inanmaz veya inanmak istemez. Herkes, İvan İlyiç’in kaprisleriyle kabul ettikleri varoluş düzenini, kanunsuz ve hatta kriminal olarak bozduğu konusunda içten ve samimi biçimde hemfikirdir. Ne tiyatroya gidebiliyorlardır, ne de kızlarının üstüne başına bir şey alıp düğün yapabiliyorlardır. Hiçbir şey “yapamıyorlardır”. Öte yandan, İvan İlyiç’e kendi hususi bakış açısından olağandışı bir şeyler olması başkalarına göre sıkça rastlanan bir durumdur, kimsenin şaşırmasını gerektirmez ve özel bir ilgi veya kaygıya yol açacak bir durum söz konusu değildir; tam da bu yüzden alışıldık varoluşun akışını durdurmak imkânsızdır.

İvan İlyiç’in komşuları ve arkadaşları Epiktetos gibi akıl yürütürler: Bize yabancı ve uzak olan birinin öldüğünü öğrendiğimizde sakin kalmalıyız ve olanların doğanın değiştirilemez buyrukları dahilinde gerçekleştiğini söylemeliyiz. Her ne kadar İvan İlyiç’i kendimize yakın hissetsek de, var olan düzen onun hatırına bozulamaz ve bozulmamalıdır. Hiçbir aklı başında insanın inkâr edemeyeceği apaçık bir gerçektir bu. Akrabalar yerleşik ve olağan düzeni idame ettirmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Hasta adamı olabildiğince rahat ettirmeye çalışırlar; en pahalı doktorları çağırırlar, düzenli olarak ilacını verirler, onun için ufak eğlenceler düşünürler. Fakat bütün bunlar İvan İlyiç’i sakinleştirmek yerine daha da çok rahatsız eder ve telaşlandırır. Akrabalarında bedenleşmiş mevcut düzenin, bu yeni ve olağandışı hissi asla kâle alamayacağına dair inancı doğrulanır. Fakat arkadaşları ve akrabaları İvan İlyiç’e olan şeyin hususi önemini kabul etmeyi reddetmekle kalmazlar; akıl namına, zorunlu hakikatler namına, İvan İlyiç’in bu duruma böylesine önem atfetmemesi gerektiğini söylerler, çünkü biri yalnızca İvan İlyiç için, öbürüyse herkes için olan iki hakikat olamaz. İşte onu etrafındaki herkese öfke saçmaya kışkırtan ve nihayetinde dış dünyaya bütünüyle kapatıp bir kâbus atmosferi yaratan özellikle de budur. Karısına, çocuklarına, müstakbel damadına ve doktorlara hoyratça,

gaddarca ve amaçsızca hakaret eder. İvan İlyiç onlardan imkânsızı talep eder. Başına gelen bu yeni ve olağandışı şeyin dünyanın en önemli şeyi olduğunu kabul etmelerini, bu uğurda her şeyi unutup terk etmelerini ve dünyanın var olan düzenine karşı isyanda ona katılmalarını ister. Şayet haklı olan kendisiyse, bu "haklılığın" herkesi ona destek olmaya mecbur bıraktığına inanmakta ısrar eder. Kimse kabul etmeyince, kimse desteklemeyince haklı olmak hiçbir işine yaramaz. O halde bunun neresi haklı olmaktır?

Akrabaları ve arkadaşları İvan İlyiç'in derdinin peşine düşmezler, ona ne olduğunu anlayamazlar da. Hiçbirinin buna ne gücü ne de isteği vardır; hepsi İvan İlyiç hastalanmadan önce nasılsa öyledir. Normal insan yalnızca diğer insanlarla birlikte yürüdüğünde, kozmik ve toplumsal düzen tarafından desteklendiğinde yaşayabilir. Kendi iradesine güvenen yalnız insanlar türdeşlerinin hışmına uğrar, Tanrı'ya ve topluma karşı suç işlemiş sayılırlar. Herkes İvan İlyiç'ten kaçınılmaz olanı kabullenmesini ister. "Korkunç, feci bir şey olan ölüm gerçeğine çevresindekiler herhangi tatsız bir şey, hatta yakışıksız bir olay gözüyle bakıyorlardı. Kalabalık bir salona girerken pis kokular saçan bir adammış gibi tavır takınıyorlardı ona karşı. Bütün bunları yaptıran da, İvan İlyiç'in hayatı boyunca sıkı sıkıya uyduğu nezaket kurallarıydı." Nezaket kuralları: Tolstoy'un, toplumsal ve kozmik düzen demeye alışık olduğumuz her şeye, uyanan her insana ortak olan dünyaya verdiği isim; ki Aristoteles'in rüya görenlerin bireysel dünyası dediği şeyin zıttıdır bu.

Tolstoy bize İvan İlyiç'in önceki yaşamını ayrıntılarıyla anlatır. İvan İlyiç, doğa kanunlarına isyan etmeye asla cesaret edememekle kalmamıştır, aynı zamanda insanlığın kurulu düzenini bozmaktan, âdetlere aykırı davranışlarda bulunmaktan korkmuştur. Çokça geçilmiş anayolları bulmasını sağlayan özel bir içgüdüsü vardır, kendisi ve başkaları bu duyuyu onun sevilmesini ve saygı görmesini sağlayan özel bir yetenek olarak görmüştür. Sersemlikle, dehşetle dönüp bakar geçmişine. Başkalarını ve kendini kesin ve değişmez bir düzene tâbi kılmadaki kabiliyeti ve şevki artık ona bir lütuf değil, lanet gibi gelir. İstisnasız herkesin, şeyleri onun bakış açısından görmesini ister. Bir şeyin gerçek olması için, evrensel olarak kabul edilmesi ve herkesçe benimsenmesine gerektiğine dair

kökleşmiş inancıdır buna yol açan. Yeni algılamaya başladığı hakikatin hiç kimsede bir duygudaşlık uyandırmadığını ve bunun kimse tarafından asla tanınmayacağını açıkça görür. Durum, onun dışında herkes için “âşikâr”dır: Ölüm bir tesadüftür, artık hesabı kesilmiştir, kendini “tesadüfi” benliğine bırakmak zorundadır, gayrişahsi ve ebedi düzen, evvelce irfan ve adalet kaynağı olarak göklere çıkardığı akıl zafer kazanmıştır.

İşte tam da bu noktada içten içe kendisinin değil de onların haklı olduğuna inanmaya başlar – ki durumu korkunç kılan da budur. Tam da bu yüzden hırsla etrafındakilerden nefret eder; kendinde bu hakkı bulur ve bu hakkı koruyan kudret, onun değil, başkalarının tarafındadır. Mümkün olsa, mahkemede oturmaya, vint oynamaya, siyaset konuşmaya vb. memnuniyetle devam edecektir. Artık bunların hepsinden kopmuştur. Daima sadakatle hizmet ettiği ve doğduğundan beri onu desteklemeyi bir an olsun bırakmayan ama artık ona karşı işleyen ebedi düzenin, bu aşağılık ihanetten utanmışa benzer bir hali yoktur, herhangi bir meşruiyete veya açıklamaya da ihtiyaç duymamaktadır. “Oysa şimdi durum değişti...” Dualar ve yakarışlar hiçbir şeyi değiştirmez. İvan İlyiç çok sevdiği ve güvendiği “sıradan dünya”dan dışlanmıştır. Atalarının ülkesine, alıştığı ocağa dönme çabalarının tümü nafiledir. Eskiden kendini haklarına sahip çıkan bir adam olarak gören İvan İlyiç artık bir “tesadüf” düzeyine düşmüş, kanunun korumasından mahrum kalmıştır. Artık her şey evvelce takdir ettiği amansız katılıkla ona karşı birlik olmuştur.

İvan İlyiç başına gelen şeylerin nihai bir son olduğunu kabul etmeyi hâlâ reddeder. Ona göre bunlar gerçek olamaz; rüya görüyordur ve uyandığında kendini eski kavranabilir gerçeklik içinde bulacaktır:

“Bunun üzerine, bu düşüncenin yerine başka düşünceleri çağırarak onlardan destek almaya çalışıyordu. Ölüm düşüncesini perdeleyen eski düşünme biçimine dönüyordu. İşin tuhafı, önceleri ölüm düşüncesini perdeleyen, gizleyen, yok eden düşünceler şimdi aynı etkileri göstermiyordu. Son zamanlarda İvan İlyiç’in bütün işi, ona ölümü unutturacak oyalanma yolları aramak olmuştu. Bazen kendi kendine, ‘İşimle uğraşayım, eskiden bütün yaşamımı o doldururdu,’ diyor, bütün kaygılarını bir yana atıp mahkemeye gidiyordu. Orada arkadaşlarıyla konuşmaya dalıyor; öteden beri yaptığı gibi, insanlara aldırış etmeyen,

düşünceli bakışlarla duruşma salonunu dolduran kalabalığı seyrediyordu. Sonra, zayıflayan ellerini meşin koltuğun kenarlarına dayayarak alışılmış bir hareketle arkadaşına doğru eğiliyor, dosyayı önüne çekip onunla fısıldaşıyor, sonra birdenbire gözlerini kaldırıp koltuğunda dikilerek bilinen sözleri söylüyor, duruşma başlıyordu. Ama tam duruşmanın ortasında böğründeki ağrı, davanın nasıl başarıyla ilerlediğine aldırmadan, sinsi, kemirici işine başlıyordu. İvan İlyiç hem kendini dinliyor hem de 'ölüm' düşüncesini kafasından kovmaya çalışıyordu. Ama işte ağrı sürüp gitmekteydi; taş kesilen İvan İlyiç'in gözlerinin ışığı sönmüştü. Kendi kendine, 'Tek gerçek ölüm mü?' diye soruyordu."

Hakikaten de tek gerçek ölüm müydü? Diğer bütün tatlı ve iç rahatlatıcı olan lüzumsuz gerçeklerin yok edilmesi veya çöpe atılması mı gerekirdi? O zaman dayanacak neyi kalırdı? Ne yapardı, neyin sorumluluğu altına girerdi? İnsana mahsus ayrıcaklıkları, her akıl sahibi canlıya bahşedilen o ayrıcalıkları bırakarak, tıpkı hipnotize edilmiş bir kuşun kendini yılanın ağzına atması gibi, uysalca ve tevazu içinde kendini dipsiz kuyuya mı atmalıydı? İşte bu noktada, onu en zor durumlardan kurtaran akıl, "eyleme geçmesi için düşünmesini sağlayan" akıl bütün gücüyle bir araya gelir. Ama hiçbir şey bulamaz:

"İşin en kötüsü ise 'O'[ölüm], İvan İlyiç'i bir şey yapması için değil, gözlerini ONA dikip bakması, ONA baktıkça da eli kolu bağlı, acılar içinde kıvranması için kendine çektikçe çekiyor, zavallı adamla oyum oyum oynuyordu." Ve Tolstoy sonrasında yineler: "Odasına çekilip yatağına uzanıyor, yeniden 'onunla' baş başa kalıyordu. Göz göze geliyorlardı... Ama 'onunla' yapacak bir şeyi yoktu, yalnızca bakıp bakıp korkudan buz kesiliyordu..."

Yapacak hiçbir şey yoktu! Bu tuhaf ve gizemli gerçekliğin gözünün içine bakmaktan başka. Geldi. Kim bilir nasıl, ne zaman. İvan İlyiç'e biri ne yardım edebilirdi, ne de şikâyetlerini dinleyebilirdi. Bu büyük şehirde, arkadaşları ve ailesi arasında, bir şey "yapmanın" imkânsızlığı içinde, okyanusun derinliklerinde ya da yeryüzünün bağırsaklarında bile böylesine dört başı mamur olamayacak bu mutlak yalnızlıkta yatıyordu İvan İlyiç'e tezahür eden absürd ve akıl almaz imkânsızlık. Yalnızca insanlar değil, uzun yaşamı boyunca oluşturduğu imanı ve ilkeleri de ona yanlış ve gerçek

dışı gelmeye başlar. Ve artık gerçeği yanılsamadan, uyanıklığı rüyadan ayıracak hiçbir kıstası yoktur. Tutunacak bir dal bulmak umuduyla geçmişi hatırlamaya çalışır, fakat bu geçmiş onu bütün dayanaklardan mahrum bırakmak isteyen sayısız görünmez düşmanla işbirliği yapmıştır; geçmiş yardımına gelmeyi reddeder. Bir zamanlar öylesine huzur dolu, öylesine nazik, öylesine makbul olan geçmiş artık onu suçlama ve azarlara boğan korkunç bir canavar suretine bürünmüştür:

"İvan İlyiç zihninde tatlı yaşantısının en iyi zamanlarını gözünün önüne getirmeye çalıştı. .... Sanki başka birine ait anılardı bunlar. Bugünkü İvan İlyiç içinse, o zaman mutluluk saydığı her şey şimdi gözünde eriyor, çoğu kez iğrenç bir şeye dönüşüyordu. .... Hiç beklemediği anda çıkagelen evlilik, karısının yapmacık davranışları... Ve o öldürücü çalışma isteği, o para hırsı; böyle geçen bir, iki, on, yirmi yıl... Yıllar ilerledikçe ağırlık omuzlarına daha fazla çöküyordu. Meğer başarılı bir yolda yürüdüğünü sandığı halde başarısızlığa doğru dörtnala koşuyormuş da haberi yokmuş. Gerçekten de öyleydi. 'Başkalarının gözünde iyi yaşıyor görünürken yaşam ayaklarımın altından akıp gidiyormuş... Şimdi de ölmeye hazırlan bakalım.'"

İşte böyle düşünüyordur hiçbir şey "yapamayan" adam; "sıradan dünya"nın hakikatleri, iyiyle kötünün, gerçekle yanılsamanın kanunları – bütün bu hakikatler, yalnızca şeytani bir cadı büyüsünden ibarettir, hatta bu türden gerçeklere tapınılan "sıradan dünya"nın kendisi bile.

İvan İlyiç'in Ölümü, hakikaten de, yalnızca mütevazı bir memurun hikâyesidir ve bu yüzden bazı kimseler, İvan İlyiç sırf sıradan ve alelade bir adam olduğundan düşüncelerinin acı ve mutsuzluk verici olduğunu düşünebilir. Ama mesele İvan İlyiç'in aleladeliği değil, dünyanın aleladeliğidir, ki yalnızca İvan İlyiç için değil, düşünce tarihinin en büyük düşünürleri için bile tek gerçeklik budur. Sergey Baba devasa bir figür, münzevi bir azizdir, ama Tolstoy onu da İvan İlyiç'in ölmeden önce katlandığı acıya mahkûm eder. Sergey Baba da denizin dibinde bile daha az şiddetli olan o yalnızlığı bilir; aynı korkular, çözümü olmayan aynı imkânsız durum, kendi kurtuluşu için aynı bir şey "yapamama" hali.

Tolstoy hiç de büyük adamlara tapınma meraklısı biri değildi. Bu iki adam, bir yığın şey "yapan" Sergey Baba ve küçük mütevazı memur İvan

İlyiç, dünyevi varoluşun sınırlarına vardıklarında eşit ölçüde güçten düşmüş insanlar haline gelir. Bu yeni gerçeklik karşısında, Tolstoy'un kahramanlarını girdabına attığı bu kesif karanlıkta, gün ışığında âşikâr olan farklılıklar ayırt edilemez hale gelir. Üstelik Tolstoy'un kendisi bile ona karanlıkta tecelli eden şeyleri gün ışığında teşhis edememiştir. O değil midir Aziz Pavlus'a ve iman yoluyla kurtuluşa düşmanlığını ilan eden? Havari Pavlus'un unutulmuş öğretisini dirilten Nietzsche'ye "iyinin ve kötünün ötesinde" formülü yüzünden ne denli kızgın olduğunu biliyoruz. Gerçekten de "herkese ortak olan dünya"da insanlar imanlarıyla yaşayamaz; zira bu dünyada mecburen ameller itibar görür; bu dünyada insan, imanıyla değil, amelleriyle aklanır. Fakat İvan İlyiç "herkese ortak olan dünyaya" asla geri dönemeyecektir. Zira düşünceleri, yani yalnızca O'na [ölüm] bakan ve hiçbir şey "yapamayan" insanın düşünceleri, artık eskisi gibi değildir:

"Ama bunun anlamı ne? Neden böyle oluyor? Olamaz, yaşam böylesine anlamsız, böylesine çirkin olamaz! Yaşam böylesine çirkin ve anlamsızsa, bu, ölmek için bir neden mi?.. Başka bir iş var bunun içinde... 'Belki de gerektiği gibi yaşamadım?' diye bir düşünce geldi aklına. Kendi kendine, 'Ama nasıl olur, her şeyi gerektiği gibi yaptım,' dedi. Sonra yaşam ve ölüm bilmecesinin bu biricik çözümünü, olmayacak bir şeymiş gibi hemen kafasından uzaklaştırmaya çalıştı. 'Peki, şimdi istediğin nedir? Yaşamak mı? Nasıl yaşamak? Mahkemedeki mübaşirin, Mahkeme başlıyor, diye bağırdığı zamanki gibi mi?' 'Mahkeme başlıyor, mahkeme başlıyor,' diye üsteledi kendi kendine. 'Al işte sana mahkeme!' 'Ama ben suçlu değilim!' diye bağırdı öfkeyle. 'Niçin yapıyorsunuz bana bunları?' Ağlamayı kesti, yüzünü duvara döndürerek hep aynı şeyi düşünmeye başladı: 'Nedendir bu korkunç acılar? Nedendir, ha?' Ne kadar düşünürse düşünsün, soruları yanıtsız kalıyordu. Her zaman olduğu gibi, gerektiği biçimde yaşamadığı aklına gelince, hemen doğru yaşadığında direterek bu garip düşünceyi zihninden kovuyordu."

Mahkeme başlıyor! Mahkeme! İvan İlyiç hayatı boyunca kendi kendisinin yargıcı olmuştur. Adaletin bir kez konmuş ilkelere göre haklıyı haksızdan ayırmak, herkese payına düşeni dağıtmakla yükümlü olduğunu bilir. Fakat bu yeni ve akıl almaz adaletin dünyevi adaletle bir alakası yoktur. Hiçbir kural, kanun tanımaz; ona göre masum insan yoktur; herkes

suçludur, özellikle de kanunlara itaat edenler ve bu gönüllü biati erdem sayanlar.

İvan İlyiç'in dayanma gücünü aşar bu durum. Eski bir yargıç olarak vicdanı böyle bir öneriye isyan eder, çünkü bu yeni Son Yargı iyiyle kötü arasındaki tüm ayrımları ilga etmiştir. Yalnızca İvan İlyiç değil, bütün insanlar suçludur:

"'Karşı konulmaz,' diyordu. 'Ama en azından nedenini anlayabilseydim! Bunu da yapamıyorum... Gerektiği gibi yaşamamış olsaydım aklım yatardı. Böyle bir şeyi nasıl kabul ederim?' İvan İlyiç gerilere gittikçe yaşamının geleneklere, göreneklere, nezaket kurallarına uygun geçtiğini düşünüyor, 'Böyle bir şey olamaz!' diyordu. Bir yandan da gülümsüyordu. Birisi bu gülümsemeyi görüp aldanabilirdi. 'Akıl almaz bir şey! Bu acılar, ölüm... Neden?'"

İvan İlyiç varoluşunun düzenliliğine yakarmakta haklıdır; yalnız değildir bunda; bir zamanlar ait olduğu, bu sistemin ve düzenin sürdürdüğü sıradan varoluş bütünüyle desteklemektedir onu. Şayet işinin ehli bir doktor onu tedavi edebilmiş olsaydı, mahkemeye geri dönüp bir kez daha her zaman hizmet ettiği kanunu ve düzeni savunacaktı. İvan İlyiç'in hayatının insan arzularının tamamına erişmiş olduğunu söylemiyorum, ama Tolstoy'a tecelli eden Son Yargı'ya göre (bu ister *anamnez* ister *atavizm* olsun), en takdire şayan işlerimizin Görünmez Yargıç üstünde bir etkisi yoktur. Aslında neyin O'nun merhamet etmesine yol açacağı hakkında hiçbir şey bilemeyiz ve kararlarında O'nun merhametsiz ve aman vermez olduğuna inanmak için her türlü gerekçemiz vardır. "'Peki, ya bu ağrıların ne gereği var!' 'Hiç, öyle işte!..' Bundan başka bir yanıt yoktu..." Acımasız suçlayıcı, şayet bir merhamet emaresi gösterirse, bunu hep bir anda yapar, salt kafasına estiğinden, hiçbir saik olmaksızın. Bütün kanunsallığı, bütün düzeni, toplumsal ve ahlaki bütün yüce idealleri bırakmak zorundayız, sorgusuz sualsiz terk etmek zorunda kalırız; hepsi güveler ve pas içinde çürümeye terk edilir.

Öte yandan İvan İlyiç'in varoluşunda ebediyet testine dayanabilecek bir şeyler de vardır. Gençliğinde gerçekten mutlu olduğu bir ya da iki anı biliyordur; bir onları hatırlayabilse, yaşamak yine mümkün olabilirdi. Çalışırken de mutluydu, neşe, dostluk, umut nedir biliyordu. Sonra

mürebbiyenin çıraklığında olduğu o eski günler vardı; bir kadının sevgisi. Fakat Tolstoy'un keşfetmiş olduğu "iyi", ebedi kurtuluşu arayan birinin iyisinden ne kadar da farklıydı; doğrusu herhangi bir iyi fikrinden bile ne kadar da farklıydı! Sırf bu sebepten, çünkü "iyi"ye benzemiyordu, yargıdan kaçabilirdi, sıradan dünyanın takdir ettiği, develerin geçemediği, kanunsallık ve düzen denen bu iğne deliğinden sıvışabilirdi. Ne de olsa Son Yargı'da, bütün teamüller gibi, kanunsallık ve düzen ölümcül günahlar olarak lanetleneceklerdir. Sırf imtiyazları yüzünden lanetleneceklerdir, çünkü her ne kadar insan tarafından yaratılmış olsalar da, ebediyet taklidi yapma münasebetsizliğini göstermişlerdir. Dünyevi varoluşumuzun temeli haline gelmiş esasen "ideal" olan bu telakkiler, tam da İvan İlyiç'in bırakmak zorunda kaldığı şeylerdir; bizi türdeşlerimize bağlayan bütün ipleri keser ölüm. İnsan ruhunun dirilişinin başlangıcı ve ilk koşulu yalnızlıktır, o yalnızlık ki bütün kanunsallığın, bütün gerçekliğin, gündelik hayatın bütün ideal alt katmanlarının yitip gittiği dünyanın bağırsaklarında veya okyanusun derinliklerinde böylesine dört başı mamur değildir. Dürüst, renksiz ve vasat memur varoluşu İvan İlyiç'i kurtaramayacaktır, tıpkı Sergey Baba'nın faziletli ve münzevi hayatının onu yüceler yücesi mahkeme heyeti karşısında kurtaramayışı gibi. Aslında tam da faziletleridir her ikisinin de durumunu daha da ıstırap verici yapan. İkisi de liyakatlerini bırakarak bütün inançlarını geçmiş veya gelecek faaliyetler yerine, aklıselimin küçümseyerek reddettiği yaratıcı talihe koymak zorunda kalır:

"Şimdiye dek olmayacağını sandığı şey, yani yaşamının gerektiği biçimde yaşanmamış olabileceği düşüncesi aklına yatmaya başladı. Kendisinden yüksekte olanların iyi saydığı şeylere karşı içinde uyanan belli belirsiz kıpırdanışlar, hani şu içinde uyanır uyanmaz kovmaya çalıştığı zayıf kuşkular doğru olabilirdi ve belki bunun dışındakiler gerçeğe aykırıydı! İşi de, yaşama düzeni de, aile anlayışı da, görev ve toplum ilişkileri de temelden yanlıştı belki de. İvan İlyiç bu düşüncelere karşı kendisini savunmak istedi. Ama savunmasının ne kadar güçsüz olduğunu o anda anladı. Hem savunsa eline ne geçecekti? 'Mademki gerçek bu, şu dünyada elime geçen nimetleri berbat ediyorum, üstelik bunları düzeltmeme de olanak yok, öyleyse niye boşuna uğraşıyorum?' dedi. Sırtüstü uzandı, başından geçenleri başka bir gözle incelemeye koyuldu. Ertesi sabah önce

uşağın, sonra karısının, sonra kızının, sonra da doktorun her davranışı, her sözü, o gece gözlerinin önünde beliren korkunç gerçeği doğrulamaktaydı. Bütün bu hareketlerde kendisini, şimdiye dek nasıl yaşadığını gördü. Artık açıkça anlıyordu ki, *yaşamı ve ölümü kapsayan korkunç bir yanlış işlemişti*. Bunu anlaması bedensel acılarını artırdı, on katına çıkardı. İnliyor, çırpınıyor, üstünü başını paralıyordu. Giysisi onu sıkıyor, boğuyordu sanki; bu yüzden herkesten nefret ediyordu."

Son Yargı betimlemesi burada dahi sona ermez. İvan İlyiç büyük ölçüde pes etmiştir, fakat tamamıyla değil. En önemli şeyden henüz vazgeçmemiştir. Geçmişteki varoluşu hâlâ onu cezbetmektedir. Geri dönüşün ona yasaklandığını, her şeyin sonunun geldiğini, gerçekten sona geldiğini görse de, geçmiş yaşamının asıl hakikati gizleyen aralıksız bir yalan olduğuna ikna olmuş olsa da, hâlâ pes etmekten korkar; bilinmeyen gelecek, kötü ama aşina olduğu geçmişten çok daha korkunç görünmektedir. Sürüncemelerle birlikte iyi yaşamış olduğuna inanmakta ısrar eder. Ve tam da bu varoluşunu aklayışı yüzünden eziyet çeker, takılıp kalır ve ilerleyemez. "Birdenbire, bilinmeyen bir kuvvet onu önce göğsünden, sonra böğründen itti; soluğu daha çok kesildi. İvan İlyiç deliğe yuvarlanıverdi... Orada, deliğin dibinde bir aydınlık belirdi..." Bilinmeyene doğru bu son adım, İvan İlyiç'in kendi başına cesaret edemediği bu cüretkâr adım, meçhul bir kuvvetin eylemi sayesinde gerçekleşir. İvan İlyiç'i, bir zamanlar rahat ve makul ama artık dayanılmaz olan herkesin paylaştığı dünyadan koparan ne liyakatidir, ne iradesi, ne de parlak zekâsı. Tıpkı var olmayandan var olana geçişimizin kendi müdahalemiz olmadan gerçekleşmesi ve bir tür gizemli "ol" [*fiat*] emrinin buyurgan, belki de şiddetli müdahalesini gerektirmesi gibi, yaşamdan ölüme geçiş de doğal yollardan gerçekleştirilemez; akıl almaz bir şeydir bu ve bu nedenle ancak varoluşumuzun kurulu düzeninde tesadüfi ve dehşet verici bir kopma olarak gerçekleşir. Yalnızlık, zifiri karanlık, kaos, geleceği bilmenin imkânsızlığı ve mutlak cehalet; insan bunları kabul edebilir mi? İvan İlyiç'in çektiği acıyı kendi gözleriyle gördüğünde umutsuzluğa kapılmadan yaşamaya devam edebilir mi?

İngilizceden çeviren

Oğuz Tecimen